

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ЛИТВИН ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 341.96

**ПРИВАТНОПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

**Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор
КИСІЛЬ В. І.**

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ	
ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	11
1.1. Стан теоретичної розробки теми.....	11
1.2. Поняття та правові засади благодійної діяльності	24
1.3. Суб'єкти благодійної діяльності.....	44
Висновки до Розділу 1	54
РОЗДІЛ 2 ПРИВАТНОПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ	
ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ.....	59
2.1. Приватноправові аспекти регулювання благодійної діяльності у	
державих континентальної системи права.....	59
2.2. Приватноправові аспекти регулювання благодійної діяльності в	
державих загальної системи права.....	77
2.3. Правове регулювання благодійної діяльності в Європейському	
Союзі	90
Висновки до Розділу 2	103
РОЗДІЛ 3 ПРИВАТНОПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ	
БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	107
3.1. Види благодійної діяльності в Україні.....	107
3.2. Особливі форми благодійної діяльності в Україні	130
3.3. Суб'єкти благодійної діяльності в Україні.....	138
Висновки до Розділу 3	154
ВИСНОВКИ.....	158
ДОДАТОК	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181

ВСТУП

Актуальність теми. Побудова сталого демократичного суспільства багато в чому залежить від можливості функціонування в ньому благодійників (неприбуткових організацій, громадських об'єднань, окремих осіб), основною метою діяльності яких є зменшення соціальної напруги в суспільстві шляхом надання підтримки, перш за все, тим верствам населення, які неспроможні належним чином адаптуватися до ситуації, що склалася в суспільстві або в житті конкретної особи. Упродовж останніх років у світі спостерігається стійка тенденція до активізації участі благодійників у суспільному діалозі та до підвищення ролі благодійної діяльності як інституту громадянського суспільства у формуванні та розвитку держави, особливо в перехідний період.

Разом із тим у сучасному світі сама ідея благодійної діяльності як винятково безкорисливої видозмінюється. Благодійники перестають займатися благодійною діяльністю як такою, починаючи отримувати від благодійництва прибутки, адже прибуток і благодійна діяльність можуть бути сумісні, хоча в ідеалі такий прибуток має надалі витратитися на благодійні цілі. Тобто, будь-яка діяльність у цій сфері повинна служити громадським інтересам, що і стає основним критерієм для визначення того, чи є діяльність благодійною, чи ні. Ці тенденції не можуть не враховуватися в процесі подальшого реформування українського законодавства у цій сфері.

Ступінь дослідження теми. Неоднозначність правової природи благодійної діяльності, яка, будучи за своїми наслідками приватноправовою, а за методами регулювання – публічно-правовою, зумовила те, що приватноправові аспекти регламентації благодійної діяльності залишаються якщо не поза увагою дослідників, то розчиняються в публічно-правових аспектах. При цьому благодійна діяльність не була жодного разу предметом комплексного порівняльно-правового аналізу ні в зарубіжній, ні у вітчизняній науці приватного права.

Історичні витоки благодійництва вивчали такі науковці, як: І. Гребцова, Ю. Гузенко, Н. Колосова, Г. Махорін, С. Поляруш, Ф. Ступак. Окремі правові аспекти проблеми неодноразово піднімалися такими вітчизняними дослідниками, як: Я. Буздуган, Г. Віноградова, О. Дзера, В. Кочин, Г. Кудрявцева, Р. Майданик, С. Пересунько та інші. Зарубіжна правова доктрина представлена роботами О. Брін (Breen Oonagh), В. Гросс (Virginia C. Gross), К. Декера (Christopher Decker), М. МакГрегора-Лоундеса (Myles McGregor-Lowndes), А. Маккени (Alison McKenna), К. Саймон (Karla W. Simon), С. Хайденбауер (Sabine Heidenbauer), М. Хардінга (Matthew Harding), Т. Фон Хіппеля (Thomas Von Hippel), К. О'Холлоран (Kerry O'Halloran), Б. Хопкінса (Bruce R. Hopkins), К. Хопта (Klaus J. Hopt), Т. Шенкелберга (Thomas J. Schenkelberg), М. Шерлок (Molly F. Sherlock).

Упродовж останніх років в Україні захищено дисертації О. Літвіної та В. Чепурнова, які містять аналіз окремих аспектів діяльності благодійних організацій у нашій державі. Проте зазначені дисертаційні дослідження сфокусовані виключно на національному досвіді правового регулювання діяльності благодійних організацій, а також об'єктивно не враховують нових законодавчих змін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертації виконана відповідно до бюджетної теми юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка № ДР 019U007725 «Удосконалення правового механізму реалізації й захист прав та інтересів людини і громадянина в Україні».

Метою дослідження є виявлення особливостей приватноправового регулювання благодійної діяльності в державах Європи, а також встановлення об'єктивних закономірностей функціонування благодійників та визначення можливості рецепції Україною зарубіжного досвіду правового регулювання в цій сфері.

Відповідно до поставленої мети увага в роботі зосереджується на вирішенні таких завдань:

- сформулювати авторський підхід до поняття та змісту благодійної діяльності;
- визначити загальні засади (принципи) здійснення благодійної діяльності в Європі;
- з'ясувати специфіку суб'єктного складу благодійної діяльності;
- узагальнити особливості правового регулювання благодійної діяльності у державах континентальної системи права;
- розкрити специфіку правового регулювання благодійної діяльності у державах англосаксонської системи права;
- виявити особливості уніфікації правових підходів до регулювання благодійної діяльності в рамках ЄС;
- встановити види та форми благодійної діяльності згідно із законодавством України;
- визначити організаційно-правові форми суб'єктів благодійної діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням благодійної діяльності в державах Європи.

Предметом дослідження є правова регламентація благодійної діяльності в державах Європи у порівняльно-правовому аспекті.

Методи дослідження зумовлені його метою та завданнями. У дисертації використано широкий спектр загально- та спеціальнонаукових методів пізнання, а також різні підходи до дослідження цивільно-правових аспектів регламентації діяльності благодійних організацій в Європі. Основу методології дослідження становить підхід, який дозволив врахувати історичний, гносеологічний, аксіологічний та синергетичний контексти благодійної діяльності в державах Європи.

Використані в роботі методи та підходи до вивчення проблеми можна умовно поділити на дві групи: класичні методи науково-правового дослідження та міжгалузеві методи прикладного характеру, які були застосовані *mutatis mutandis* до вивчення предмета цього дослідження. Серед

перших слід виокремити системний метод, який дозволив класифікувати види і форми благодійної діяльності та благодійних організацій. Формально-юридичний метод застосовувався для аналізу національного й зарубіжного законодавства, а також для виявлення системних помилок вітчизняного законодавства та встановлення можливості рецепції зарубіжного досвіду для його вдосконалення.

Аналіз та синтез як взаємопов'язані методи пізнання застосовувалися для дослідження доктрини цивільного права та дали змогу визначити зміст поняття «благодійна діяльність» (елементарно-теоретичний аналіз), виокремити види такої діяльності (прямий аналіз), а також визначити базові засади (принципи) благодійної діяльності. Методи дедукції та індукції використовувалися для формування загальної моделі благодійної діяльності в Європейському Союзі, чому сприяв проведений емпіричний аналіз різних моделей такої діяльності в англосаксонській і континентальній системах права. Методи індукції та дедукції було застосовано у взаємозв'язку: метод єдиної подібності для виявлення причин і тенденцій розвитку нормативно-правового регулювання в державах Європи; метод єдиної розбіжності, який дозволив виявити розбіжності у підходах до розуміння змісту та нормативного регулювання благодійної діяльності; метод супутніх змін, який сприяв встановленню впливу законодавства ЄС на законодавство держав-членів.

Крім того, було використано метод узагальнення, за допомогою якого визначено загальні ознаки та властивості благодійної діяльності як предмета цього порівняльно-правового дослідження, проведено перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального, що дозволило отримати узагальнені знання про благодійну діяльність та відобразити основні результати дослідження.

Основним методом дослідження було обрано порівняльний метод, який дозволив виявити подібності або відмінності предмета дослідження в різних системах права. При цьому порівнювалися лише ті явища, між якими існує

певна об'єктивна спільність.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації сформульовано такі нові науково-теоретичні висновки та практичні рекомендації, які виносяться на захист:

уперше:

– виокремлено приватноправові та публічно-правові елементи правової природи благодійної діяльності. До приватноправових елементів віднесено: правовий статус суб'єктів благодійної діяльності; наслідки здійснення благодійної діяльності для громадянського суспільства (за винятком гуманітарної допомоги). До публічно-правових елементів віднесено методи регулювання благодійної діяльності. Доведено, що приватноправові елементи регулювання благодійної діяльності врівноважуються публічно-правовими, а сама діяльність за своєю природою є приватно-публічною;

– на основі аналізу законодавств держав континентальної системи права виявлено спільні риси формування підходів до системи законодавчого регулювання благодійних відносин, виокремлено рамковий та функціональний підходи. Рамковий підхід характеризується відсутністю спеціального законодавства та зарегульованості сфери (Франція, ФРН). Функціональний підхід характеризується наявністю *lex specialis* у системі правового регулювання благодійної діяльності (Польща, Литва, Латвія). Встановлено, що, незалежно від підходу, законодавства цих держав оперують категорією «суспільно корисна мета» як визначальним критерієм для встановлення чи відсутності благодійної діяльності;

– визначено, що благодійні організації як суб'єкти благодійної діяльності в країнах загального права є учасниками досить складних, із точки зору системи правового регулювання, відносин, що включає дві ключові складові: норми статутного права та судові прецеденти, які не тільки тлумачать статутне право, але й самостійно формують основні засади благодійної діяльності («тест на суспільну користь» та «тест особистого зв'язку»);

– доведено, що фрагментована уніфікація правового регулювання діяльності благодійних організацій у рамках ЄС зумовлена рядом факторів. По-перше, це стосується браку компетенції ЄС для гармонізації національних законодавств. По-друге, в інших сферах, в яких ЄС має таку компетенцію з гармонізації, зокрема права компаній, Союз виключив некомерційні організації зі сфери свого регулювання;

удосконалено:

– розмежування дотичних понять: «благодійність», «філантропія» та «меценатство», «гуманітарна допомога», «спонсорство». Виявлено, що окремі спільні ознаки (цілі та способи здійснення) дають підстави їх ототожнювати, у тому числі законодавчо. Разом із тим встановлено, що благодійність є ширшим поняттям, а філантропія та меценатство можуть розглядатися як форми здійснення благодійництва, спонсорство ж має дещо іншу мету, ніж суспільна користь, яка притаманна іншим видам благодійної діяльності;

– розуміння принципів благодійної діяльності як висхідних, визначальних засад, які сприяють формуванню та розвитку системи нормативно-інституційного забезпечення такої діяльності в певній державі, та як загальних принципів права, притаманних усім або більшості правових систем світу з огляду на спільні підходи світових релігій до визначення мети та способів благодійництва (несуперечність публічному порядку держави, рівність суб'єктів; адресність; розумна достатність; звітність та прозоре використання коштів; гнучкість та керованість системи благодійництва; наукова обґрунтованість; належне інформаційне забезпечення);

набули подальшого розвитку:

– підходи до визначення змісту принципу здійснення благодійної діяльності «розумна достатність благодійної допомоги» як основа для формування системи ефективного благодійництва із врахуванням соціальних ризиків та потреб нужденних: надмірна благодійна допомога для окремих верств населення сприятиме маргіналізації останніх та перетворенню їх з

активних членів суспільства винятково на споживачів благодійної допомоги;

– дослідження щодо застосування інституту ендавменту у практиці різних правових систем. Встановлено, що цей інститут є досить поширеним в усіх державах Європи, що зумовлює можливість: створити довготривале джерело фінансування соціально-необхідних об'єктів і сприяє належному фінансуванню широкого спектру соціальних проектів та благодійних програм; підвищити ефективність управління майновими активами; отримати податкові пільги; створити прозору структуру активів та здійснити стратегічне планування благодійної діяльності на декілька років;

– пропозиції стосовно вдосконалення норм чинного законодавства України, що регламентує благодійну діяльність.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в науково-дослідній, навчальній, правотворчій та правозастосовній роботі. Вони доповнюють існуючі дослідження у сфері благодійної діяльності та дають змогу визначити закономірності розвитку правового регулювання у цій сфері.

Вивчення та теоретичне узагальнення в дисертації аналізу правового регулювання благодійної діяльності в Європі має важливе значення для формування об'єктивного уявлення про місце та роль такої діяльності для розвитку громадянського суспільства, а також закладає методологічну основу й теоретичне підґрунтя для проведення подальших досліджень із цивільного права у цьому напрямі.

Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні та вивченні курсів «Порівняльне цивільне право», «Міжнародне приватне право», «Актуальні проблеми міжнародного приватного права», а також для підготовки відповідних навчальних і навчально-методичних посібників та курсів лекцій із міжнародного приватного права. Крім того, ряд пропозицій щодо подальших законодавчих змін можна використати в законотворчій діяльності.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були представлені автором й обговорювалися на таких науково-практичних конференціях та семінарах: круглому столі «Конституційно-правові засади модернізації економіки України» (м. Київ, 24 жовтня 2012 р., тези опубліковано), міжнародній науково-практичній конференції «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 10–11 травня 2013 р., тези опубліковано), науковій конференції «Шевченківська весна–2015» (м. Київ, 2 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у шести статтях, надрукованих у фахових наукових вітчизняних та зарубіжних виданнях, а також в опублікованих тезах доповідей на наукових конференціях.

РОЗДІЛ 1

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Стан теоретичної розробки теми

Питання правової регламентації здійснення благодійної діяльності та правового статусу благодійних інституцій, на жаль, не є об'єктом постійної та пильної уваги дослідників. У зв'язку із цим теоретичні та практичні проблеми приватноправової регламентації благодійної діяльності в Україні та у державах Європи, з правової точки зору, недостатньо комплексно висвітлено у роботах науковців, а питання рецепції зарубіжного досвіду в національну практику благодійництва, незважаючи на їх актуальність, досліджено лише фрагментарно.

Враховуючи викладене, огляд літератури за темою дисертаційного дослідження пропонується здійснити за такими напрямками:

- 1) аналіз праць представників вітчизняної науки, в яких досліджувався феномен благодійної діяльності в Україні;
- 2) вивчення наукових робіт, присвячених приватноправовим аспектам регламентації благодійної діяльності в державах Європи як з англосаксонською, так і континентальною системами права.

Перший блок складають праці українських вчених, які вивчали проблему благодійності в Україні. Так, історичні витoki благодійництва у свої роботах вивчали такі науковці, як: Ступак Ф. [2], Махорін Г. [49], Поляруш С. [61], Колосова Н. [34], Гребцова І. [18], Гузенко Ю. [19; 20] та інші. Крім того, окремі історичні періоди генези правового регулювання благодійної діяльності розглянуто у роботах Літвіної О. [45] та Чепурнова В. [92].

Аналіз зазначених праць дозволив зробити висновок, що у своєму розвитку благодійність на теренах України пройшла такі етапи:

I етап (з кінця IX – до кінця XV ст.) – зародження благодійності у Київській Русі. На цьому етапі роль благодійника, як правило, виконувала або держава, або церква.

II етап (з кінця XV і до XVIII ст.). Цей етап характеризується діяльністю специфічних громадських організацій – братств, однією із функцій яких було надання благодійної допомоги.

III етап (з кінця XVIII і до початку XX ст.). У цей час, коли більшість українських земель перебувала під владою Російської імперії, благодійна діяльність отримала нового поштовху до розвитку, оскільки були сформовані підходи до правового регулювання благодійності та з'явилися перші благодійні організації.

IV етап (з 1918 і до 1991 р.). За часів Радянського Союзу інститут благодійництва фактично був ліквідований, а радянське законодавство існування благодійних організацій не передбачало.

V етап (з часу проголошення незалежності України і до сьогодні) характеризується новітньою історією благодійництва в Україні, а також створенням відповідної правової основи.

Окремо можна виділити наукові доробки представників соціологічної науки, які досліджували благодійність як соціальний феномен та основу для формування соціальної допомоги [58], вивчали теоретико-методологічні аспекти благодійності [21], розглядали благодійність як соціальний інститут сучасного громадянського суспільства [25, с. 204]. Крім того, з соціологічної точки зору заслуговує на увагу дисертація А. Петрової «Благодійність як соціально-рольова взаємодія: теорія та історія процесу» [59], в якій досліджено благодійність як процес розвитку відносин між державою, соціальними інститутами та громадянами, з одного боку, і соціальними групами, з іншого.

Правові дослідження окремих аспектів благодійництва представлені у роботах: Буздуган Я. [4; 5;], Віноградової Г. [37], Кудрявцевої Г. [35, с. 9], Лабунської М. [37], Літвіної О. [45], Чепурнова В. [92]. Окремі аспекти функціонування суб'єктів благодійної діяльності розглядали у своїх працях такі науковці, як: Боднар Т. [64, с. 213], Дзера О. [91], Майданик Р. [47, с. 244].

Так, одними із перших (і поки що єдиними) на теренах України комплексних досліджень правового статусу благодійних організацій стали дисертаційні дослідження Літвіної О. [45] та Чепурнова В. [92]. Зокрема, у своїй дисертації Літвіна О. здійснила комплексний аналіз цивільно-правового становища благодійних організацій та визначила їх місце в системі юридичних осіб України. Крім того, у даній роботі проаналізовано різні організаційно-правові форми благодійних організацій та виокремлено ознаки, що відрізняють ці форми одну від одної, досліджено особливості створення благодійних організацій, окреслено цивільну правосуб'єктність благодійних організацій, з'ясовано джерела формування майнової основи благодійних організацій, а також проаналізовано особливості припинення їх діяльності.

Іншим комплексним дослідженням є науковий доробок Чепурнова В. «Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України». У своїй дисертації науковець здійснив ґрунтовний аналіз цивільно-правового статусу благодійних установ і благодійних товариств як самостійних суб'єктів цивільних правовідносин, дослідив поняття благодійної діяльності, її основні ознаки та форми, а також з'ясував особливості виникнення і реалізації права власності благодійних товариств та установ.

Водночас, незважаючи на вагоме теоретичне та практичне значення, значна кількість положень згаданих дисертаційних робіт не відповідає реаліям сьогодення, оскільки законодавство про благодійну діяльність в Україні, як і сама практика благодійності, зазнали значних трансформацій.

Крім того, у рукописах не приділено належної уваги порівняльно-правовим аспектам дослідження благодійної діяльності у країнах Європи.

Вклад у вивчення проблеми правового статусу благодійних організацій внесли також М. Лабунська та Г. Віноградова. Так, досліджуючи особливості правового статусу суб'єктів благодійної діяльності, М. Лабунська та Г. Віноградова слушно відзначають, що благодійні організації належать до числа «непідприємницьких» юридичних осіб, оскільки здійснюють діяльність не в інтересах своїх засновників з метою одержання прибутку, а в інтересах суспільства або окремих громадян [37, с. 14; 45, с. 62]. Безперечно, оскільки благодійні організації за своїм правовим статусом є некомерційними юридичними особами, їм притаманні як загальні ознаки юридичних осіб у цілому, так і спеціальні ознаки, які належать непідприємницьким юридичним особам. Однак благодійні організації, здійснюючи специфічний вид діяльності – благодійну діяльність, мають також ексклюзивні, притаманні лише їм ознаки, які дозволяють ідентифікувати їх з-поміж інших.

У контексті зазначеного достатньо аргументованим видається проведений А. Літвіною поділ юридичних ознак, які притаманні благодійній організації, на чотири групи: а) загальні, властиві благодійній організації як юридичній особі (організаційна єдність; наявність відокремленого майна; здатність виступати в цивільному обороті від свого імені; самостійна майнова відповідальність); б) приватні, притаманні їй як непідприємницькій юридичній особі (спеціальна (або змішана) правоздатність; загальна мета (у широкому сенсі), що полягає в досягненні суспільного блага; ознака неприбутковості); в) спеціальні, властиві тільки їй, виокремлюючи цей вид з числа інших непідприємницьких юридичних осіб (ціль (у вузькому сенсі): благодійна мета), що полягає в безкорисливому наданні допомоги нужденним з боку благодійної організації; г) «конститутивна» ознака, тобто необхідна й достатня для розкриття сутності самої благодійної організації

(полягає у процесі її створення, який слід розглядати як особливий вид діяльності засновників (учасників) і державних органів) [45, с. 7–8].

Однак, з нашої точки зору, остання, визначена О. Літвіною, «конститутивна» ознака видається дещо суперечливою, оскільки благодійні організації створюються у загальному нормативно-явочному порядку, який також притаманний іншим юридичним особам приватного права. Крім того, державна реєстрація є обов'язковою ознакою будь-якої юридичної особи, адже тільки з моменту її здійснення набувається статус юридичної особи.

Грунтовний внесок у розробку приватноправових і фінансових аспектів благодійної діяльності здійснила Буздуган Я. Зокрема, у своїх працях науковець розглянула сутність та зміст благодійної діяльності як правового та суспільного явища [4], теоретико-правові засади благодійних надходжень [12], правові основи діяльності українських благодійних об'єднань медичного спрямування [8], правові засади гуманітарної діяльності міжнародних організацій [7], правові та економічні основи організації діяльності благодійних об'єднань [9], розвиток, стан і статус світового волонтерського руху [11], організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні [5], фінансово-господарську діяльність благодійних організацій в Україні [6], а також особливості оподаткування благодійної допомоги та благодійної діяльності [10].

В одній зі своїх статей Буздуган Я. наводить власну дефініцію поняття «благодійна діяльність», визначаючи її як добровільну, безкорисливу, усвідомлену, неприбуткову економічну діяльність організованих суб'єктів із надання фінансової, матеріальної, організаційної допомоги її набувачам, а також безоплатного надання послуг, що здійснюється з метою покращення матеріального й морального стану окремих осіб та соціально-економічного розвитку [6, с. 9]. При цьому автор стверджує, що благодійна діяльність є складовою соціальної діяльності, що забезпечує єдність теоретичного й матеріально-практичного аспектів і здійснюється соціальними суб'єктами з

метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей [4, с. 53].

На наш погляд, зазначене визначення є недосконалим і не розкриває усі притаманні благодійній діяльності особливості, оскільки, по-перше, предметом благодійної діяльності може бути не тільки надання фінансової, матеріальної, організаційної допомоги її набувачам чи безоплатне надання послуг, але і виконання на користь набувача певних робіт; по-друге, не зовсім зрозуміло, чому автор вважає благодійну діяльність саме економічною діяльністю організованих суб'єктів, адже благодійну діяльність можуть здійснювати і фізичні особи індивідуально; по-третє, благодійна діяльність може здійснюватися не тільки з метою покращення матеріального чи морального стану окремих осіб, але й для покращення їхнього фізичного (фізіологічного) стану (наприклад, лікування хворого).

Варто відзначити дослідження Майданика Р. [47, с. 12], присвячене особливостям правового статусу благодійних організацій. Зокрема, значний інтерес становить проведений науковцем порівняльний аналіз організаційно-правових форм благодійних організацій. При цьому, на думку правника, єдиною відмінністю між членською благодійною організацією та благодійним фондом є склад засновників [47, с. 10–12; 45, с. 83]. Однак ми не можемо повністю підтримати цю точку зору, оскільки дані організаційно-правові форми мають також інші відмінності: відсутність у благодійному фонді інституту членства як у членській благодійній організації; відсутність у благодійного фонду такого джерела фінансування, як членські внески тощо.

Як відзначає Боднар Т., громадські організації, у тому числі благодійні й інші фонди, відповідно до статті 21 Закону України «Про об'єднання громадян» можуть мати у власності кошти та інше майно, передане їм засновниками, членами (учасниками) або державою, набуте від вступних та членських внесків, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, а також майно, придбане за рахунок власних коштів чи на

інших підставах, не заборонених законом [64, с. 213]. Безперечно, ключовою ознакою будь-якої юридичної особи, у тому числі й благодійної організації, є наявність відокремленого майна. Однак цитований науковцем закон втратив чинність, а згідно з спеціальним законодавством (Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації») благодійні організації мають право власності та інші речові права на кошти, цінні папери, земельні ділянки, інше нерухоме та рухоме майно, а також нематеріальні активи, якщо інше не встановлено законом або установчими документами. При цьому використання активів (доходів) та правочини благодійних організацій не повинні суперечити актам законодавства та цілям благодійної діяльності (стаття 16).

Крім того, цілком підтримуємо думку Майданика Р. і Літвіної О. про те, що майно, передане благодійній організації, є цільовим, а власність благодійної організації на таке майно є номінальною [45, с. 123].

Окремої уваги заслуговує робота Колосової Н. [34], в якій досліджуються політико-економічні, соціальні, ідеологічні та правові аспекти благодійних, меценатських, а також спонсорських практик, що реалізуються в культурі України, аналізується зміст базових термінів (щоправда у контексті Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р.). Автор зазначає, що юридичний зміст поняття «меценатство», визначений у Законі, певною мірою суперечить його історичній сутності, оскільки меценатство існувало як специфічна форма благодійної діяльності у культурно-мистецькій сфері, при цьому не обов'язково безкорисливої. Меценатство в названому документі визначається як «добровільна безкорислива діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці набувачів благодійної допомоги». Виходячи з цього, благодійна діяльність римських патрицій, яка підносила їх громадсько-політичний престиж, що традиційно вважалась меценатством, згідно із Законом, змінює соціальну спрямованість і переходить до розряду спонсорів, оскільки спонсорством є «добровільна безприбуткова участь фізичних та юридичних

осіб у матеріальній підтримці благодійної діяльності з метою популяризації винятково свого імені (назви, торгової марки)». Так само спонсорством, а не меценатством постає благодійницька діяльність окремих родин, яка винагороджувалася в Російській імперії орденами й користувалась урядовою підтримкою, що сприяло утвердженню престижу, а також сприяло розвитку родинного бізнесу. Слід зазначити, що положення нової редакції Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012 р.) частково усувають термінологічно-змістовні невідповідності, однак Закон не містить визначення спонсорства як виду благодійної діяльності.

Серед останніх досліджень, які стосуються аналізу окремих положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р., слід відзначити наукову статтю Міщенко С. та Соколової А., які, досліджуючи фандрайзинг в Україні, окреслили переваги нової редакції Закону та запропонували деякі рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази благодійності [52]. Зокрема, цілком погоджуємося з позицією науковців, які однією із переваг нового закону називають скасування територіального статусу для благодійних організацій, що дозволяє фондам діяти та надавати допомогу на всій території України [52, с. 277].

Деякий критичний аналіз окремих нововведень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» провів у своїй статті Гончаренко М. [17]. Так, на думку науковця, безсумнівною перевагою нового закону є те, що він закріплює вичерпний перелік організаційно-правових форм благодійних організацій, однак формулювання відповідних дефініцій викликає певне здивування: по-перше, аналізовані дефініції досить лаконічні і тому малозмістовні; по-друге, виходячи з цих дефініцій, важко зрозуміти у чому ж полягають юридичні відмінності між різними формами (видами) благодійних організацій [17, с. 22]. Дійсно, новий Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплює положення, згідно з яким благодійна організація може бути створена як благодійне товариство,

благодійна установа чи благодійний фонд. При цьому визначення цих форм у законі не можна вважати досконалими, оскільки вони не розкривають всі особливості кожної з організаційно-правових форм благодійних організацій.

Отже, підсумовуючи результати проведеного аналізу першого блоку наукових джерел, слід відзначити такі недостатньо досліджені аспекти:

1) понятійно-категоріальний апарат у сфері благодійництва (благодійництво, благодійна діяльність, меценатство, спонсорство тощо), у тому числі в контексті розмежування цих понять;

2) види благодійної діяльності згідно із чинним законодавством України;

3) суб'єкти благодійної діяльності, зокрема організаційно-правові форми і правовий статус благодійних організацій відповідно до положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року.

Пошук шляхів удосконалення правової регламентації діяльності благодійних організацій неможливий без детального вивчення позицій та думок науковців, які досліджували європейський досвід регулювання благодійництва. Саме тому другий блок становлять наукові роботи, в яких досліджувалися приватноправові аспекти регламентації благодійної діяльності в країнах Європи.

Найбільш комплексними є дослідження благодійництва в країнах англосаксонської системи права, представлені у роботах: О'Холлоран К. (Kerry O'Halloran) [173, 174], МакГрегор-Лоундеса М. (Myles McGregor-Lowndes) [173], Саймон К. (Karla W. Simon) [173].

Так, варто відзначити індивідуальні комплексні дослідження О'Холлоран 2007 [174] та 2008 років та останнє дослідження у співавторстві з МакГрегор-Лоундесом М. і Саймон К. [173], присвячене особливостям правового статусу благодійних організацій згідно з законодавством Великої Британії. Це дослідження є одним із не багатьох комплексних робіт у цій сфері. У ньому окремо визначено функції, які виконує благодійництво в

суспільстві. Саме їх було використано як критеріальну засаду для розмежування благодійності із суміжними поняттями. Зокрема, це стосується філантропії та надання допомоги релігійними організаціями. Автори наголошують на тому, що основна функція філантропії – це подальше забезпечення розвитку людської цивілізації, а допомога релігійних організацій обмежена переважно адептами тієї або іншої релігії. Також розглянуто питання взаємодії соціальної й правової складової у сфері благодійництва та ряд складнощів правозастосовного характеру. Крім того, у монографії розглядаються питання правового регулювання благодійництва в інших юрисдикціях, які належать до загального права: Австралія, США, Сінгапур, Нова Зеландія, Канада.

Аналіз джерел щодо правового регулювання благодійництва засвідчив відсутність комплексних досліджень цього питання стосовно країн романо-германської системи права. Натомість є ряд наукових праць, присвячених дослідженню питання благодійництва в праві ЄС. Це дослідження щодо окремих аспектів благодійництва та діяльності неприбуткових організацій в Європі, представлені у роботах: Брін О. (Breen Oonagh) [109], Хайденбауер С. (Sabine Heidenbauer) [138], Хопта К. (Klaus J. Hopt)[120], Фон Хіппеля Т. (Thomas Von Hippel) [120], Декера К. (Christopher Decker) [171], Хардінга М. (Matthew Harding) [136; 171], Маккени А. (Alison McKenna) [171].

Так, цікавий аналіз діяльності благодійних організацій в Європі, з точки зору законодавства ЄС, проведено у 2008 році у статті ірландської дослідниці Брін О. «Регулювання благодійних організацій в ЄС: політика юридичного включення громадянського суспільства» [109]. Автор оцінює можливі наслідки застосування Регламенту про Статут для європейського товариства до благодійних організацій та можливі кроки з полегшення транскордонної діяльності благодійних організацій у рамках ЄС. Наводиться три переваги. По-перше, статuti сприятимуть транскордонному наданню та отриманню подарунків і грантів, а також загальному поліпшенню транскордонних операцій та діяльності спонсорів і фондів у Європі. По-

друге, створення нових інструментів для співпраці між спонсорами, які б посилили існуючу усталену практику спільного фінансування та участі у спільних заходах і проектах у всьому ЄС, а також підвищення кількості транснаціональних спільних проектів між європейськими некомерційними організаціями в інших країнах. І, по-третє, статут дозволить некомерційним організаціям користуватися свободою заснування для всіх видів діяльності, незалежно від форми, яку обрала неприбуткова організація для їх провадження. Разом з тим під час аналізу автор дійшла висновку, що враховуючи еволюційний характер відносин між інститутами ЄС та організаціями громадянського суспільства, для полегшення проведення транскордонних некомерційних та благодійних заходів політично більш ефективними та своєчасними можуть стати судові, а не законодавчі рішення.

Дослідження Хайденбауер С. «Благодійність, що перетинає кордони: вплив основних свобод на оподаткування благодійної діяльності та донорів в Європі» [138] присвячене питанням оподаткування благодійної діяльності в державах – членах ЄС. Основний акцент робиться на існуванні пільгового оподаткування в державах-членах та його сумісності із законодавством Європейського Союзу у контексті основних свобод. У цьому дослідженні вивчено режими оподаткування благодійної діяльності та донорів у широкому діапазоні держав-членів. Автор зосереджується на сумісності національних законодавств із законодавством ЄС у сфері недискримінації. Дослідниця розглядає 20 національних режимів (Австрію, Бельгію, Болгарію, Кіпр, Естонію, Фінляндію, Німеччину, Угорщину, Ірландію, Італію, Латвію, Литву, Мальту, Нідерланди, Польщу, Португалію, Словаччину, Іспанію, Швецію і Велику Британію) як у порівняльному аспекті, так і з точки зору примату права ЄС.

С. Хайденбауер виходить із того, що хоча оподаткування благодійної діяльності та донорства належить до компетенції держав-членів, вони повинні дотримуватися права Союзу й надавати недискримінаційний режим, якщо правовідносини підпадають під фундаментальні свободи. У

дослідженні розглянуто: типи схем звільнення благодійних організацій та донорів від оподаткування; адміністративні вимоги; міжнародні аспекти; привілейовані пожертви і доходи від пожертв у натуральній формі; вимоги до вигодонабувачів; застосування кожної із відповідних основних свобод; питання сумісності з правом ЄС; обґрунтування обмежувальних заходів із боку держави-члена; питання пропорційності.

З точки зору права неприбуткових організацій в Європі заслуговує на увагу дослідження «Порівняльне корпоративне управління неприбутковими організаціями» Хопта К. (Klaus J. Hopt) та Т. фон Хіппеля (Thomas Von Hippel)[120]. Автори роблять особливий акцент на відмінностях підходів у країнах англосаксонської та романо-германської систем права через призму гармонізації та їх членства в ЄС. Вони зазначають, що хоча Суд ЄС у своїй практиці неодноразово вказував на поширення певних свобод згідно з Договором про ЄС на неприбуткові організації, однак теорія та практика у цій сфері все ще залишаються неоднозначними. При цьому дослідники оцінюють шанси гармонізації на європейському рівні законодавства у сфері неприбуткових, у тому числі благодійних, організацій як доволі незначні.

Крім того, однією з останніх робіт, присвячених праву неприбуткових організацій, є колективна праця австралійських дослідників «Неприбуткове право: теоретичні та порівняльні перспективи» [171]. Хоча робота стосується здебільшого австралійського контексту, проте робиться порівняльний аналіз з європейським регулюванням у країнах загального права. Зокрема, особливо детально досліджено та критично оцінено інституційну основу права неприбуткових організацій в Англії та Уельсі. Так, у главі 14 Декер К. (Christopher Decker) та Хардінг М. (Matthew Harding) розглядають діяльність Комісії з питань благодійництва та окреслюють певні регуляторні недоліки, пов'язані як безпосередньо з її роботою, так і з певною контрадикцією політичних цілей і недосконалістю правового регулювання. Ще один з авторів праці – суддя Маккена А. (Alison McKenna) – у главі 15 розглядає досвід Благодійного трибуналу для Англії та Уельсу (First-tier Tribunal

(Charity). Вона вважає, що трибунал був успішним у багатьох відношеннях, але міг би бути покращений. При цьому дослідниця наголошує на важливості саме інституційної складової в досягненні цілей державної політики у некомерційному секторі.

Враховуючи проведений аналіз наукових робіт із вивчення проблеми правової регламентації благодійної діяльності в державах Європи, можна дійти висновку, що недослідженими залишаються такі актуальні теорії та практики благодійництва питання:

1) сучасні тенденції правового регулювання благодійної діяльності в окремих державах Європи;

2) особливості організаційно-правових форм благодійних організацій у державах Європи, що пов'язано з відсутністю уніфікованого врегулювання цього питання на рівні ЄС;

3) шляхи імплементації позитивного європейського досвіду приватноправового регулювання благодійної діяльності у вітчизняну практику правотворчості та правозастосування.

Таким чином, виходячи із результатів проведеного аналізу джерельної бази, доцільно сфокусувати увагу у роботі на тих питаннях, які є ключовими для розуміння предмета дослідження та які неповною мірою висвітлені в сучасних доктринальних розробках, присвячених питанням благодійництва.

1.2. Поняття та правові засади благодійної діяльності

Благодійна діяльність як цивільно-правова категорія може розглядатися відразу в декількох ключових вимірах: морально-етичному (релігійному), доктринальному та законодавчому, і, по суті, є динамічним проявом такого явища, як благодійництво. При цьому досить складно встановити, який вимір є первинним, а який – вторинним.

Стародавні римляни та греки не вважали благодійництво в більш-менш сучасному розумінні певною чеснотою. Це не означає, що саме явище було відсутнє, але благодійність не стала нормою поведінки тих суспільств. У свій час Платон в одній із найбільш цитованих праць – «Державі» – стверджував, що бідна людина, яка не в змозі працювати, повинна бути залишена помирати. Продовження цієї думки можна знайти у Плавта, згідно з яким надання допомоги нужденним – це лише продовження життя, повного страждань [191, с. 128–129]. Ілюстрацією цих думок можуть слугувати історичні свідчення одного з найвідоміших істориків Греції Фукидіда, який, описуючи події Пелопоннеської війни, серед іншого, описав у 430 році до нашої ери загадкову хворобу, яку часто називають чумою Фукидіда, зазначивши при цьому, що помираючих афінян було переселено до пустелі [191, с. 128–129].

Благодійництво, яке заперечувалося класичними античними філософами, поступово почало перетворювати Європу в територію панування християнства. Для Європи становлення та укріплення християнства стало новою віхою в розумінні благодійності та визначення місця й ролі держави, церкви та окремих особистостей у таких процесах. Лукіан, один із найвідоміших античних сатириків, зазначав: «Серйозність, з якою люди цієї релігії допомагають один одному у своїх потребах, неймовірна» [179]. І зараз окремі положення законодавчих актів щодо благодійності включають ті засади, які були закладені середньовічними релігійними вченнями.

У християн благодійництво розглядається не тільки як надання матеріальної допомоги, але і виступає однією з головних чеснот та дозволяє християнину любити Бога і ближнього як самого себе з любові до Бога, поєднуючи таким чином, згідно з Томою Аквінським, християн із Богом [141; 130]. Таким чином, благодійництво, згідно із християнським вченням, безумовна та жертвна любов до всіх. Навіть наводячи визначення благодійництва англійською мовою «*charity*», етимологічний словник відсилає нас спочатку до латини «*caritas*» (цінність), яка, у свою чергу, запозичила цей термін з грецької мови. Там «*Αγάπη*» (агапе) означає безумовну та жертвну любов до інших [199].

Але все ж таки першоджерелом розуміння благодійництва в християнстві слід вважати Новий Завіт [179]. У часи, про які йдеться в тексті, соціальна відповідальність стосувалася винятково членів сім'ї та жодним чином не торкалася оточуючих. Тому цілком очевидно, що християнство змінило соціальну картину світу – людина має допомагати усім, незалежно від їхнього соціального становища. І це суттєве розширення концепції благодійності порівняно із іудейськими традиціями. Але період раннього Середньовіччя і аж до XI – XII століть характеризувався слабкою інституційною структурою благодійної діяльності. По суті, головним джерелом розуміння світу і, відповідно, благодійності залишається Новий Завіт, а основним центром прийняття рішень з будь-яких питань – церква.

Управлінські аспекти благодійництва ускладнюються вже в XII – XIII століттях: відповідальність за цю сферу беруть на себе церква, гільдії та окремі особи. Так, Роджер Бекон у XIII столітті виступив за необхідність створення спеціального державного фонду допомоги бідним, хворим та людям літнього віку. Однак основну роль в адмініструванні здійснення благодійництва продовжувала відігравати церква як основний інститут суспільства середньовічної Європи [131, с. 31]. При цьому така тенденція збереглася і в наші дні.

Разом із тим християнські дослідники благодійництва не враховують той факт, що основу благодійництва було сформульовано не в християнській релігії, а в іудаїзмі, хоча іврит не має слова, яке б чітко перекладалося як благодійність. «Цдака», яка умовно відповідає українському терміну «благодійність», означає «просто» та «праведність або справедливість» (на івр. *Tzadei-Dalet-Qof*) [208]. В іудаїзмі милостиня бідним не розглядається як щедрий, великодушний акт [186], це обов'язок, який не залежить від почуттів, емоцій, бажання або фінансового стану та дається іншій людині, яка згідно з основами іудаїзму створена за образом та подобою Бога. Отже, піклування про іншу людину – це піклування про Бога.

Аналогічну ситуацію ми можемо спостерігати і в ісламі, де навіть термінологічні та змістовні підходи подібні до іудаїзму та християнства. Благодійність вважається одним із п'яти стовпів ісламу [201]. Обов'язок кожного мусульманина – допомагати ближньому. Арабський відповідник «благодійності» – садака (*sadaqa*). Корінь цього слова означає силу. А слово, яке позначає правдивість (*as-sidq*), також походить від того ж кореня; правдива людина це той, хто має внутрішню силу [131]. Благодійність як гідність людини неодноразово згадується в Корані і Сунні. Основна форма благодійності – специфічний різновид податку на бідних – закят, який в буквальному перекладі означає «очищення» від жадібності. Закят розглядається як акт «вимушеної благодійності»; це зобов'язання для тих, хто отримав своє багатство від Бога, щоб допомогти іншим у разі потреби [129]. Гроші, які даються на закят, можуть використовуватися тільки для конкретних речей. Ісламський закон передбачає, що милостиня повинна бути використана для підтримки бідних і нужденних, щоб звільнити рабів і боржників, як дослівно згадується в Корані (9:60). У мусульманських державах закят є соціальною функцією держави й існує у формі соціального забезпечення. В інших державах питаннями закяту займаються мечеті та мусульманські благодійні фонди, хоча з останніми є певні проблеми, пов'язані із випадками фінансування ними радикальних ісламістів. Тому

обов'язок щодо надання допомоги бідним має бути виконано в іншій формі [129].

Переходячи до аналізу категорії благодійності в буддизмі, як найбільшій релігії світу, слід відзначити, що інформація доступними європейськими мовами обмежена. Разом із тим є ряд робіт британських вчених, фахівців із буддизму, де благодійність розглядається у рамках загальних досліджень. Одним із небагатьох спеціальних досліджень є робота Барбари О'Брайен [175], яка розглядає надання допомоги як обов'язковий елемент буддизму. Однак, на відміну від інших релігій, на її думку, благодійність у буддизмі включає не тільки і не стільки матеріальну допомогу потребуючим, скільки духовну для тих, хто шукає милість, а також усіх, хто її потребує.

Узагальнюючи підходи основних релігій до розуміння категорії «благодійність» слід відзначити, що всі релігії визначають функцію благодійності в суспільстві як встановлення соціальної справедливості. У випадку, якщо суспільство організоване в релігійну державу, то виконання або контроль за виконанням благодійності лежить на державі. У світській державі ця функція скоріше суспільна, ніж державна, що рано чи пізно призводить до формування громадянського суспільства. Слід звернути увагу й на те, що ключову роль у формуванні уявлення про зміст благодійності відіграє релігійна мораль. Цілком прослідковується корелятивний взаємозв'язок між моральними стандартами релігії та релігійними принципами благодійності, незалежно від того, якої форми набуває благодійність – гроші, речі, їжа.

Розглянувши чотири напрями релігійного сприйняття світу, стає очевидним, що всі релігійні течії так або інакше вважають суть істинного милосердя у наданні допомоги, не чекаючи нічого взамін, адже якщо людина очікує певну вдячність за свій вчинок – це скоріше «бартер», а не благодійність. Варто окремо наголосити на тому, що, розглядаючи

благодійність крізь релігійну призму, ключовими елементами тут виступають мораль та етика. Дещо інший підхід закладено у доктрині та законодавстві.

У ході дослідження ми дійшли висновку, що існують істотні труднощі у визначенні «благодійності» як явища правового світу, що пов'язано з його багатоаспектністю: суб'єктною та об'єктною. Підемо класичним шляхом дослідження того або іншого явища суспільного буття – звернемося до словників, які дозволять нам, якщо не змістовно, з точки зору юридичної науки провести відповідне дослідження, то хоча б знайти ту точку відліку, яка б дозволила згодом вибудувати уявлення про благодійництво в юридичному вимірі.

У енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона [95] благодійність визначено як прояв співчуття до ближнього та морального обов'язку заможного поспішати на допомогу незаможному. У словнику Ожегова С. І. благодійність – це дії та вчинки безоплатного характеру, спрямовані на суспільну користь або на надання матеріальної допомоги незаможним [84].

«Великий енциклопедичний словник» визначає благодійність як надання матеріальної допомоги потребуючим як окремими особами, так і організаціями. Благодійність може бути спрямована також на заохочення та розвиток будь-яких суспільно значущих форм діяльності (наприклад, захист навколишнього середовища, охорона пам'яток культури тощо) [3].

У «Соціальній енциклопедії» зазначено, що благодійність – загальнолюдський рух, що включає сукупність гуманітарних дій окремої людини, організацій, товариств тощо. В основі благодійності лежить прагнення проявити любов не тільки до ближнього, а й до незнайомої людини, надати безоплатну матеріальну, фінансову допомогу потребуючим і соціально незахищеним громадянам. У сучасному розумінні благодійність означає надання допомоги особам та організаціям, участь у покращенні життя хворих і бідняків, немічних і соціально не захищених [53, с. 45].

У доктринальних роботах визначення цього поняття варіюється залежно від сфери, безпосереднього предмета дослідження, а також від суб'єктивного підходу автора.

Ключевський В. О. у промові «Добрі люди Давньої Русі», прочитаній на користь потерпілих від неврожаю в Поволжі в 1892 р., зазначив: «Благодійність – ось слово з дуже спірним значенням і з дуже простим змістом. Його по-різному тлумачать і всі однаково розуміють». З часів Ключевського нічого не змінилося, вчені так і не виробили єдиного визначення поняття «благодійність». А тому порівняння деяких визначень благодійності дозволить нам спробувати підійти до розуміння такого неоднозначного феномена [32].

В одній із перших робіт на пострадянському просторі, присвячених благодійності, зазначено, що благодійність – недержавна добровільна безоплатна діяльність у соціальній сфері, спрямована на підтримку окремих осіб або організацій, в яких з тих чи інших причин не вистачає ресурсів для повноцінного функціонування. При цьому підтримка, що надається на основі родинних, сусідських, дружніх та інших особистих зв'язків, не розглядається як соціальний феномен благодійності [87].

Таке трактування спонукає нас дати власну оцінку деяких визначень благодійництва та підходів до його вивчення. Так, наприклад, В. П. Мельник та Є. І. Холостова вважають, що благодійність (філантропія) – надання допомоги як окремим особам, так і організаціям: співчуття, співучасть у житті хворих і немічних; матеріальне чи інше заохочення суспільно значущих форм діяльності (захист навколишнього середовища, охорона пам'яток історії та культури, розвиток освіти, охорони здоров'я, спорту) [90].

Павленок П. Д. вважає, що благодійність, поряд із підтримкою незаможних і соціально незахищених, є формою філантропії [57]. Соколов О. Р. стверджує, що благодійність є добровільною соціальною діяльністю, пов'язаною з безоплатною передачею матеріальних цінностей, у тому числі і створених працею в процесі безпосередньо благодійної

діяльності, спрямованою на досягнення більшого соціального благополуччя» [79].

Отже, важливим елементом у визначенні благодійності є спрямованість мети та досягнення цілей соціального благополуччя. Тому у цьому контексті важливо відрізнити подарунок від пожертви. Договір пожертви розглядається як різновид договору дарування, проте, на відміну від останнього, при пожертві права та обов'язки є в обох сторін. На відміну від договору дарування, пожертвуванням визнається дарування речі або права в суспільно корисних цілях. Це виражається в тому, що благодійник, передаючи пожертвування, має право визначати цілі і порядок використання свого пожертвування, а отримувачі пожертви можуть прийняти пожертвування і разом з тим зобов'язані виконати умову, поставлену дарувальником з суспільно корисною метою.

Таким чином, відсутність цілей є основною ознакою, яка відрізняє подарунок від пожертви. Це можна проілюструвати на положеннях, які зроблені у рамках проекту Європейського цивільного кодексу – «Проект спільної системи підходів» (*Draft Common Frame of Reference – DCFR*) [184], який містить принципи, визначення та модельні норми європейського приватного права. У проекті міститься Частина Н «*Donation*», зі змісту якої випливає, що вона стосується виключно інституту дарування. Відповідно до статті IV.N. – 1:101 зазначена частина поширюється виключно на договори дарування речей. Так, даруванням є договір, за яким одна сторона – дарувальник, зобов'язується безоплатно передати річ іншій стороні – обдаровуваному. Як бачимо, сфера регулювання цієї статті поширюється виключно на договори, які встановлюють лише обов'язок для дарувальника. При цьому відсутні будь-які умови щодо використання та цілей такого дарунку. Разом із тим положення, що визначають суспільно корисні цілі (*public benefit purposes*), знайшли своє відображення в статтях *DCFR*, які регулюють питання довірчої власності.

Крім того, термінологічний контекст благодійності має доволі велику кількість суміжних понять. Наприклад, поняття «добročинність» (*benevolence*) не повинно, на думку О'Холлоран К., тлумачитися в законі як «благодійність», оскільки воно має певний «тіньовий сенс». Вона зазначає, що пожертви, зроблені в благодійних або добročинних цілях (*charitable or benevolent purposes*), часто визнаються недійсними, оскільки залишають досить широкий простір для тлумачення, який може виходити за рамки того, що є «виключно благодійним». Для підтвердження цієї тези дослідниця наводить рішення у справі «*Morice v. Bishop of Durham*», в якій майно, залишене єпископу, отримало певну дискрецію щодо розпорядження. «Умови пожертви [як об'єкта добročинності] допускають можливість її використання як для благодійних, так і для не благодійних цілей» [177, с. 28]. Ще вужчими за змістом, ніж «добročинні», на думку дослідниці, є поняття «філантропічних» (*philanthropic*) цілей. Щоб акт був добročинним, достатньо, аби він був спрямований на одну конкретну людину. Водночас акт не може бути філантропічним, якщо він не спрямований на «людство в цілому».

Найближче до розгляду благодійності у правовому вимірі підійшов Фомін Е., який визначив її як недержавну добровільну безоплатну діяльність у соціальній сфері, що спрямована на підтримку окремих осіб або організацій, у яких з тих чи інших причин не вистачає власних ресурсів для повноцінного функціонування. При цьому підтримка, що надається на основі родинних, сусідських, дружніх та інших особистих зв'язків, не розглядається як соціальний феномен благодійності [87]. Безкорислива допомога надається з міркувань, обумовлених особистими контактами, симпатією, повагою, наявністю спільної історії відносин між дарувальником і реципієнтом. І саме ці особисті стосунки спонукають до відповідних вчинків. Таким чином, благодійність вільна від усіх зовнішніх обставин зобов'язального й культурно-нормативного характеру. З останнім твердженням дозволимо не погодитися, оскільки соціально-культурні традиції відіграють ключову роль

у формуванні уявлення про зміст та форми благодійництва, про що ми власне і говорили, досліджуючи релігійні погляди на благодійність.

Важливим є те, що у даному визначенні цілком обґрунтовано стверджується про недержавну допомогу. Це дає нам можливість відмежувати таку діяльність від соціальної допомоги.

Благодійна діяльність дозволяє суспільству уникнути «всюдисущої загрози політичної апатії та пасивної залежності від держави» [153] завдяки певному заміщенню держави при виконанні нею соціальних функцій, що є виправданим з точки зору ефективності виконання таких функцій, за рахунок оперативності та адресності допомоги.

Однак держава все ж може виступати активним учасником благодійництва, беручи участь у такому різновиді благодійної діяльності, як гуманітарна допомога. Під гуманітарною допомогою, як правило, розуміють допомогу або дії, спрямовані на збереження життя людей, полегшення їхніх страждань і підтримку під час та після техногенних криз і стихійних лих, а також на запобігання та підвищення готовності до виникнення таких ситуацій. Основні її відмінності від інших форм допомоги полягають у принципах, на яких вона ґрунтується:

1) людяність – порятунок людських життів і полегшення страждань людей;

2) неупередженість – надання виключно на основі потреб, без дискримінації серед постраждалого населення;

3) нейтралітет – надання без жодних переваг сторонам у збройному конфлікті або іншому спорі;

4) незалежність – автономність гуманітарних від політичних, економічних, військових або інших цілей [127].

Що стосується законодавчих дефініцій «благодійна діяльність» та «благодійні цілі», то тут більшість держав зіштовхнулася з проблемою визначення. Так, основною проблемою благодійного права Англії та Уельсу є те, що закон не визначає термін «благодійні цілі». Останні зміни до закону

про благодійництво 2006 року уточнили визначення благодійних цілей. Закон містить таке визначення благодійної організації: «будь-яка установа, корпоративна чи ні, що створюється для благодійних цілей і підлягає контролю з боку Верховного суду». При цьому закон 1990 року визначає благодійні цілі як «цілі, які є виключно благодійними відповідно до права Англії та Уельсу» [172]. Такий термінологічний підхід у законі звісно залишає широкий простір для тлумачення і не сприяє правовій визначеності.

Саме тому концепція «благодійних цілей» в англосаксонській системі права знайшла своє відображення в енциклопедичній справі «*The Commissioners for Special Purposes of the Income Tax v. John Frederick Pemsel*» (справа *Pemsel*) [196, с. 422]. У 1813 році Елізабет Мері Бейтс заснувала в Англії трастовий фонд, частина прибутків (доходу у вигляді орендної плати) якого йшла на фінансування «підтримання та просування місіонерських установ серед язичницьких народів». Цей дохід виплачувався Моравській церкві і вона отримала певні податкові пільги [142].

Проблема виникла в 1886 році, коли скарбник церкви Джон Пемзель звернувся до Органу з внутрішніх доходів із клопотанням про зниження податків на 73 фунти, 8 шилінгів і 3 пенси. Орган відмовив у наданні податкових пільг, оскільки «законодавцем не встановлено юридичного визначення «благодійності», у тому числі в податковому законодавстві» [142].

Справа «*Pemsel*» стала надзвичайно гучною справою, оскільки більшість суддів вийшла за межі вузького тлумачення благодійності. У своїй особливій думці по цій справі лорд-канцлер Холсбері (Lord Chancellor Halsbury) сказав, що просування релігії не є благодійною метою доти, доки вона не пов'язана зі зменшенням бідності. Лорд Макнахтен (Lord Macnaghten) наголосив, що релігія може бути благодійною метою як для багатих, так і для бідних. Він зазначив, що «благодійність в її юридичному сенсі включає чотири основні категорії: трасти для допомоги бідним; трасти для розвитку освіти; трасти для просування релігії; трасти для інших

суспільно корисних цілей, які не підпадають під жодну з попередніх категорій» [104, с. 289].

У більшості держав Європи (ФРН, Польща, Франція тощо) законодавство також не дає визначення благодійної діяльності, але оперує цілями, формами та методами здійснення такої діяльності, а також такою категорією, як суспільно корисна діяльність. При цьому слід наголосити на рисах правового регулювання, які притаманні усьому європейському законодавству. Мова йде про таку категорію, як суспільна користь та визначення її ролі у кваліфікації благодійної діяльності. Потреба такого визначення полягає, переважно, у необхідності надання суб'єктам, що займаються цією діяльністю, особливого правового статусу, який би дозволив їм відчутти свою соціальну значущість, на чому ми детальніше зупинимося у наступному підрозділі дослідження.

У державах загальної системи права кваліфікуюча вимога для благодійної мети – її направленість на «суспільну користь», була сформульована у справі «*Oppenheim v Tobacco Securities Trust*», в якій порушувалося таке питання: чи є благодійним трастовий фонд, створений «*British American Tobacco*» для навчання дітей співробітників, у тому числі колишніх. Лорд Сімондс (Lord Simonds) зазначив: «Чітко встановлений принцип права благодійності – трастовий фонд не є благодійним, якщо його діяльність не спрямована на благо суспільства. Траст не є благодійним, якщо він спрямований лише на особисту користь» [104, с. 289]. Суд постановив, що траст не є благодійним, оскільки не направлений достатньою мірою на суспільну користь, адже широка громадськість не в змозі отримувати користь від цілей трасту. У цій справі було встановлено «тест на особистий зв'язок» (*personal nexus test*): за загальним правилом сукупність осіб, визнаних пов'язаними певними особистими зв'язками, наприклад по крові або за договором, не вважається громадськістю або її частиною [197].

У державах континентальної системи права благодійні цілі визначаються через інструменти податкового законодавства. Має бути

встановлений безпосередній і корелятивний взаємозв'язок між суспільно корисною діяльністю та наданням податкових пільг. Звісно, держави намагаються не обмежуватися цими механізмами та максимально спростити порядок реєстрації, звітності тощо. Разом із тим існує і зворотній бік надання державної підтримки у тій або іншій формі – додатковий контроль з боку органів держави за діяльністю таких суб'єктів.

Так, у Німеччині регулювання визначення благодійних цілей закріплено в § 52 Закону про порядок стягнення податків [98], який встановлює вимоги до суспільно корисної діяльності, зокрема через окремі положення щодо визначення поняття суспільно корисних цілей (*Gemeinnützige Zwecke*): «1) Корпорація переслідує суспільно корисні цілі, якщо її діяльність спрямована в матеріальній, розумовій чи моральній сфері на безкорисливе сприяння блага суспільства у цілому. Сприяння блага суспільства в цілому не відбувається, якщо коло осіб, на користь яких здійснюється дане сприяння, тривалий час може залишатися незначним або бути чітко обмеженим приналежністю, наприклад, до однієї сім'ї або до колективу підприємства, або внаслідок його обмеження, зокрема, за просторовою чи професійною ознакою. Надання корпорацією своїх коштів корпорації публічного права не може служити єдиною ознакою сприяння блага суспільства».

У ряді держав Європи суспільно корисні цілі формулюються як вичерпний перелік, однак більшість все ж виходить з того, що законодавчо передбачити постійний розвиток суспільства та, відповідно, суспільно корисних потреб неможливо, і це призведе до постійних змін законодавства. Схожу ситуацію ми можемо спостерігати в Україні із Законом «Про волонтерську діяльність», який наш законодавець постійно намагається змодельовати під потреби «сьогодення», не формулюючи при цьому загальні правила «на сьогодні і на потім». Тому тут цілком логічно вживається варіація законодавчої формули «інші види діяльності, які приносять користь суспільству (державі)».

Таким чином, встановлюючи, що для отримання статусу благодійної організація повинна здійснювати суспільно корисну діяльність, держави по-різному підходять до того, а чи вся діяльність має бути суспільно корисною, чи тільки її частина. Більшість держав «старої Європи» корисність цілей визначає виходячи із засновницьких документів організації і вважає, що переважна більшість із них має бути суспільно корисними.

Наприклад, у Нідерландах до суспільно корисної діяльності для цілей оподаткування відносяться: духовна, заснована на філософії життя, благодійна, культурна, наукова і така, що приносить практичну користь суспільству. У податковому законодавстві Німеччини сюди включено діяльність у галузі охорони здоров'я, загального добробуту, захисту навколишнього середовища, освіти, культури, аматорського спорту, науки, підтримки осіб, нездатних самотійно доглядати за собою, а також ту, що спрямована на церковні та релігійні цілі. У Франції за визначенням податкового законодавства до суспільно корисної діяльності відносяться, серед іншого, допомога потребуючим, наукові чи медичні дослідження, сприяння аматорському спорту, мистецтву й охороні мистецької спадщини, захисту навколишнього середовища і культури Франції. В Угорщині в законі про суспільно корисну діяльність наводиться 22 різні цілі, включаючи охорону здоров'я, наукові дослідження, освіту й культуру. Законодавство Польщі також містить перелік із 24-х видів суспільно корисної діяльності [55].

Українське законодавство (стаття 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації») детально визначає лише сфери благодійної діяльності:

- 1) освіта;
- 2) охорона здоров'я;
- 3) екологія, охорона довкілля та захист тварин;
- 4) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів

і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;

5) опіка і піклування, законне представництво та правова допомога;

6) соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності;

7) культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; 8) наука і наукові дослідження;

9) спорт і фізична культура;

10) права людини і громадянина та основоположні свободи;

11) розвиток територіальних громад;

12) розвиток міжнародної співпраці України;

13) стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України;

14) сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні;

15) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану» [68].

При цьому у Законі також наведено визначення благодійної діяльності – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Хоча, знову ж таки, ключовими у підході є цілі, з якими здійснюється така діяльність. Цілями благодійної діяльності визначено надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, а також розвиток і підтримку цих сфер у суспільних інтересах.

Відповідь на питання, що відноситься до благодійної діяльності, можуть дати принципи здійснення цієї діяльності, оскільки самі вони є ключовими орієнтирами для регулювання благодійних відносин.

Вітчизняна наука права, у тому числі цивільного, неодноразово зверталася до проблеми принципів побудови певних правових конструкцій та реалізації принципів.

Формування принципів у будь-якій сфері – це складний та багатоетапний процес, однак без їх дослідження в подальшому доволі складно зрозуміти глибинну сутність явища, що досліджується, у даному випадку – благодійності. Застосування принципів у державах континентального права інколи вимагає додаткових зусиль, адже в більшості випадків вони не формалізовані належним чином. Разом із тим виявлення принципів у системі дозволяє вирішувати також практичні питання розв'язання колізій, адже у випадку суперечності між нормою-принципом і «звичайною» нормою застосовується норма-принцип. Однак у цьому *a priori* визнаним догмою підході існує ряд застережень: по-перше, дуже складно сформулювати доказову базу для правозасовної діяльності щодо того, чи є та або інша норма принципом, чи ні, оскільки єдиним аргументом буде важливість цієї норми для системи в цілому, що є скоріше суб'єктивним, ніж об'єктивним критерієм; по-друге, якщо колізія виникає між двома принципами, то який із них має вищу силу, адже правила горизонтальної ієрархії норм не завжди можна застосувати.

Особливо складно виявляти принципи у приватному праві, адже за своєю суттю це право скоріше природне через свою диспозитивність. Звісно, не виключена ситуація, коли принцип буде зазначено як такий у законодавчій нормі, однак у більшості випадків мова йде лише про доволі абстрактну загально-правову категорію [215, с. 64], формулювання та зміст якої можна встановити лише за результатами емпіричного аналізу значної кількості нормативних документів, судової та іншої правозастосовної практики.

Принципи права не можуть існувати окремо від змісту та духу закону. Крім того, принципи можуть не міститися, але формуватися у судовій практиці, особливо це стосується діяльності конституційних судів. Загалом упродовж останніх десятиліть в Європі чітко проглядається тенденція до

підвищення ролі судової практики у правотворчості. Це цілком зрозуміло, адже ефективність (швидкість, якість) усунення прогалин у судовому порядку набагато вища, ніж у законодавчому органі. Наведене зумовлює необхідність дослідження категорії «принципи» як загальнотеоретичної.

У вітчизняній правовій науці підхід до принципів, як правило, зводиться до певних абстрактних висхідних начал. Так, О. Ф. Скакун розглядає принципи права як об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії [78].

Дещо інший, спрощений підхід можна спостерігати у західній теорії права. Він зводиться до того, що принципи є «дуже важливими загальними правилами» [187], оскільки напряду пов'язані із цінностями, вищим законом та законністю, основним компонентом якої виступає справедливість. В окремих дослідженнях вказується на те, що значення принципів також пов'язане з їх розумінням правової системи як такої [182, с. 30]. Схожу думку, серед іншого, висловлюють і вітчизняні автори, стверджуючи, що це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається одночасно і право, і вектор, який визначає напрямок його розвитку [78], виконуючи при цьому метанормативну функцію [187]. Водночас дослідження принципів слід проводити в контексті процесів глобалізації.

Досліджуючи принципи права, передусім розмежовують принципи позитивного і природного права. На основі запропонованого поділу розглядають два шляхи формування принципів права: принципи позитивного права формуються шляхом безпосереднього закріплення в юридичних нормах або виводяться з їх змісту; принципи природного права виникають та

існують у свідомості людини й при цьому можуть не фіксуватися в позитивному праві. У цій сфері є дві класичні роботи, які відображають загальне розуміння суті та змісту принципів права у конкретній правовій системі. Перша – це дослідження представника континентальної системи Дж. Ессера «Принцип та норма у приватному праві» (1956 р.), друга – представника загального права Р. Дворкіна «Про права серйозно» (1977 р.) [187].

У цілому автори сходяться у своїй позиції щодо місця принципів у правовій системі держави як основи для створення та розвитку суспільства. Разом із тим вони виходять абсолютно з різних концепцій функціонального навантаження принципів. Так, Дж. Ессер вважає, що застосування принципів розширює можливу дискрецію судді, а Р. Дворкін навпаки стверджує, що принципи виступають певним обмежуючим елементом при прийнятті судових рішень. Дж. Ессер переконує, що принципи перетворюють фактичне в юридичне, будучи при цьому відокремленими від етики та моралі. Р. Дворкін, у свою чергу, спростовує поділ права та моралі, вважаючи, що вони застосовуються винятково як прояв справедливості *per se*.

Під принципами позитивного (юридичного) права розуміють закріплені в його джерелах загальновизнані основні (керівні) ідеї, які висвітлюють закономірності права як державно-владного регулятора суспільних відносин. Принципи природного права – це такі керівні принципи (ідеї), об'єктивно притаманні цьому праву, що зумовлені розвитком суспільства і людини в цілому та розкривають його сутність і призначення. Залежно від наявності волі суб'єкта можна виокремлювати принципи: а) суб'єктивного та об'єктивного позитивного права; б) суб'єктивного та об'єктивного природного права [75]. Роберт Алексій, у цілому підтримуючи Дворкіна та виходячи із загальних підходів Ессера, знайшов компроміс між цими двома підходами. Він стверджує, що принципи можуть виконувати різні функції, залежно від рівня та мети їх застосування, але в будь-якому випадку це

визначальні правила, яких мають дотримуватися всі учасники правовідносин [99].

Позитивістський підхід свідчить про те, що джерелами принципів є безпосередньо норми права або ж ці принципи так чи інакше є такими, що впливають із норм. Ми дозволимо собі не погодитися з цим підходом і підтримати А. М. Колодія, який вважає, що з самого моменту виникнення принципи права існують як модифіковані та пристосовані до правової сфери певні загально соціальні принципи, що перебувають в діалектичній єдності. Їх головними джерелами є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя. Також автор ставить під сумнів загально визнану постнормативістську концепцію права, яка ґрунтується на твердженні, що керівні положення для отримання статусу принципів права обов'язково повинні бути чітко відображені в цьому праві, і відзначає, що процес виникнення принципів права в цьому випадку пов'язаний виключно з правотворчою діяльністю держави; без уваги залишається процес правотворення і в такому випадку мова йде саме про принципи юридичного, а не загально соціального права. Ще один шлях генезису принципів права Колодій А. М. бачить у перетворенні принципів-аксіом і принципів-постулатів, в яких фіксуються найпростіші, елементарні, самоочевидні зв'язки та відносини навколишньої дійсності, на, власне, принципи права [33, с. 8]. У цій же роботі Колодій А. М., досліджуючи проблему походження принципів права, робить висновок про те, що принципи права можуть виникати стихійно, із емпіричного досвіду або формуватися свідомо на рівні теоретичних концепцій. У такому випадку останні будуть мати характер наукових принципів та відображати закономірності розвитку суспільства [33, с. 16]. З тим, що вони дійсно мають характер наукових принципів, можна погодитися, однак, на наше переконання, саме перші принципи будуть відображати закономірності розвитку суспільства, про що свідчить і вплив релігійних уявлень про світ на формування принципів благодійної діяльності. Виявляючи принципи у певній системі правових відносин, ми маємо правильно обрати методологію, адже не будь-який метод

пізнання дозволить нам правильно сформулювати систему принципів. Дослідження емпіричного матеріалу передбачає застосування двох класичних методів – дедукції (від загального до особливого) та індукції (від особливого до загального). Разом із тим було б помилкою застосовувати дедукцію для визначення наявності або відсутності принципів – це призведе до некоректних висновків. Саме індукція дозволить виявити серед окремих норм ті, які мають інший характер, а також визначити їх місце у конкретній системі. Цей самий метод дозволить виявити спільні (загальні) для більшості правових систем принципи.

Очевидно, що в даному випадку ми можемо спостерігати формування загальних принципів права благодійної діяльності, тобто тих, які притаманні всім або більшості правових систем світу. Про це може свідчити ряд спільних підходів до визначення мети, способів благодійництва. Їх формування зумовлено однаковою або схожим підходом світових релігій до благодійності.

Разом із тим, не відходячи від прийнятого у вітчизняній юридичній науці підходу, можна констатувати, що під принципами благодійної діяльності слід розуміти висхідні, визначальні ідеї, які сприяють формуванню та розвитку системи нормативно-інституційного забезпечення такої діяльності в певній державі.

На основі узагальнення, систематизації й аналізу вітчизняної та зарубіжної доктрини, а також законодавства й правозастосовчої практики було виокремлено такі принципи благодійної діяльності:

- несуперечність здійснення благодійної діяльності публічному порядку держави, що забезпечується у тому числі належним правовим регулюванням цієї сфери;
- рівність суб'єктів благодійної діяльності;
- адресність, тобто надання благодійної допомоги конкретним групам, особам із врахуванням положень законодавства та суб'єктивним побажанням благодійників;

– принцип розумної достатності благодійної допомоги із врахуванням соціальних ризиків та потреб отримувачів. Цей принцип є одним із ключових з огляду на те, що надмірна благодійна допомога для окремих верств населення сприятиме маргіналізації останніх та перетворенню їх з активних членів суспільства винятково на споживачів благодійної допомоги. Саме цей принцип дозволить сформувати систему ефективного благодійництва;

– звітність та прозоре використання коштів;

– гнучкість та керованість системи благодійництва, яка враховує зміну соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства;

– наукова обґрунтованість благодійної діяльності, що дозволяє розробляти нові концепції, методи способи благодійної діяльності, які потім можуть бути застосовані на практиці. Особливо цей принцип важливий для сфери правового регулювання благодійної діяльності, адже саме теоретичні напрацювання дозволяють у своїй критичній масі усунути виявлені прогалини та колізії правового регулювання;

– належне інформаційне забезпечення, яке дозволяє мати двосторонню комунікацію між одержувачами допомоги та благодійниками.

1.3. Суб'єкти благодійної діяльності

Розглядаючи благодійництво як сферу суспільних відносин, що регулюються правом, важливо визначитися щодо суб'єктів та учасників цих правовідносин.

Основними суб'єктами благодійної діяльності виступають донори (благодійники) та бенефіціари (отримувачі благодійної допомоги). При цьому безпосередній склад учасників є різним у різних державах, що зумовлено, перш за все, різними підходами до визначення благодійної діяльності.

Наприклад, у Литовській Республіці благодійну діяльність розділено на два види: безпосереднє благодійництво та підтримка. Донорами-благодійниками можуть виступати виключно зареєстровані за законодавством Литви фонди, асоціації, громадські установи, релігійні громади, асоціації та центри, міжнародні організації, громадські відділи (одиниць). Виходячи з положень статті 6 Закону Литовської Республіки «Про благодійництво і підтримку» [159], бенефіціарами благодійництва можуть виступати виключно фізичні особи: інваліди; пацієнти; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; пенсіонери, які не отримують іншого доходу, окрім пенсій та соціальних виплат; безробітні; а також ряд інших осіб.

При цьому підтримка, як вид благодійної діяльності (стаття 7), може надаватися будь-якою особою, а бенефіціарами можуть виступати благодійні фонди; бюджетні та державні установи; асоціації; громадські організації; релігійні громади, асоціації та релігійні центри; міжнародні громадські організації (блоки); інші юридичні особи, метою яких не є отримання прибутку.

В Румунії неприбуткові організації, які мають сприяють досягненню «загального інтересу» або «спільного інтересу», мають право набувати особливого статусу – суспільно корисного статусу (стаття 15 Постанови

Уряду 26/2000) [123]. Аналогічний статус – статус суспільно корисних організацій – можуть набувати і польські неприбуткові організації [211].

Відповідно до законодавства Болгарії [26] неприбуткові асоціації та фонди можуть ідентифікувати себе у статуті як організацій, що здійснюють діяльність з метою досягнення суспільної вигоди. Некомерційна мета, спрямована на благо суспільства, з моменту створення організації вноситься до спеціального центрального реєстру Міністерстві юстиції.

В Угорщині неприбуткова організація, яка займається благодійною діяльністю, також може набувати статусу суспільно корисної організації. Такими організаціями можуть виступати неурядові організації (не включаючи громадянське суспільство), або будь-які інші юридичні особи, що мають статус неприбуткових [96]. Важливим критерієм виступає здійснення ними суспільно корисної діяльності, що означає будь-яку діяльність, яка прямо або опосередковано служить задоволенню загальних потреб суспільства і особистості.

Законодавство України також не містить вичерпного переліку суб'єктів благодійної діяльності. Так у статті 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68] до суб'єктів благодійної діяльності віднесено благодійні організації, які утворені та діють відповідно до цього Закону, а також інших благодійників та бенефіціарів. Згідно із Законом благодійником може виступати дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Однак у широкому значенні категорія суб'єктів благодійних відносин може включати широкий спектр їх учасників, тобто будь-яких суб'єктів правочину, предметом якого виступає благодійництво: донор, благодійна організація, одержувач благодійної допомоги, а також держава як публічний та приватний суб'єкт.

Визначаючи правовий статус донора, слід зазначити, що він одночасно може бути залучений до сфери як приватноправових, так і публічно-правових відносин. Все залежить від того, яку пожертву і кому він має намір надати.

Це може бути приватна пожертва конкретній особі або пожертва на благо суспільства в цілому. Так, Тітмус Р. (Richard M. Titmuss) вважає, що донори (у буквальному сенсі, оскільки він розглядав благодійництво у контексті донорів крові) демонструють усвідомлення приналежності до спільноти та певну соціальну відповідальність. Звідси випливає, що така діяльність важлива для держави й дає можливість людям зробити свій внесок у розвиток суспільства. З іншого боку, на його думку, альтруїстичні мотиви донора можуть також перебувати в нерозривному зв'язку з його особистим інтересом. Зокрема, це може бути бажання підвищити власний статус у суспільстві [202, с. 73].

Крім того, донор у загальному контексті може включати будь-якого благодійника: спонсора, мецената, благодійну організацію.

Спонсором може виступати суб'єкт, який, виконуючи благодійну функцію, бажає отримати вигоду для власного бізнесу. Благодійні спонсорські виплати відрізняються від пожертвувань, по-перше, метою – компанія отримує певну користь для свого бізнесу; по-друге, прибуток компанії може бути зменшений на суму спонсорських виплат, розглядаючи їх як бізнес-витрати [193].

Подгруша В., аналізуючи поняття «спонсорства», відзначає, що в юриспруденції під спонсорством спочатку розумілося фінансування фізичною чи юридичною особою діяльності громадської організації (наприклад, благодійної, творчої, екологічної та ін.), проведення будь-якого заходу, спорудження об'єкта. Однак, на відміну від дарування, яке ґрунтується виключно на безоплатних засадах і не передбачає одержання будь-якої оплати або іншого зустрічного надання чогось з боку обдаровуваного, надання спонсорської допомоги ув'язалося на практиці з наданням спонсору можливості розміщувати свою рекламу під час проведення масових заходів, що фінансуються, у тому числі за рахунок наданих ним коштів. У таких випадках говорити про безоплатність спонсорської допомоги не зовсім коректно [65, с. 15].

Окремим суб'єктом благодійної діяльності в законодавстві більшості країн є меценат, яким може бути фізична або юридична особа, що здійснює благодійництво у формі безкорисливої, безоплатної допомоги у сфері мистецтва, науки, культури, освіти, просвіти, вираженої в передачі громадянам або юридичним особам майна та грошових коштів [65, с. 27].

У законодавстві України не визначені суб'єкти меценатської діяльності, а лише визначено зміст такої діяльності. Стаття 10 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68] визначає меценатською діяльністю з підготовки чи підтримки благодійних заходів, пов'язаних зі створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів. Однак зі змісту частини другої статті 10 випливають обмеження щодо суб'єктного складу меценатської діяльності. Зокрема, оскільки стаття не поширюється на заходи, пов'язані із виборчою агітацією, то меценатами не можуть виступати кандидати на виборах.

У країнах англосаксонського права благодійна допомога від меценатів проходить «тест на суспільну користь». Так, у справі «*Re Pinion*» апеляційний суд Англії припинив діяльність заповідального трасту, створеного для показу колекції мистецтва та меблів, на тій підставі, що, незалежно від думки спадкодавця, який вказував на художню й освітню цінність колекції, насправді вона є «мотлохом». Крім того, у цій самій справі суддя Харман висловив думку, що бібліотека порнографії не може бути благодійним внеском, незалежно від поглядів спонсора бібліотеки [136, с. 23].

У благодійних відносинах держава відіграє роль регулятора. Вона, по суті, передає благодійним організаціям ту функцію, яку повинна виконувати по відношенню до суспільства. Виконання цієї функції відбувається за рахунок неотримання державою коштів до бюджету через звільнення благодійних організацій від сплати податків. Регулююча функція держави, як

учасника благодійництва, зводиться до: визначення прав і обов'язків донорів, бенефіціарів та благодійних організацій; регламентації предмета та обсягу благодійної допомоги; визначення кола осіб, які мають право на її отримання; а також до підтримки та регулювання належного й ефективного функціонування відносин [154, с. 16].

У деяких країнах поділ функцій між державою та неурядовими організаціями знаходить закріплення у так званому суспільному договорі. Зокрема, в Англії в 1998 р. було складено Угоду про взаємовідносини між Урядом і самоврядними некомерційними та благодійними організаціями Англії [23, с. 332–345]. Ця Угода не має обов'язкової юридичної сили та, по суті, є лише меморандумом про взаємовідносини між Урядом і самоврядними некомерційними та благодійними організаціями. Сила Угоди полягає в тому, що її ухвалено Урядом і самоврядними некомерційними та благодійними організаціями в процесі консультацій (...). Угода також поширюється на ряд організацій, діяльність яких пов'язана із самоврядними некомерційними та благодійними організаціями. Серед ключових її положень варто відзначити зобов'язання самоврядних некомерційних та благодійних організацій, які включають:

- 1) фінансування та звітність (підтримувати високі стандарти управління та здійснення своєї діяльності, виконувати зобов'язання щодо звітності перед спонсорами та одержувачами соціальних послуг; дотримуватися вимог законодавства, у благодійній діяльності підпорядковуватися Комісії з благодійництва, включаючи політичну та громадську діяльність; розробити відповідні стандарти якості);

- 2) формування політики та консультації (забезпечити інформування та консультування одержувачів соціальних послуг, волонтерів, учасників організацій та зацікавлених осіб щодо своєї діяльності та політичних позицій при поданні пропозицій до Уряду та при їх обговоренні з Урядом; точно відображати під час таких обговорень висловлені учасниками обговорень думки; дотримуватися вимог конфіденційності щодо урядової інформації);

3) краща практика (розвивати ефективні робочі стосунки з Урядом, іншими організаціями, а також між самоврядними некомерційними та благодійними організаціями; залучати одержувачів соціальних послуг до розвитку цієї сфери та діяльності з управління послугами; приділяти достатньо уваги поширенню кращого досвіду щодо забезпечення рівності можливостей у здійсненні діяльності, отримання робочих місць, залучення волонтерів та надання послуг; щорічно спільно з Урядом контролювати виконання Угоди).

Учасником благодійних відносин може також виступати суд як орган, що вирішує спори, які виникають між сторонами, і спеціальні органи. Зокрема, в Англії та Уельсі функцію суду у благодійних відносинах виконує спеціальний орган – Комісія з питань благодійництва.

У Німеччині інституційна основа є більш загальною та стосується всіх установ, а не лише благодійних організацій. Функції контролю покладено на спеціальний Орган з нагляду за установами (*Stiftungsaufsicht*). Кожна федеральна земля має свій власний орган з нагляду, який у різних федеральних землях має різні назви (у Гамбурзі, наприклад, відділ *Stiftungsangelegenheiten* в судовому органі). При створенні благодійної організації Орган з нагляду за установами перевіряє її легітимність, суспільну корисність, сертифікацію та виконання нею цілей Статуту [107]. Аналогічна модель регулювання запроваджена у Швеції, де роль реєстрації та нагляду за неприбутковими організаціями відведена адміністративним органам ленів (*Länsstyrelser*) [183, с. 221].

Разом із тим в усіх державах роль ключового суб'єкта благодійних відносин відведена благодійним організаціям, які можуть мати різний статус. Цікавим з точки зору визначення статусу благодійної організації є дослідження Б. Хопкінса (Hopkins B.) 2006 року. Автор, зокрема, поділяє благодійні організації на приватні (*private organization*) та громадські (*public charities*) [139, с. 5–6]. Приватна благодійна організація, на його думку, має такі чотири основні риси:

це благодійна, освітня, наукова або інша подібна організація, яка звільнена від оподаткування; на неї поширюються загальні норми, що регулюють діяльність благодійних організацій;

вона фінансується з єдиного джерела (наприклад, приватною особою, сім'єю або бізнесом);

її надходженням є прибуток від інвестиційних активів (переважно діє як ендавмент-фонд);

вона не має власної програми, але отримує гранти для благодійних цілей від інших організацій або осіб.

Саме друга характеристика (джерело фінансування) визначає благодійну організацію як приватну.

Крім того, Б. Хопкінс виділяє три типи громадських благодійних організацій:

1) установи (наприклад, церкви, коледжі, університети, школи, лікарні тощо);

2) благодійні організації з громадською підтримкою (отримують часткове фінансування від громадськості);

3) організації, що надають підтримку (пов'язані з однією або більше організаціями, які звільнені від оподаткування).

Таким чином, на думку Б. Хопкінса, щоб уникнути класифікації як приватний фонд, організація повинна продемонструвати інституційний статус, державну фінансову підтримку або операційні відносини з організаціями, що звільнені від оподаткування.

Що стосується організацій, звільнених від оподаткування, то благодійні організації повною мірою підпадають під статус неприбуткової організації. Так, Шерлок М. (Molly F. Sherlock) та Гравелле Дж. (Jane G. Gravelle) [103], які наводять відмінності між некомерційними та благодійними організаціями, наголошують на тому, що термін «некомерційна організація», як правило, використовується в широкому сенсі в літературі для позначення цілого спектру організацій, які звільнені від сплати податків на державному

рівні. Благодійні організації визначаються як організації зі статусом громадської благодійної організації і є підкатегорією некомерційного сектора.

У країнах Центральної та Східної Європи існують дві основні організаційно-правові форми неприбуткових організацій: асоціації (*universitas personarum*) і фонди (*universitas rerum*). І асоціації, і фонди безпосередньо або опосередковано пов'язані «заборonoю на розподіл доходів». Асоціації – це засновані на членстві організації, чий члени або їхні виборні особи утворюють вищий керівний орган організації. Вони можуть бути сформовані із суспільно корисною метою або діяти в загальних інтересах своїх членів. Фонди традиційно засновуються на базі майна, призначеного для конкретних цілей, й управляються беззмінною радою директорів (наприклад, рада директорів сама призначає наступників замість тих її членів, що йдуть у відставку). У деяких країнах фонди можуть створюватися у приватних інтересах, хоча в багатьох інших вони повинні служити на благо суспільства [66, с. 4–5].

Аналізуючи питання суб'єктів благодійної діяльності, доцільно розглянути особливості правосуб'єктності благодійників, особливо це стосується такої форми існування, як неурядова організація, адже саме громадянське суспільство відіграє зараз ключову роль у просуванні ідей благодійництва.

Питання правового статусу неурядових організацій є невирішеним остаточно ні в площині практичній, ні в теоретичній, адже форми, в яких створені такі організації, істотно відрізняються, власне, як і цілі, з якими вони були створені. При цьому з точки зору права не має жодного значення, має ця організація статус міжнародної, чи ні [54, с. 78].

Для вирішення цього питання у 1986 року під егідою Ради Європи було розроблено Європейську конвенцію про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій [134], у преамбулі якої, зокрема, відзначено роботу міжнародних неурядових організацій в інтересах

міжнародного співтовариства, у тому числі в благодійній та філантропічній сферах. Згідно з Конвенцією Сторони погоджуються визнавати правосуб'єктність та правоздатність неурядових організацій, набуті на території будь-якої держави-учасниці, на якій ця організація має свою законну штаб-квартиру. Однак Сторона може відмовити у визнанні правосуб'єктності, наприклад, якщо діяльність відповідної організації суперечить інтересам національної чи громадської безпеки тощо.

У 2002 році учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи, було прийнято «Фундаментальні принципи щодо статусу НУО в Європі» [88]. Принципи встановлюють, що НУО є, по суті, добровільними самоврядними організаціями і саме тому не підлягають управлінню з боку органів державної влади. Терміни, якими їх звичайно описують у національному праві, можуть різнитися, однак вони охоплюють: асоціації, благодійні заклади (*charities*), фонди (*foundations, funds*), некомерційні корпорації, товариства і довірчу власність в управлінні (*trusts*). Вони не включають організації, що діють як політичні партії.

Розділ «Набуття правосуб'єктності» встановлює деякі основні принципи відповідності в тих державах, в яких правосуб'єктність не набувається автоматично внаслідок створення НУО. Базовою логікою є те, що процедура повинна бути максимально простою та невимогливою.

У більшості держав континентальної Європи неприбутковій організації може бути присвоєно статус суспільно корисної організації. Такий статус присвоюється після реєстрації юридичної особи. Рішення про надання статусу суспільно корисної організації в деяких країнах приймається податковими органами, в інших – судовими або державними установами [51].

Сьогодні норми законодавств європейських держав щодо діяльності неурядових некомерційних організацій, як правило, допускають створення численних організаційно-правових форм для досягнення будь-якої не забороненої законом цілі, включаючи як взаємний інтерес членів організації, так і суспільне благо (благодійність). Разом із тим це створює певні

перешкоди для повноцінної реалізації свобод, закріплених у Договорі про Європейський Союз. Саме тому з метою уніфікації законодавчих положень держав – членів ЄС щодо організаційно-правових форм некомерційних організацій Європейською Комісією у 2012 році було подано пропозицію щодо проекту Регламенту про Статут європейського фонду [185]. Пропонується, зокрема, додатково до національного регулювання в державах-членах запровадити на рівні ЄС єдину уніфіковану правову форму фонду – Європейський фонд, що може створюватися в будь-якій державі-члені як юридична особа, заснована для суспільного блага.

Згідно з проектом Регламенту Європейський фонд може бути створений однією або декількома особами (фізичними чи юридичними), або державними органами: за результатами волевиявлення будь-якої фізичної особи; за нотаріальним актом або письмовою заявою будь-якої фізичної та/або юридичної особи чи державного органу; шляхом злиття благодійних організацій з однієї або декількох держав-членів; шляхом перетворення національної благодійної організації на європейський фонд.

Статут апелює до суспільного блага (благодійності) як основної мети діяльності юридичних осіб у формі європейського фонду, що включають благодійні фонди та/або інших юридичних осіб, які також мають суспільно корисні цілі та схожі до фондів характеристики. При цьому європейським фондам дозволено здійснювати господарську діяльність, оскільки вона може мати важливе значення для суспільно корисних цілей. Основним встановленим обмеженням у цьому контексті є те, що будь-який прибуток фонду повинен використовуватися виключно відповідно до його суспільно корисних цілей. Крім того, в інтересах забезпечення належного використання активів і захисту прав кредиторів, для діяльності, що непов'язана з його господарською діяльністю, буде встановлений поріг – 10 % від річного чистого обороту Європейського фонду, а результати непов'язаних із господарською діяльністю заходів повинні бути представлені в окремих звітах.

Як свідчить практика, багато фондів у державах – членах ЄС стикаються з численними перешкодами при виході їх діяльності за національні межі. Зокрема, фонди часто:

несуть додаткові витрати для задоволення різних правових та адміністративних вимог держав-членів;

стикаються з проблемою правової невизначеності, зокрема щодо регулювання благодійної діяльності в інших державах, у тому числі в питаннях оподаткування;

зустрічають недовіру з боку донорів, зумовлену побоюваннями по відношенню до зарубіжних фондів, що, у свою чергу, не сприяє надходженню пожертвувань.

Саме ці труднощі сьогодні обмежують сферу та географічні межі діяльності фондів, а також значно зменшують надходження на благодійну діяльність.

Транскордонний характер таких проблем свідчить про необхідність вирішення цих питань на рівні ЄС. У разі прийняття Регламенту на рівні ЄС буде створено єдину референтну основу для функціонування фондів, що значно полегшить роботу самих фондів та надасть державам-членам нові можливості розвивати свої власні національні правові форми паралельно.

Висновки до Розділу 1

1. Вивчення джерельної бази за темою дисертаційного дослідження та проведений аналіз новітніх теоретичних розробок з питань благодійництва засвідчив, що не дослідженими залишається ряд актуальних питань приватноправової регламентації благодійної діяльності, зокрема комплексне розуміння благодійної діяльності як об'єкта приватноправового регулювання. Так, більшість досліджень характеризується відсутністю системно-структурного підходу до понятійно-категоріального апарату у сфері

благодійництва, у тому числі в контексті розмежування понять благодійництво, благодійна діяльність, меценатство, спонсорство, філантропія. Лише незначна кількість вітчизняних досліджень присвячена аналізу видів благодійної діяльності згідно із чинним законодавством України. Не розкритими у контексті зміни українського законодавства залишаються питання визначення правового статусу та змісту правосуб'єктності суб'єктів благодійної діяльності. Крім того, слід констатувати відсутність комплексних досліджень з питань регламентації благодійної діяльності в державах романо-германської системи права; наявні лише поодинокі дослідження благодійної діяльності в окремих державах Європи не містять аналізу сучасних тенденцій правового регулювання благодійної діяльності, що, серед іншого, зумовлено відсутністю уніфікованого регулювання цього питання на рівні ЄС.

2. Було проаналізовано три виміри поняття «благодійність»: релігійний (морально-етичний), доктринальний та законодавчий. Встановлено, що всі релігійні течії так або інакше вважають суть істинного милосердя у наданні допомоги, не чекаючи нічого взамін, адже, якщо людина очікує певну вдячність за свій вчинок – це скоріше «бартер», а не благодійність. Благодійність не може розглядатися як така, якщо вона суперечить засадам релігійної моралі.

Слід окремо наголосити на тому, що основою благодійності, з точки зору релігії, виступають мораль та етика. Деякий інший підхід закладено у доктрині та законодавстві. Благодійність не може розглядатися як така, якщо вона суперечить публічному порядку.

Емпіричний аналіз доктринальних підходів до поняття «благодійність» дозволив сформулювати такі узагальнення. У доктринальних роботах визначення цього поняття варіюється залежно від сфери, безпосереднього предмета дослідження, а також від суб'єктивного підходу автора. Ускладнюється визначення також тим, що існує ряд суміжних понять, які інколи в літературі (і, навіть, у законодавстві) вживаються як ідентичні:

благодійність, благодійництво, благодійна діяльність, філантропія, меценатство, спонсорство.

Використовуючи системно-структурний метод та лінгвістичний підхід, ці поняття за результатами аналізу, проведеного у розділі, можна умовно об'єднати у дві групи: перша – благодійність, благодійництво, благодійна діяльність; друга – філантропія, меценатство, спонсорство. При цьому благодійність, філантропія, меценатство та спонсорство є поняттями, благодійництво є явищем, а благодійна діяльність – є формою реалізації благодійності.

Таким чином, слід порівнювати благодійність, філантропію, меценатство та спонсорство. Окремі спільні ознаки дійсно можуть дати підстави їх ототожнювати. Зокрема, мова йде про цілі та способи здійснення. Разом із тим благодійність є ширшим поняттям, а філантропія та меценатство можуть розглядатися як форми здійснення благодійництва. Спонсорство можна вважати формою благодійності лише умовно, оскільки існує істотна відмінність між благодійними цілями як такими та цілями, які переслідує спонсорство. При цьому способи та форми здійснення благодійної діяльності та спонсорства можуть співпадати.

3. Було встановлено тенденції до закріплення принципів благодійності як таких, що притаманні всім або більшості правовим системам світу з огляду на спільні підходи світових релігій до визначення мети та способів благодійництва.

На основі узагальнення, систематизації й аналізу вітчизняної та зарубіжної доктрини, а також законодавства й правозастосовної практики було виокремлено такі принципи благодійної діяльності:

– несуперечність здійснення благодійної діяльності публічному порядку держави, що забезпечується в тому числі належним правовим регулюванням цієї сфери;

– рівність суб'єктів благодійної діяльності;

– адресність, тобто надання благодійної допомоги конкретним групам, особам із врахуванням положень законодавства та суб'єктивних побажань благодійників;

– принцип розумної достатності благодійної допомоги із врахуванням соціальних ризиків та потреб нужденних. Цей принцип є одним із ключових, оскільки надмірна благодійна допомога для окремих верств населення сприятиме маргіналізації останніх та перетворенню їх з активних членів суспільства винятково на споживачів благодійної допомоги. Саме цей принцип дозволить сформувати систему ефективного благодійництва;

– звітність та прозоре використання коштів;

– гнучкість та керованість системи благодійництва, яка враховує зміну соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства;

– наукова обґрунтованість благодійної діяльності, що дозволяє розробляти нові концепції, методи, способи благодійної діяльності, які потім можуть бути застосовані на практиці. Особливо цей принцип важливий для сфери правового регулювання благодійної діяльності, адже саме теоретичні напрацювання дозволяють у своїй критичній масі вирішити виявлені прогалини та колізії правового регулювання;

– належне інформаційне забезпечення, яке дозволяє мати двосторонню комунікацію між одержувачами допомоги та благодійниками.

У зв'язку із цим було сформульовано авторське визначення принципів благодійної діяльності як висхідних, визначальних ідей, що сприяють формуванню та розвитку системи нормативно-інституційного забезпечення такої діяльності в певній державі.

4. Було встановлено мультисуб'єктний склад учасників благодійної діяльності. У цілому категорія суб'єктів благодійних відносин включає широкий спектр їхніх учасників, тобто будь-яких суб'єктів правочину, предметом якого виступає благодійництво: донор, благодійна організація, одержувач благодійної допомоги, а також держава як публічний та приватний суб'єкт. Однак основними суб'єктами благодійної діяльності

виступають донори (благодійники) та бенефіціари (отримувачі благодійної допомоги). При цьому безпосередній склад учасників відрізняється в окремих державах, що передусім пояснюється різними підходами до визначення благодійної діяльності. Така мультисуб'єктність зумовлена та одночасно стає причиною існування численних організаційно-правових форм суб'єктів і створює певні перешкоди для повноцінного транскордонного функціонування благодійних організацій. На практиці це потенційно може призвести до колізії колізій, а також до порушення публічного порядку конкретної держави.

Особливо гостро це питання стоїть для держав – членів ЄС, оскільки не дозволяє їм повною мірою реалізовувати базові свободи ЄС, призводить до того, що благодійні організації держав ЄС несуть додаткові витрати на задоволення правових та адміністративних вимог інших держав-членів; стикаються з проблемою правової невизначеності, а це, у свою чергу, зменшує надходження благодійної допомоги.

РОЗДІЛ 2

ПРИВАТНОПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ

2.1. Приватноправові аспекти регулювання благодійної діяльності у державах континентальної системи права

Кожна держава Європи має свої правові традиції й підходи до регулювання благодійної діяльності та функціонування благодійних організацій, які, відповідно, відображені в галузевому законодавстві. Ми передусім розглянемо країни, в яких відсутнє спеціальне законодавство (*lex specialis*) щодо регламентації благодійної діяльності та благодійних організацій.

Так, наприклад, у Франції відсутній спеціальний закон про благодійні організації, а діяльність різного роду фондів регулюється понад десятьма нормативними актами. Основними суб'єктами благодійної діяльності виступають неприбуткові неурядові організації. Згідно із Законом «Про асоціації» від 1 липня 1901 року [165] та Законом «Про розвиток спонсорства» від 23 липня 1987 року [168] закріплено дві основні правові форми неприбуткових неурядових організацій: асоціації та фонди.

Асоціація відповідно до статті 1 Закону «Про асоціації» є угодою, за якою дві або більше фізичних осіб поділяють на постійній основі свої знання або діяльність для цілей інших, ніж поділ прибутку. Асоціації можуть слугувати отриманню приватної чи суспільної вигоди; ті, що засновані з метою суспільної вигоди поділяються на дві категорії: загального інтересу та суспільної користі.

Поняття загального інтересу визначене у статтях 200 та 238 bis Податкового кодексу і включає благодійні, освітні, наукові, соціальні, гуманітарні, спортивні, сімейні та культурні заходи, а також заходи, спрямовані на заохочення мистецької спадщини, сприяння захисту

навколишнього середовища, просування французької культури, мови і наукових знань. Для того, щоб отримати статус «загального інтересу», організація повинна займатися принаймні одним із зазначених видів діяльності.

Статус «суспільної користі» присвоюється асоціаціям і фондам відповідно до рішення Державної ради (*Conseil d'Etat*). Для того, щоб отримати цей статус організація повинна: ухвалити статут, що відповідає типовим статутам, затвердженим *Conseil d'Etat* (які містять вимоги та обмеження щодо внутрішньої структури організації, використання коштів, а також розподілу активів після ліквідації); брати участь у діяльності, що становить загальний інтерес; задовольняти іншим вимогам щодо фінансової життєздатності та розміру організації.

Будь-яка асоціація, яка заснована з метою суспільної користі і хоче займатися благодійною діяльністю, повинна набути правосуб'єктності. Це здійснюється шляхом направлення заяви у відділ префектури, в якому асоціація діє. Асоціація оголошує свою назву і мету, адресу, а також імена, професії, адреси і громадянство тих осіб, які несуть відповідальність за її управління. Після цього асоціація вноситься до реєстру (*Journal officiel*).

Відповідно до статті 18 Закону «Про розвиток спонсорства» від 23 липня 1987 року [168] «фонд є актом, за допомогою якого одна або кілька фізичних чи юридичних осіб вирішили передати певне майно, права або ресурси на реалізацію діяльності, що становить громадський інтерес і є неприбутковою». При цьому, на відміну від асоціацій, не допускається створення фондів приватного інтересу; для здійснення благодійної діяльності фонди повинні служити суспільно корисній меті.

Усі фонди у Франції, окрім корпоративних, мають право на податкові пільги у разі здійснення пожертвувань для неприбуткових організацій із загальним інтересом чи статусом суспільно корисних.

Однак, окрім загальних підходів до регулювання благодійної діяльності, слід звернути увагу на особливі форми благодійної діяльності.

Специфічною формою благодійної діяльності, яка зараз набуває поширення, стає ендавмент, тобто капітал, який складається із сукупності фінансових та матеріальних цінностей, що передані засновниками, будь-якими іншими фізичними та юридичними особами до некомерційної організації, дохід від інвестування яких використовується для покриття адміністративних витрат цієї організації та некомерційних цілей, визначених засновниками або донорами. При цьому, як правило, сам капітал залишається недоторканим, а використовується лише дохід, який він приносить (відсотки, дивіденди тощо).

Досить цікавим як з теоретичної, так і практичної точки зору є інститут ендавменту у Франції. Основні аспекти функціонування ендавмент-фондів стосовно їх фінансового управління та звітності закріплено у Декреті щодо ендавмент-фондів [126]. Крім того, визначення та вимоги до ендавмент-фондів закріплено у Законі «Про модернізацію економіки» від 4 серпня 2008 р. [167]. Відповідно до його статті 140 ендавмент-фонд – це некомерційна юридична особа приватного права, яка на безоплатній і безповоротній основі отримує й управляє майновими активами та правами, і дохід від управління (капіталізації) якими організація використовує з метою проведення діяльності та виконання місії, що становлять суспільний (загальний) інтерес, або з метою передачі цього доходу як благодійної допомоги іншим некомерційним юридичним особам для виконання останніми робіт, що становлять суспільний інтерес.

Положення зазначених актів дають можливість виокремити декілька основних приватноправових особливостей створення та функціонування ендавмент-фондів у Франції:

- 1) ендавмент може створюватися виключно у формі юридичної особи приватного права, яка не має на меті отримання прибутку;
- 2) ендавмент може бути створеним однією чи кількома фізичними та/або юридичними особами;

3) фонд засновується на визначений або не визначений строк і вважається створеним з моменту публікації повідомлення в офіційному віснику;

4) ендавмент-фонд діє на підставі статуту;

5) майнова основа ендавменту може формуватися за рахунок: добровільних пожертвувань фізичних та юридичних осіб, спадкового майна, переданого на підставі заповіту, внесків засновників, доходів від інвестування власних активів. При цьому ендавмент-фондам заборонено отримувати державні субсидії (гранти);

б) управління фондом здійснюється радою директорів, яка складається мінімум із трьох членів, що призначаються засновниками.

Аналогічне регулювання ендавмент-фондів передбачене законодавством Чеської Республіки. Ендавмент-фонд також створюється на підставі засновницького договору або статуту й управління ендавментом здійснюється радою директорів, що діє у складі не менше трьох осіб, які призначаються засновниками. При цьому граничної кількості членів ради законом не передбачено, однак їхня загальна кількість повинна ділитися на три (статті 10, 11, 13 Закону «Про фундації та ендавмент-фонди» 1997 року) [195]. Фонд має право використовувати свої активи виключно на цілі, передбачені установчими документами.

В Іспанії також є дві основні правові форми неприбуткових неурядових організацій: асоціації та фонди. Відповідно до Органічного Закону, що регулює право на об'єднання [157], асоціації створюються за угодою трьох або більше фізичних чи юридичних осіб для досягнення спільної мети на основі статуту, що регулює діяльність асоціації. Неприбуткові асоціації можуть набути (через два роки після їх створення) статусу «суспільно корисних». Для отримання цього статусу асоціація повинна здійснювати діяльність із надання допомоги в одній зі сфер: соціальний захист, освіта, наука, культура, спорт, охорона здоров'я, співпраця з метою розвитку, охорона навколишнього середовища, просування соціальної економіки або

досліджень, сприяння волонтерству або іншій суспільно корисній діяльності. Її діяльність має бути відкритою для інших бенефіціарів, а не обмежуватися її членами. Аналогічні види діяльності передбачено і для фонду згідно із Законом «Про фонди» [156].

Відповідно до Закону «Про фонди» [156] фондами є організації, створені як неприбуткові для реалізації спільних цілей, інтересів. Фонди повинні мати на меті досягнення цілей, що представляють спільний інтерес, зокрема таких, як: захист прав людини – жертв тероризму і насильства, соціальної допомоги та соціальної інтеграції, цивільних, освітніх, культурних, наукових, спортивних цілей, охорони здоров'я, праці, зміцнення інституційного співробітництва в цілях розвитку, розвитку волонтерства, сприяння соціальній діяльності, охороні конституційних цінностей і захисту демократичних принципів, заохочення терпимості, розвитку інформаційного суспільства або наукових досліджень і технологічних розробок.

Фонд набуває статусу юридичної особи з моменту його реєстрації у публічному Реєстрі. Лише особи, внесені до Реєстру, мають право використовувати назву «фонд» (*Fundación*). Згідно зі статтею 9 Фонд може бути утворений актами *inter vivos* (за життя) або *mortis causa* (після смерті).

Заснування фонду *inter vivos* відбувається на основі меморандуму, в якому, зокрема, зазначаються інформація про засновників (громадянство, адреса та ідентифікаційний номер платника податків), прагнення створити фонд, статут та внесок (пожертва). Законодавчо встановлений розмір внеску (пожертви) становить 30 тис. євро, однак він може бути здійснений не в грошовій формі, тоді у меморандумі зазначається опис внеску (пожертви) і відповідна грошова оцінка. Слід зазначити, що внесок (пожертва) інколи розглядається як аналог ендавмент-фонду, однак за своїм змістом цей внесок не є класичним ендавментом, а скоріше – статутним капіталом.

Створення фонду *mortis causa* відбувається за заповітом. Заповідач закріплює в заповіті свою готовність створити фонд і передати у розпорядження певне майно та права.

Також в Іспанії є окремий Закон «Про волонтерство» [155]. Закон визначає волонтерство як всі види діяльності, які становлять спільний інтерес. При цьому спільний інтерес розуміється у певних сферах, спрямований на поліпшення якості життя людей і суспільства в цілому, а також захист і збереження навколишнього середовища. До сфер волонтерської діяльності віднесено, зокрема, підвищення соціальної згуртованості та справедливості, розвиток міжнародного співробітництва в рамках освітнього процесу, скорочення негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, розвиток культури тощо (стаття 6). Волонтером може бути фізична особа, яка досягла 12-річного віку (до 18 років – необхідна згода законного представника, крім того, із 12 до 16 років діє умова про те, що волонтерська діяльність не повинна шкодити розвитку неповнолітнього). При цьому відносини між волонтером та волонтерською організацією завжди встановлюються шляхом підписання угоди, яка є основним інструментом для визначення та регулювання волонтерської діяльності (стаття 12).

У німецькому правовому полі чітко не розмежовані такі поняття, як «благодійний фонд або благодійна організація, фонд цільового капіталу або ендавмент-фонд». У цьому сенсі використовується юридичний термін «*Stiftung*», який не закріплено на федеральному рівні, а у законах федеральних земель Німеччини він має різну інтерпретацію. Наприклад, у ряді німецьких земель (Баден-Вюртемберг, Баварія, Гессен, Рейнланд-Пфальц, Саксонія, Саксонія-Ангальт, Тюрінгія) діють окремі регіональні закони про фонди (*Landesstiftungsgesetze*) [30].

Законодавство Німеччини передбачає дві форми фондів: правоздатні фонди публічного права (*Öffentliches Recht*) і правоздатні фонди приватного права (*Privatrecht* або *Bürgerliches Recht*). Правоздатні фонди публічного права зазвичай засновуються державними або муніципальними органами, а тому значною мірою залежні від відповідних бюджетів. Для більшості німецьких фондів характерна інша організаційно-правова форма – фонди

цивільного (приватного) права, які можуть створюватися як приватними (фізичними або юридичними) особами, так і державними чи муніципальними органами [29].

Відповідно до параграфу 81 Цивільного уложення Німеччини для створення фонду приватного права *inter vivos* (*Stiftungsgeschäft*) необхідними є укладення засновницького договору (статуту) та отримання дозволу регіонального органу влади, на території якого перебуватиме фонд [107]. Статут повинен містити положення про: найменування фонду, його адресу, мету діяльності та органи управління, а також інформацію про майнову основу фонду. Засновниками фонду можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Фонд набуває статусу юридичної особи (правоздатності) з моменту його реєстрації у відповідному регіональному реєстрі. Після реєстрації засновники зобов'язані передати фонду майно, яке було передбачене у засновницькому договорі як внесок до статутного капіталу. При цьому слід відзначити, що майно передається не у довірче управління, як, наприклад, у країнах системи загального права, а у власність фонду. Разом із тим вимоги до мінімального розміру статутного капіталу фонду під час його реєстрації відсутні як на федеральному рівні, так і на рівні окремих земель.

У Німеччині також можуть створюватися так звані «неправоздатні» фонди або фонди довірчого управління (*nicht rechtsfähige Stiftungen*), які не мають статусу юридичної особи й заснуються на підставі договору довірчого управління, який укладається між установником управління (донором) та управителем. Зазначені фонди, по суті, є аналогом ендавменту за українським законодавством.

Крім того, цивільне законодавство (параграф 83 Цивільного уложення Німеччини [107]) дозволяє створювати фонд *mortis causa* на підставі заповідального акта спадкодавця (*Stiftung von Todes wegen*). Після смерті заповідача право клопотати про заснування фонду належить спадкоємцям померлого або суду. Місцем створення фонду є останнє місце проживання спадкодавця.

У Німеччині немає єдиного реєстру фондів, але зазвичай регіональні органи влади, так чи інакше, підтверджують реєстрацію фонду. Наприклад, у землі Саксонія регіональне відомство зобов'язане (у Баден-Вюртемберзі – має право) надати заявнику письмову інформацію про фонд. Водночас у землі Північний Рейн-Вестфалія вся інформація доступна через Інтернет [30].

Що стосується здійснення фондами благодійної діяльності, то у Німеччині «благодійність» як правовий термін не має законодавчого закріплення. Більше того, не існує окремого зводу правових норм щодо благодійних організацій, основне регулювання відбувається на рівні податкових пільг для благодійної діяльності. Зокрема, регулювання діяльності благодійних організацій здійснюється Законом «Про порядок стягнення податків» [98].

У главі «Цілі, що забезпечують податкові пільги» роз'яснюється зміст поняття суспільно корисних цілей та благодійності (статті 51 – 62 Закону «Про порядок стягнення податків») [98]. Ця глава містить загальне правило для всіх інституційних форм.

При цьому благодійні організації у Німеччині не обмежені у виборі форми та методів діяльності, у тому числі стосовно організації будь-яких кампаній зі збору коштів. Основна вимога, яка за своє суттю є нормою, що закріплює основи публічного порядку в цій сфері, – правило безкорисливості, згідно з яким необґрунтоване управління витратами може стати підставою для позбавлення організації права бути звільненою від оподаткування. Організації, які переслідують цілі, що забезпечують їм податкові пільги, можуть займатися видами економічної діяльності тією мірою, якою такі види комерційної діяльності не є їхньою основною метою. Якщо відповідна діяльність є необхідною для досягнення певної благодійної мети та не конкурує із видами діяльності неприбуткових організацій, вона не оподатковується (прибуток, пов'язаний із комерційною діяльністю – *Zweckbetrieb*) [98].

Частина положень законодавства Німеччини була розширена завдяки правозастосовчій практиці. Зокрема, питання «сприяння загальному благу» згідно з § 52 Закону про порядок стягнення податків у контексті транскордонної діяльності було вирішене у судовій практиці. Федеральний суд у фінансових справах у рішенні по справі ІК 94/02 від 20.12.2006 р. [210] зазначив: «Фонд також сприяє загальному благу в сенсі § 52 Закону про порядок стягнення податків, навіть якщо він виконує цілі повністю або переважно за кордоном».

Інше рішення пов'язане з оподаткуванням прибутків благодійних організацій у контексті видів їх діяльності. Федеральний суд у фінансових справах у рішенні по справі VR 14/11 від 08.03.2012 р. [105] постановив: «Проживання та харчування, які організувала благодійна організація у зв'язку з проведенням семінару, не підлягають пільговому оподаткуванню». Суд виходив із того, що послуги з проживання та харчування, які надавалися заявником учасникам семінару, за умови поширення на них пільгового оподаткування, становили б пряму конкуренцію послугам підприємців, зокрема готелів.

Цікавим є той факт, що деякі фонди приватного права були засновані у Німеччині за рахунок доходів, отриманих від приватизації державного майна. Наприклад, Німецький федеральний Фонд «Екологія» був заснований у 1989 р. за результатами продажу акцій сталеливарної компанії «Salzgitter AG». Найбільший благодійний фонд Німеччини – «Фонд Фольксваген» (*VolkswagenStiftung*) – п'ятий за величиною майна серед фондів приватного права і перший за величиною загальних витрат – був створений у 1961 р. у зв'язку із приватизацією державного концерну «Фольксваген» [30]. В управлінні такими фондами обов'язкову участь беруть представники державних (муніципальних) органів влади. Аналогічний підхід застосовує також законодавство Чехії, де передбачена можливість створення ендавмент-фондів за рахунок коштів, отриманих від приватизації державних підприємств. Зокрема, у відповідності з резолюцією Парламенту Чехії від 8

липня 1999 р. 39 фондів отримали державні гранти, сформовані за рахунок коштів від роздержавлення [180].

Таким чином, на прикладі Франції, Іспанії та Німеччини ми можемо говорити про формування рамкового підходу – створено базові правила до основних організаційно-правових форм юридичних осіб, а особливості благодійної діяльності регулюються різними правовими актами галузевої спрямованості залежно від потреб. Основною перевагою такого підходу є те, що регулюються винятково ті питання, які реально потребують спеціального регулювання.

Регулювання благодійної діяльності у ряді держав молоді демократії та пострадянських державах (Польща, Латвія, Литва) відбувалося шляхом формування спеціального законодавства, як правило, через ухвалення окремого закону та внесення відповідних коректив до податкового законодавства.

У Латвії благодійні організації створюються у формі асоціацій та фондів відповідно до Закону «Про асоціації та фонди» 2003 року. Згідно зі статтею 2 асоціація є добровільним об'єднанням осіб, створеним для досягнення статутної мети, яка не передбачає отримання прибутку. У частині другій цієї статті передбачено, що фонд є сукупністю майна, відокремленого засновником для реалізації певної мети, яка не становить отримання прибутку. Асоціації та фонди набувають статусу юридичної особи з моменту їх включення до реєстру асоціацій і фондів.

Основним актом, який регулює діяльність благодійних організацій у Латвії, є Закон «Про суспільно корисні організації» від 17.06.2004 р. [190], який визначає порядок заснування, реєстрації, реорганізації, ліквідації та припинення діяльності організацій, що провадять суспільно корисну діяльність.

Слід зазначити, що закон оперує терміном «суспільно корисна організація», при цьому сфери діяльності таких організацій та правове регулювання певною мірою корелюються з поняттям «благодійної

організації» в Україні, а її цілі відповідають визначенню «благодійна діяльність» за законодавством України. Відповідно до статті 3 Закону суспільно корисними організаціями є асоціації та фонди (установчі документи яких зазначають, що основною метою їх діяльності є суспільно корисна діяльність), релігійні організації та їх установи, що також здійснюють суспільно корисну діяльність. Однак зазначені суб'єкти повинні набути статусу «суспільно корисної організації».

Крім того, будь-яка прибуткова діяльність таких організацій не повинна мати комерційного характеру та повинна бути спрямована на досягнення суспільної користі.

Суспільно корисною відповідно до статті 2 Закону вважається діяльність, яка забезпечує значні переваги для громадськості або будь-якої її частини, особливо якщо вона спрямована на благодійність, права людини, розвиток громадянського суспільства, освіту, науку, культуру, зміцнення здоров'я та профілактику захворювань, підтримку спорту, охорону навколишнього середовища, надання допомоги під час стихійних лих та надзвичайних ситуацій, бідним і соціально незахищеним групам осіб. Як бачимо, зазначена діяльність за своїм змістом відповідає сферам благодійної діяльності в Україні.

Асоціація, фонд чи релігійна організація, які хочуть отримати статус суспільно корисної організації, подають до Державної податкової служби заяву про надання організації такого статусу.

Наявність статусу «суспільно корисної організації» надає організації певні податкові пільги. Відповідно до Закону «Про податок з доходів підприємств» [181] підприємства, роблячи пожертви організаціям, яким надано статус суспільно корисних, мають право на зниження податку на прибуток. Важливо зазначити, що попри відсутність єдиного правового регулювання діяльності благодійних організацій в ЄС, законодавство Латвії передбачає податкові пільги і для організацій, яким присвоєно статус суспільно корисних в іншій державі – члені ЄС або Європейського

економічного простору, з якою Латвія уклала конвенцію про уникнення подвійного оподаткування (стаття 20-1).

Ще одним спеціальним законом, який регламентує благодійну діяльність у Латвії, є Закон «Про волонтерство» 2015 року [110], який набирає чинності з 1 січня 2016 року. Відповідно до статті 5 Закону організаціями, які залучають до своєї діяльності волонтерів, можуть бути: громадські об'єднання та фонди, у тому числі профспілки та їх об'єднання; державні й муніципальні установи; політичні партії та їх об'єднання. Однак закон не містить переліку сфер, в яких може здійснюватися волонтерська діяльність, а лише зазначає, що така діяльність організовується на добровільних засадах і на основі доброї волі, для фізичної або інтелектуальної роботи на суспільну користь без компенсації та без мети отримання прибутку.

Волонтером може бути фізична особа, яка досягла 13-річного віку (для осіб із 13 до 16 років необхідна письмова згода законного представника). Важливою умовою діяльності волонтерів є те, що вони не замінюють собою співробітників. Слід зазначити, що закон також передбачає функціонування Інформаційної системи волонтерів, щоб забезпечити й координувати обмін інформацією між людьми, які бажають здійснювати діяльність як волонтери, та організаторами волонтерської діяльності. Діяльність цієї системи забезпечує Державне агентство зайнятості.

Тлумачення окремих положень законів Латвії щодо статусу суспільно корисної організації відображене і в судовій практиці. Так, у справі № А420470912 від 19 грудня 2014 р. [194] Регіональний адміністративний суд постановив, що сам факт об'єднання громадськості для захисту своїх інтересів не є достатнім для надання асоціації (об'єднанню) статусу суспільно корисної організації. При цьому суд також відзначив, що розвиток громадянського суспільства не може розглядатися як суспільно корисна діяльність, а є тією сферою суспільних відносин, в якій така діяльність здійснюється.

У Литві основу регулювання благодійної діяльності закладено Законом «Про благодійництво і підтримку» [161]. Відповідно до статті 5 благодійними організаціями визнаються лише зареєстровані за законодавством Литви благодійні фонди та фонди підтримки, асоціації, бюджетні організації, громадські установи, релігійні громади, асоціації та центри, філії та підрозділи міжнародних громадських організацій, інші юридичні особи, діяльність яких регламентують спеціальні закони Литовської Республіки та які є неприбутковими.

Порядок створення благодійних фондів та фондів підтримки визначено у Законі «Про благодійні фонди та фонди підтримки» [160]. Відповідно до статті 2 фонд – це назва публічної юридичної особи з обмеженою відповідальністю, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності та підтримки відповідно до Закону «Про благодійництво і підтримку», та іншої суспільно корисної діяльності у сферах, що визнані безкорисливими. Назва фонду має містити слова «благодійність» або «підтримка». Засновниками фонду можуть бути фізичні або юридичні особи, які уклали Договір про заснування фонду. Якщо фонд створюється однією особою, його створення оформляється установчим актом. Законодавством Литви передбачена можливість заснування ендавмент-фондів. Згідно із Законом «Про внесення змін до Закону «Про благодійні фонди та фонди підтримки» 2012 року [159] ендавмент створюється та управляється в рамках фондів, статuti яких передбачають заснування ендавменту як один із видів статутної діяльності. Ендавмент може бути створений або шляхом формування ендавмент-фонду за рахунок внесків донорів до (250 тис. LTL), або шляхом формування ендавмент-фонду за рахунок власних коштів фонду за рішенням фонду. Ендавмент управляється фондом за рішенням загальних зборів. Дохід, отриманий від функціонування ендавмент-фонду, повинен використовуватись ефективно і виключно на суспільно корисні цілі.

Відповідно до Закону «Про асоціації» [158] 2004 року асоціація є публічною юридичною особою, яка має своє найменування, обмежену

цивільну відповідальність, метою якої є координація діяльності членів асоціації, повинна представляти інтереси членів асоціації та їх захист або забезпечувати задоволення інших публічних інтересів. Засновниками асоціації можуть бути дієздатні фізичні особи, які досягли 18-річного віку, і (або) юридичні особи, які уклали договір про заснування асоціації. Мінімальна кількість засновників – 3 особи. Що стосується громадських установ, то порядок їх створення визначено у Законі «Про громадські установи» 1996 року [164]. Громадська установа – це юридична особа, основна мета якої – задоволення суспільних інтересів шляхом здійснення суспільно корисної діяльності. Засновниками громадських установ є фізичні та юридичні особи, які уклали договір про створення публічної установи, або особа, яка склала установчий акт. Число засновників не обмежується. Якщо публічна установа створюється однією особою, то замість договору про створення складається установчий акт.

Крім того, окремим Законом «Про релігійні громади і спільноти» [163] встановлюється право релігійних громад, спільнот і центрів займатися благодійництвом, брати участь у діяльності з надання милосердя, створювати лікувальні установи, а також благодійні установи й організації (стаття 14) та благодійні фонди (стаття 15).

Юридична особа, щоб користуватися податковими пільгами, повинна отримати статус бенефіціара. Порядок надання такого статусу регламентовано статтею 15 Закону «Про благодійництво і підтримку» [161]. Статус бенефіціара надається, якщо статут особи передбачає один із видів суспільно корисної діяльності, зазначених у законі (не поширюється на державні органи). До суспільно корисної діяльності відповідно до Закону належить захист прав людини, інтеграція національних меншин, поширення культурних, релігійних та етнічних цінностей, діяльність із запобігання правопорушенням та дотримання законності, охорона довкілля, покращення житлових умов, захист авторських і суміжних прав та інша діяльність, яка може вважатися суспільно корисною та здійснюватися на користь третіх осіб.

Закон Литви «Про волонтерську діяльність», ухвалений у червні 2011 року, дозволяє громадянам та іноземцям (від 14 років і старшим) на законних підставах залишатися в Литві з метою здійснення волонтерської діяльності. Закон вводить принципи волонтерства, такі, як: користь для суспільства й індивіда, співпраця, різноманітність і гнучкість. Він визначає список основних прав і обов'язків волонтера та приймаючої організації, а також умови, згідно з якими повинен укладатися договір між ними. Компенсація витрат, пов'язаних із волонтерською діяльністю, не вважається доходом, а тому не обкладається податком [16].

У Польщі благодійні організації функціонують у формі асоціацій та фондів. Їх діяльність регулюється відповідно законами «Про асоціації» та «Про фонди». Закон «Про асоціації» [213] (стаття 2) передбачає, що асоціацію можна створити як самоврядну, тривалу, добровільну і без мети отримання прибутку. Асоціації реєструються у судовому порядку регіональним судом, що веде реєстр таких організацій. Засновниками асоціацій можуть бути винятково резиденти Польщі.

Діяльність фондів у Польщі регулюється Законом «Про фонди» [212], ухваленим у 1984 році. Закон не розмежовує фонди, що надають гранти, й оперативні фонди. На практиці більшість польських фондів є оперативними. Це означає, що вони не володіють значним капіталом і повинні здійснювати збір коштів, конкуруючи, таким чином, з асоціаціями. Фонд може бути створений для реалізації спільних з інтересами Республіки Польща економічно і соціально корисних цілей (стаття 1), зокрема таких, як: охорона здоров'я, розвиток економіки й науки, освіта, культура та мистецтво, соціальне забезпечення й допомога, охорона довкілля та збереження історичних пам'яток.

Закон «Про фонди» не містить чіткого визначення терміну «фонд». Таке визначення може бути сформульоване, виходячи з різних положень Закону. Виходячи із положень закону, фонд – це організація, створена засновником (що забезпечує первинний ендавмент за аналогією з Іспанією),

який переслідує економічно та соціально корисні цілі, що становлять значний інтерес для Республіки Польща.

Фонди можуть бути засновані за допомогою нотаріально засвідченого документа, що виражає волю засновника створити певний фонд, або за заповітом. У цілому закон не встановлює мінімальну чи максимальну суму первинного ендавменту; але якщо будь-який фонд планує займатися певними видами економічної діяльності, то від нього вимагається наявність принаймні 1 тис. польських злотих (PLN) (близько 300 доларів США) на ці види діяльності.

Фонд може здійснювати будь-які види економічної діяльності у межах, необхідних для досягнення його статутних цілей.

Базовим для регламентації діяльності благодійних організацій у Польщі є спеціальний Закон «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство» [211], який дозволяє польським неприбутковим організаціям отримати статус суспільно корисних організацій. Асоціації і фонди, за деякими винятками, мають право подавати заявку на отримання суспільно корисного статусу (винятки стосуються політичних партій, профспілок та організації роботодавців, професійних асоціацій, фондів, утворених політичними партіями, і фондів, засновником яких є Державне казначейство або орган місцевого самоврядування). Акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, спортивні клуби, що мають правову форму товариств, комерційні організації, які підтримуються церквами, соціальні кооперативи та асоціації органів місцевої влади також мають право на отримання суспільно корисного статусу, якщо вони відповідають вимогам, встановленим у Законі. Відповідні положення знайшли відображення у судовій практиці. Так, у Постанові суду III CZP 122/05 від 13 січня 2006 р. [209] Польський суд розглядав питання щодо можливості набуття акціонерним товариством статусу суспільно корисної організації. Суд зазначив, що акціонерне товариство, як правило, є організацією, створеною для отримання прибутку, а одне з основоположних прав акціонерів за

законом – брати участь у розподілі прибутку компанії. Однак суд встановив, що, як виняток, можлива ситуація набуття акціонерним товариством такого статусу, зокрема, якщо воно здійснює суспільно корисну діяльність, яка не спрямована на отримання прибутку.

У Польщі законодавець визначив, що суспільно корисна організація повинна займатися винятково суспільно корисною діяльністю та відповідати таким критеріям:

– статутна діяльність організації може стосуватися винятково суспільно корисних видів діяльності;

– статутна діяльність здійснюється для всього суспільства або певної чітко визначеної групи осіб, які перебувають в особливо важкій ситуації (життєвій чи фінансовій), порівняно з іншим членом суспільства;

– статутна діяльність не може включати господарську діяльність або господарська діяльність організації здійснюється для забезпечення можливості досягнення статутної і, відповідно, весь дохід організації направляється на ведення її суспільно корисної діяльності.

Асоціації і фонди, які не звертаються за отриманням чи не мають права на отримання суспільно корисного статусу, звільняються від сплати податку на прибуток підприємств, якщо їхні статутні цілі належать до чітко визначених категорій, що включають: науку, освіту, культуру, спорт, захист довкілля, підтримку технічної інфраструктури у сільських районах, охорону здоров'я, соціальний захист, а також благодійну діяльність. Проте ці неприбуткові організації, за певних обставин, повинні сплачувати податок на прибуток від підприємницької діяльності, не пов'язаної з цілями організації. Неприбуткові організації, які не належать до цих категорій, зокрема асоціації і фонди, що не можуть кваліфікуватися як суспільно корисні організації, повинні сплачувати податок зі свого прибутку, включаючи гранти.

Закон «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство» [211] передбачає, що певні статутні види діяльності, які здійснюються за винагороду неурядовою організацією (включаючи асоціацію чи фонд із

статусом суспільно корисних), не вважаються видами економічної діяльності (стаття 6). Вони визначені законом як «оплачувані види суспільно корисної діяльності» й трактуються як види суспільно корисної діяльності (стаття 4). До них можуть належати продаж товарів чи послуг, вироблених або наданих фізичними особами, які є прямими бенефіціарами певної суспільно корисної діяльності (наприклад, продаж товарів, виготовлених особою з обмеженими можливостями), продаж товарів, пожертвуваних (подарованих) із метою суспільної користі. Будь-який прибуток, отриманий від оплачуваних видів суспільно корисної діяльності, повинен використовуватися виключно на здійснення суспільно корисної діяльності.

При цьому оплачувані види суспільно корисної діяльності підлягають сплаті ПДВ.

Суспільно корисна діяльність, що здійснюється за винагороду, класифікується як вид економічної діяльності, якщо:

- сплачена за неї винагорода перевищує затрати на її здійснення; або
- середньомісячні надходження особи, найнятої для виконання суспільно корисної діяльності, що здійснюється за певну винагороду (як визначено у статутному документі відповідної організації), перевищують потрібну суму середньомісячних надходжень у відповідному секторі, згідно з даними попереднього року, опублікованими керівником центрального управління статистики.

Цілком очевидно, що підхід Латвії, Литви та Польщі до регулювання благодійної діяльності шляхом формування спеціального законодавства має свої переваги, адже створюється єдиний механізм врегулювання відносин у благодійній сфері.

Однак недоліком такого функціонального підходу до регулювання є можливість виникнення затримок між внесенням змін до спеціального закону та змінами до податкового законодавства, що може відобразитися на здійсненні благодійної діяльності та призвести до відсутності економічної мотивації у благодійництві. Наприклад, в Україні темпоральна різниця між

спеціальним регулюванням та прийняттям відповідних змін до податкового законодавства, а також їх реальним вступом в дію склала до двох років.

Таким чином, роблячи висновок про загальні підходи до приватноправового регулювання благодійництва та благодійних організацій, можна виокремити такі підходи країн до створення регуляторних основ благодійної діяльності:

держави, що мають рамкове законодавство (Франція, Іспанія, Німеччина);

держави, що мають спеціальне законодавство (Латвія, Литва, Польща).

2.2. Приватноправові аспекти регулювання благодійної діяльності в державах загальної системи права

Держави англосаксонського права стали одними з перших держав світу, які почали регулювати відносини благодійності на рівні держави. Так, законодавчі основи розвитку благодійності в Британії були закладені із введенням Закону «Про використання благодійних коштів» у 1601 р. [200]. Прийняття закону було викликано необхідністю заповнити прогалину в соціальній сфері, що виникла після розпуску монастирів, а також необхідністю спрямувати кошти на першочергові потреби суспільства. Документом були розроблені підходи до кваліфікації діяльності як благодійної, а також, власне, її класифікація, яка залишалася незмінною упродовж майже трьох століть. Однак Закон 1601 р. так і не містив визначення благодійності аж до 1804 р., коли завдяки справі «*Morice v. The Bishop of Durham*» в преамбулі з'явилося юридичне визначення благодійності [143, с. 120 – 27]. Таким чином в Англії починає формуватися система регулювання благодійної діяльності, заснована одночасно на прецеденті та статутному праві.

Останнє складається з досить громіздких законодавчих актів, кожен з яких включає положення переважно техніко-юридичного характеру, що

стосуються того чи іншого аспекту здійснення благодійної діяльності. Однак іноді темпи та масштаб соціальних змін вимагають більш фундаментального та швидкого регулятивного підходу. Зокрема, це стосується удосконалення окремих напрямків регулювання, спрямованого на посилення існуючих положень, що дозволяє вирішувати комплексні та системні питання. Такі норми, по суті, створюють нову правову матерію, непритаманну континентальній системі права, – зв'язок між законом і його предметом.

У ряді досліджень, у тому числі і К. О'Холлоран, яка є одним із найвідоміших дослідників благодійних відносин в англосаксонській системі права, такі норми називають формативним законодавством (*formative legislation*) [174, с. 85]. Це законодавство може також включати принципи державного управління в конкретній сфері. Шляхом об'єднання принципів загального права або їх скасування таке законодавство встановлює або забороняє дію прецедентного права. Таким законодавчим актом історичного значення був, зокрема, Закон «Про благодійні організації» 1960 р., що став основою для правового регулювання благодійної діяльності не тільки в Англії та Уельсі, а й у багатьох країнах загального права, де він був узятий як *paragon* для розробки національних правових актів у цій сфері [174, с. 85].

Відповідно до Закону «Про благодійні організації» 2011 року (замінив Закони 1960 та 2006 років) [113], ключовою характеристикою благодійності, з точки зору принципів такої діяльності, є те, що вона здійснюється на благо суспільства. Цей принцип є основним для Англії та Уельсу, він закріплений на законодавчому рівні (стаття 3 Закону «Про благодійні організації») і служить для розмежування приватних та публічних благодійних установ; в основі лежить кількість осіб, яким потенційно може надаватися допомога [173].

Згідно з цим Законом основною організаційно-правовою формою функціонування благодійних організацій є благодійний фонд, що управляється незалежною радою піклувальників, на яких покладається відповідальність за захист пожертвування благодійника. До їхніх основних функцій належить також контроль за тим, щоб пожертвування було правильно використане

бенефіціарами. Внаслідок своєї благодійної мети благодійна діяльність залучає добровольців здійснювати фінансові пожертвування, а виконання ними функцій, притаманних державі, дає їм підстави для звільнення від окремих податків.

Благодійну діяльність можуть здійснювати інші організаційно-правові об'єднання, однак у них буде дещо інший правовий статус та інші правові (у тому числі податкові) наслідки діяльності. Подібними за правовою природою до благодійних організацій є промислові об'єднання, кооперативи й об'єднання, відмежовані від благодійних організацій на основі принципів, які закладаються в основу їх діяльності, а також на основі організаційно-правової форми, в якій здійснюється така діяльність.

Промислові об'єднання з певними обмеженнями виконують суспільно корисні функції, однак лише в певних сферах та галузях. Більше того, такі об'єднання є комерційними та підпадають під Закон «Про товариства» 2006 року [119].

Кооперативи й об'єднання, які створені для користі громади, мають також на меті певне суспільне благо. До 1965 року вони взагалі прирівнювалися до промислових об'єднань, а з 1965 року, коли було прийнято Закон «Про товариства», їх діяльність підпадала під сферу цього Закону та лише з 2014 року було ухвалено спеціальний Закон «Про кооперативи та об'єднання, створені на користь громад» [122].

Ще одним із суб'єктів благодійної діяльності є траст як різновид об'єднання за угодою, згідно з якою одна чи кілька осіб, що діють на основі «довіреності», управляють коштами або майном від імені інших осіб. У загальному праві існує три вимоги до діяльності трастів: чіткість сформульованих функцій, визначеність об'єктів та бенефіціарів. Благодійність може здійснюватися також у формі простого об'єднання без створення юридичної особи, однак таке об'єднання має певні обмеження щодо реалізації права на участь у правовідносинах через відсутність у них прав, притаманних класичній юридичній особі.

Взагалі питання трасту у контексті дослідження благодійної діяльності в Англії дуже важливе, адже саме на основі трасту, довірчої власності (грошей, цінних паперів, нерухомого майна), яка передається фізичними чи юридичними особами в управління благодійній організації з метою виконання останньою статутних завдань у сфері благодійництва, в Англії формується ендавмент.

Це зумовлює специфіку функціонування ендавменту, адже траст в Англії не має статусу юридичної особи. Закон «Про трасти» 2013 року [206] впровадив у практику ендавментів концептуально нове положення про те, що управителі ендавменту (*trustees*) мають право розглядати приріст вартості капіталу (*capital appreciation*), який складає основу ендавменту, як дохід від управління цим капіталом. До цього часу приріст вартості капіталу відносився до самого капіталу, а отже, управитель не мав права ним розпоряджатися без отримання відповідної згоди Комісії з благодійництва.

Законом «Про благодійні організації» 2011 року [113] передбачено існування двох типів ендавментів:

1) витратний або споживний ендавмент (*expendable endowment*), управителі якого на основі установчих документів мають право використовувати, у тому числі відчужувати, активи, що були передані їм в управління;

2) незмінний ендавмент (*permanent endowment*).

Згідно із Законом юридичною або фізичною особою може засновуватися незмінний ендавмент (*permanent endowment*), дохід від управління (інвестування) активів якого спрямовується виключно на цілі благодійництва, що визначені засновницькими документами (секція 353-3) [114].

Залежно від функціонального призначення постійного ендавменту в англійському праві розрізняють:

а) функціональний ендавмент (*functional permanent endowment*) – це ендавмент, основу якого складає нерухоме майно, яке та дохід від управління яким (наприклад дохід від оренди) використовується для здійснення благодійництва в межах, визначених засновницькими документами ендавменту.

б) інвестиційний ендавмент (*investment permanent endowment*) – цільовий капітал, який, як правило, складається з грошових коштів, що інвестуються з метою отримання доходу. Дохід від інвестування використовується організацією для реалізації благодійних завдань.

Повертаючись до ролі прецедентного права у регулюванні благодійної діяльності, варто зазначити, що саме прецеденти розкрили зміст багатьох понять, які прямо не визначені у законах та сформулювали базові принципи, на яких ґрунтується регулювання благодійної діяльності у Сполученому Королівстві.

Так, у Сполученому Королівстві встановлено принцип виняткової благодійності, оскільки суди беруть до уваги лише прямі наміри щодо благодійності. Пожертва, щодо якої відсутній однозначний намір, не може вважатися такою. Якщо ж жертва благодійника має як благодійні, так і не благодійні цілі та дає можливість її використання отримувачами за своїм розсудом (у благодійних або не благодійних цілях), то суди можуть відмовити у її визнанні як благодійної.

Із цією метою у більшості країн загального права проводиться так званий об'єктивний/суб'єктивний тест намірів благодійника. По суті, мова йде про наміри та наслідки. Так, в Ірландії намір суб'єкта має першорядне значення. Як зазначає суддя Дж. Кіану [173], у будь-якому випадку намір заповідача має першорядне значення, і якщо благодійник вважає свою діяльність благодійною, а свій дар благодійним жертвуванням, то суд обов'язково повинен брати це до уваги. Такий підхід істотно відрізняється від підходу судової системи у Великій Британії та більшості інших країн загального права, де в аналогічних обставинах до уваги береться, перш за все, мета подарунку, тобто здійснюється об'єктивна оцінка фактів [173], про що свідчить і рішення «*Oppenheim v Tobacco Securities Trust*», про яке йшлося вище. Але наміри також враховуються англійськими суддями. Так, наприклад, в одній зі справ, яка слухалась англійським судом у 1893 році («*In Re White*»), заповідач заповів своє майно релігійним громадам у рівних частинах, однак яким саме громадам – не вказав.

Суд дійшов висновку, що його наміри дійсно були благодійними. По суті, це і є одним із базових постулатів загального права щодо благодійності, який можна прослідкувати в інших рішеннях суду [174, с.73].

Крім того, благодійна діяльність має здійснюватися самостійно та незалежними особами. На благодійника не повинно чинитися жодного впливу, хоча це може призвести також і до негативних наслідків, зокрема до відсутності гнучкості у веденні справ. Цікаво, що після смерті донора його воля продовжує існувати, і складається ситуація, яка отримала назву «правити з могили», або принцип «мертвої руки» [173].

Надзвичайно цікавим є положення-принцип, відповідно до якого за благодійником залишається право на збереження цілісності пожертви. Отримання прибутку при здійсненні благодійної діяльності не може виступати основною метою такої діяльності. Разом із тим участь у комерційних операціях, торгівлі, злиттях і поглинаннях стала необхідністю для багатьох благодійних організацій. Це, однак, важливо, аби будь-який отриманий прибуток було направлено на благо суспільства. Благодійна діяльність повинна бути аполітичною, тож Закон про благодійні організації містить обмеження свободи займатися політичною пропагандою.

Незважаючи на стабільність і прозорість законодавчих положень, підходи до правового регулювання благодійності в державах англосаксонської системи права, у тому числі у Великій Британії, характеризуються складністю та мультисистемністю, що зумовлено тією роллю, яка відводилася і відводиться суду в загальній системі права. У судовій практиці одна з перших спроб кваліфікувати благодійну діяльність була зроблена Вільямом Грантом у справі «*Morice v. The Bishop of Durham*». Він стверджував, що існують принципи, які закладені в законі (статуті), а також ті, які існують паралельно у зв'язку з духом і наміром закону. Вільям Грант запропонував чотири критерії благодійності: допомога незаможним, розвиток науки, просування релігії та поліпшення об'єктів, що перебувають у спільній власності. Таким чином, суд створив

систему підходів до благодійної діяльності, яка застосовується суддями та базується на Законі, проте вийшла далеко за його рамки [173, с. 30].

Слід зазначити, що у всіх сучасних демократичних країнах загального права законодавство має переважно заборонний, а не дозвільний характер. Проте незалежність судової системи, дискреція повноважень судової влади призводять до того, що благодійна діяльність інтерпретується судами у світлі існуючого права [173, с. 85]. Це може бути проілюстровано таким чином. У рамках загального права особа, яка отримує благодійну допомогу, та особа, що її потребує, не завжди «збігаються». Надзвичайного значення набуває в цьому контексті «тест на суспільну користь» (*public benefit test*) і класифікація благодійних цілей, які можуть виступати обмежувачими факторами для отримання благодійних пожертв. Так, одержувач не повинен бути пов'язаний із благодійником, між ними не повинно бути жодних юридичних, моральних чи будь-яких інших зобов'язань. Йдеться про «тест на особистий зв'язок» (*personal nexus test*), який розглядався в попередньому розділі (справа «*Oppenheim v Tobacco Securities Trust*») і, по суті, є підходом до врегулювання конфлікту інтересів. Однак, як свідчить практика, в окремих випадках результат «тесту на суспільну користь» має перевагу над «тестом на особистий зв'язок». Так, у справі «*Dingle v Turner*» [128] суд встановив, що траст, створений для зменшення бідності, може вважатися благодійним, незважаючи на наявність особистих зав'язків.

У зв'язку з цим у більшості, але не в усіх країнах загального права, проводяться так звані «об'єктивний» або «суб'єктивний» тести намірів донора, метою яких є ідентифікація намірів і наслідків пожертвування. Найяскравіші приклади тесту намірів відображені в практиці, пов'язаній з успадкуванням. Зокрема, як вже зазначалося, у справі «*Weir v. Crum-Brown*» [170, с. 52] спадкодавець заповів своє майно установам, що займаються наукою, та вченим, не вказавши при цьому, кому та як розділити майно. Намір у даному випадку було визнано судом благодійним, проте суд встановив, що ця ситуація не може служити прецедентом, оскільки намір на благодійність має бути чітко

вираженим, а не виходити із волі спадкодавця. Це положення було конкретизоване лордом Елдоном у справі «*Mills v. Farme*» [108, с. 225–226], який зазначив, що у всіх випадках, коли спадкодавець висловив свій намір про благодійні цілі, якщо він є абсолютним і не залишає за собою невизначеності, питання про те, яким чином буде здійснюватися його воля, буде вирішуватися судом.

У справі «*Leahy v Attorney-General for New South Wales*» лорд Сімондс встановив принцип, згідно з яким подарунок може бути зроблений особі (у тому числі корпорації), але він не може бути зроблений для призначення або об'єкта; аналогічним чином траст може бути створений на користь осіб як траст *cestui que*, але не для мети або об'єкта, якщо тільки така мета не є благодійною. І тільки в останньому випадку питання може бути предметом розгляду в суді [140, с. 173].

Слід погодитись із К. О'Холлоран, яка стверджує, що британський підхід до правового регулювання благодійної діяльності заснований на тому, що в основі цих відносин повинен бути альтруїзм і бажання зробити суспільство кращим, а не меркантильні переваги, які може надати така діяльність. Однак варто зазначити, що такий підхід не притаманний усім державам загальної системи права. Зокрема, ця ж дослідниця навела наочний приклад. Так, якщо кров у Великій Британії завжди здається безкоштовно, тобто донор не отримує матеріальної винагороди, то у США він отримує за це гроші [174, с. 13 – 14].

Як вже було зазначено вище, держави Європи, які відносять до англосаксонської правової сім'ї, багато в чому перейняли підходи Англії до врегулювання благодійної діяльності. Крім того, на Мальті тривалий час діяло англійське право й лише після проголошення Мальти республікою у 1974 році починається розробка власного законодавства.

Основним законодавчим актом Мальти у сфері благодійної діяльності є Закон «Про добровільні організації» 2007 року (діє в редакції 2012 року) [214], який визначає правовий статус добровільних (волонтерських) та благодійних організацій і встановлює, що до таких організацій відносяться добровільні

об'єднання, які створені для досягнення будь-яких законних цілей без отримання прибутку. Закон (стаття 3) також передбачає, що такі організації можуть бути створені або як об'єднання без реєстрації юридичної особи, або як юридичні особи, зареєстровані в Реєстрі громадських організацій як юридична особа. Передбачено також спрощену систему реєстрації, зокрема для релігійних фондів (стаття 4, 13). При цьому реєстрація не впливає на статус самого об'єднання, однак дає ряд податкових переваг, хоча ці переваги дещо нівелюються жорстким контролем такої діяльності з боку держави.

Згідно зі статтею 2 Закону «Про добровільні організації» 2007 року [214] добровільна організація може бути створена як фонд, траст, об'єднання осіб, тимчасова організація. Визначаючи правовий статус благодійного фонду (стаття 1), Закон містить відсилочну норму до Цивільного кодексу. Слід зазначити, що фонди існують у мальтійській правовій системі досить давно, але в сучасному вигляді вони з'явилися лише у 2007 р., коли у Цивільний кодекс Мальти було введено Другий додаток. Згідно з Цивільним кодексом фонд визначається як організація, побудована на спадковому майні засновника, кошти якого призначені для здійснення діяльності в інтересах певної особи / групи осіб (так звані «приватні фонди»), або для реалізації певних цілей (благодійних, філантропічних чи інших соціальних завдань, або некомерційної діяльності – так звані «цільові фонди») [133].

Цивільний кодекс (Другий додаток, стаття 29) розглядає ендавмент як окрему суму коштів у рамках фонду, що реєструється, що передана на конкретні цілі, та конкретний час згідно із внутрішніми правилами самого фонду (Другий додаток, стаття 34). Використання ендавменту може бути як умовним, так і безумовним, тобто особа, яка вносить ендавмент, має право визначити умови, за яких використовується ендавмент. Якщо вона цього не робить, тоді фонд сам визначає такі умови. Вважається, що ендавмент безвідкличний, за умови, що інше не обумовлено між фондом та особою, яка вносить ендавмент. І, навіть, якщо ендавмент відкличний, це жодним чином не обмежує фонд у його використанні згідно з умовами та цілями та не призводить

до визнання нікчемними всіх правочинів, вчинених на досягнення цілей ендавменту. У випадку відкликання особа має право забрати лише залишок коштів і виключно за умови, що всі зобов'язання, взяті на себе фондом для досягнення цілей ендавменту, виконані. Якщо едавмент внесено двома і більше особами як відкличний, то його можна відкликати лише за спільною згодою.

Якщо діяльність фонду, який має ендавмент, спрямована на те, аби правильно, відповідно до цілей та умов, витратити визначену суму коштів, то діяльність тимчасових організацій, правовий статус яких регламентується Законом 2007 року, спрямована на збирання коштів. Такі організації створюються без реєстрації як юридичних осіб для досягнення упродовж року конкретно визначених цілей. Основною метою таких організацій (згідно зі статтею 16) є вирішення конкретної соціальної проблеми, у тому числі шляхом збору коштів. Після досягнення цілей організація припиняє свою діяльність.

Що стосується ще однієї форми добровільних та благодійних організацій – трастів, то, по суті, єдиною вимогою до того, аби діяльність трастів підпадала під дію «Про добровільні організації» 2007 року, є мета його створення – для соціальних цілей (стаття 1). Також його має бути засновано як благодійний траст. При цьому Закон 2007 року містить відсилку до відповідного законодавства про трасти [214].

Трастове законодавство Мальти було істотно реформоване з прийняттям у 2014 році Закону «Про трасти та управителів трастами» [207]. Чинний закон передбачає можливість створення трастів з обмеженням інвестицій та дискреційних трастів, а також благодійних трастів, які засновуються для досягнення соціальних та філантропічних цілей (стаття 1 Закону про трасти) у сферах, визначених законом: освіта, спорт, просування релігії, охорона здоров'я, культура тощо. Слід відзначити, що такий перелік є відкритим. Згідно пункту і) Міністерство фінансів може визначити також інші сфери. У цілому, погоджуючись із необхідністю відкритого переліку, залучення органів держави до доповнення переліку видається дещо забюрократизованим. Однак сама ідея

відкритих списків може бути використана при доопрацюванні законодавства України.

Законодавство Ірландії, на відміну від законодавства Англії та Мальти, має скоріше технічний характер, аніж регулюючий. Основна частина базового Закону «Про благодійність» 2009 року [112] присвячена питанням реєстрації благодійних організацій, функціонуванню реєстру таких організацій та, відповідно, контролюючого органу. Це одна із небагатьох держав Європи, де порядок реєстрації прописаний настільки детально. Більш того, визначення ключової категорії будь-якого законодавства про благодійну діяльність – благодійні організації – має характер *sui generis*. Так, згідно зі статтею 1 Закону до благодійних організацій відносяться члени правління благодійного трасту; будь-яка юридична особа або об'єднання осіб, які мають лише благодійні цілі, які згідно з установчими документами все своє майно використовують для досягнення благодійних цілей. Таким чином, законодавець не розмежує категорію траст та його засновників. Такий підхід не притаманний не тільки державам континентальної системи права, але й англосаксонській.

У цій же статті розкривається зміст ключових для закону понять «траст» та «член правління трасту». Благодійний траст означає такий траст, який заснований винятково з благодійною метою шляхом передачі засновником коштів, які мають бути витрачені винятково на благодійні цілі, за винятком тих, які витрачаються на функціонування фондів. При цьому закон чітко (стаття 89) прописує, які витрати відносяться до оперативних.

До «членів правління трасту» належать, якщо благодійна організація є товариством (компанією), – директори або інші посадові особи, а у випадку, якщо благодійна організація є лише об'єднання осіб (не юридична особа), то посадові особи такого об'єднання. Закон окремо наголошує, що будь-яке посилення на благодійний траст означає посилення на членів правління такого трасту.

Як і в інших державах Європи, законодавство Ірландії визначає цілі, які є критеріальною засадою для встановлення того, чи є організація благодійною.

До таких цілей, згідно зі статтею 3 Закону «Про благодійність» 2009 року [112], відносяться: запобігання бідності або економічним труднощам, сприяння освіті, релігії; будь-які інші цілі, які сприяють розвитку громади. Тобто, як і на Мальті, цей список є відкритим. Разом із тим ірландський законодавець пішов дещо іншим шляхом. Залишивши основний список суспільно корисних цілей відкритим, він розкрив категорію «будь-які інші цілі, які сприяють розвитку громади», віднісши до них: сприяння добробуту громади, включаючи допомогу тим, хто її потребує (молодь, люди похилого віку); розвиток територій; сприяння розвитку волонтерства; охорона здоров'я; гармонійний розвиток релігійних та расових відносин; екологія; забезпечення ефективного використання коштів благодійних організацій; сприяння розвитку культури, науки; інтеграція людей з обмеженими можливостями в суспільство.

Не дивлячись на те, що перелік цілей є надзвичайно великим, у даному випадку він є вичерпним. Відповідно, закон втрачає певну гнучкість і, враховуючи, що український законодавець і так занадто зарегулював сферу благодійництва, запозичення такого підходу не є доцільним.

Базовий закон, який розглядався вище, не регулює відносини ендавменту в Ірландії. Однак існує спеціальний законодавчий акт «Про освітній ендавмент» 1885 року [132], згідно з яким освітній ендавмент – це будь-яке майно, що повинно використовуватися в благодійних цілях, у сфері освіти, за згодою засновника або керівного органу, або на підставі звичаю чи будь-чого іншого.

У цьому законі основна увага зосереджена на інституційному забезпеченні функціонування освітнього ендавменту. Виходячи із визначення, ендавмент не розглядається як юридична особа, а лише як цільова сума грошей. При цьому Закон «Про освітній ендавмент» визначає детально повноваження членів комісії, які виконують контрольні функції щодо використання грошей ендавменту. Так, згідно зі статтею 4 комісія складається з п'яти осіб, двоє з яких повинні бути суддями, а троє – мати досвід в освітній сфері.

Освітній ендавмент не підпадає під дію цього Закону, якщо він призначений або управляється Університетом Дубліна або Трінті-коледжем,

якщо він призначений для релігійних навчальних закладів, а також якщо за рішенням органу управління такий ендавмент використовується на інші, окрім освітніх, цілі.

Отже, на основі проведеного аналізу можна виокремити такі особливості правового регулювання благодійної діяльності в англосаксонській системі права. Благодійні організації в країнах загального права є учасниками досить складних, із точки зору правового регулювання, благодійних відносин, які включають дві важливі складові: норми загального права та норми статутного законодавства, що робить систему загалом складною й не завжди лінійною.

У європейських країнах загального права був встановлений принцип «виняткової благодійності», який полягає в тому, що суди беруть до уваги тільки прямі наміри на благодійність. Якщо ж пожертва донора включає як благодійні, так і не благодійні цілі, і дає можливість піклувальникам на власний розсуд використовувати пожертвування як у благодійних, так і не в благодійних цілях, то суди будуть відмовляти у визнанні пожертви благодійною. Пожертвування, за яким відсутній однозначний намір, не може вважатися таким.

Дослідження законодавства у сфері благодійності держав загальної системи права в динаміці дозволяє стверджувати, що Закон «Про використання благодійних коштів» 1601 року, як і подальші правові акти, сприяв формуванню одноманітного підходу до благодійності на території Великої Британії, а пізніше – і на території всієї Співдружності. Власне, його можна вважати уніфікуючим та основоположним документом у благодійній сфері для всіх держав, в яких діє загальне право.

2.3. Правове регулювання благодійної діяльності в Європейському Союзі

Із моменту свого заснування ЄС дотримувався політики невтручання у регламентацію діяльності благодійних організацій. Установчі договори ЄС, починаючи від Римського договору 1957 р. [203] і закінчуючи останнім – Лісабонським договором 2007 р., виключають неприбуткові організації зі сфери компетенції ЄС. Так, стаття 54 Договору про функціонування Європейського Союзу (майже ідентична редакції статті 48 Договору про заснування Європейського Співтовариства) визначає товариства як «товариства, створені згідно з цивільним або торговельним правом, включаючи кооперативні товариства та інших юридичних осіб, діяльність яких регулюється публічним або приватним правом, *окрім неприбуткових*» [121]. Таким чином, Договори залишили правове забезпечення діяльності цих організацій на розсуд національних законодавств держав-членів.

Разом із тим не можна говорити про повну відсутність правової регламентації діяльності благодійних організацій в ЄС. Так, у 1987 році Європейський Парламент ухвалив Резолюцію про неприбуткові асоціації в Європейських Співтовариствах [188]. Як зазначив один із доповідачів під час обговорення, основним фокусом цієї ініціативи стало визнання державами-членами асоціацій, які перебувають в інших державах-членах. При цьому питання правового статусу асоціацій на рівні ЄС так і не стало предметом окремої дискусії, а питання про правовий статус «міжнародних» асоціацій (що мають членів поза межами Співтовариства) взагалі не розглядалося. Також пролунало застереження, що ця ініціатива, поліпшивши становище асоціацій у рамках Співтовариства або конкретної держави-члена, може призвести до серйозної дискримінації тих асоціацій, що не входять до Співтовариства, а навіть тих, що мають офіси у межах ЄС [189]. Водночас у Резолюції було проголошено основні принципи формування спільної

політики ЄС на майбутнє: заборона дискримінації залежно від місця реєстрації неприбуткових організацій, у тому числі це стосується тих організацій, які, згідно із законодавством їх місця знаходження, створюються на підставі заяви; заборона дискримінації осіб, які беруть участь у діяльності таких організацій; максимальне зближення законодавств; максимально швидка розробка єдиного загальноєвропейського регулюючого документа у сфері неприбуткових організацій; максимальна гармонізація податкового законодавства та порядку оформлення і використання пожертв, у тому числі зменшення бази оподаткування на суму пожертви; удосконалення системи контролю за прозорістю діяльності неприбуткових організацій та створення Європейського фонду сприяння прозорості фінансування благодійної діяльності; сприяння представництву неприбуткових організацій в інституціях ЄС.

Крім того, роль благодійних організацій, як акторів у сфері соціальної політики ЄС, була визнана, хоча й доволі лаконічно, у Декларації № 23 до Договору про ЄС 1992 року [205]: «Конференція підкреслює важливість, за умови досягнення цілей статті 117 Договору про заснування Європейського Співтовариства, співробітництва між останнім та благодійними асоціаціями і фондами як інституціями, що відповідають за заклади соціального добробуту та послуги». Декларація № 38 до Амстердамського договору 1997 року [204] також із посиланням на статтю 117 Договору про заснування Європейського Співтовариства визнала важливість надання волонтерських послуг для розвитку соціальної солідарності. У декларації зазначається, що Співтовариство «заохочуватиме європейський вимір громадських організацій з особливим акцентом на обміні інформацією та досвідом, а також участь молодих і літніх людей у волонтерській роботі».

У цьому контексті не можемо погодитися з думкою ірландської дослідниці О. Брін про те, що ці декларації не мають жодної юридичної основи в європейському праві і тому не є джерелом законних прав для таких організацій (*have no legal basis in European law and thus do not provide a source*

of legal rights to such organizations) [109]. На нашу думку, такі документи дозволяють сформулювати чітке усвідомлення ролі неприбуткових організацій у праві ЄС, зокрема через призму статті 117 Договору про заснування Європейського Співтовариства 1957 року, в якій викладаються принципи, що лежать в основі соціальної політики ЄС. Стаття 117 відобразила переконання держав-членів про те, що подальший розвиток соціальної політики ЄС матиме успіх не лише завдяки функціонуванню спільного ринку, який, у свою чергу, сприятиме гармонізації соціальних систем, а також завдяки розвитку процедур, передбачених установчим договором, та зближенню законодавчих положень.

Роль благодійної діяльності у соціальному вимірі політики ЄС знайшла також відображення у Висновку Економічного і Соціального Комітету про «Співпрацю з благодійними асоціаціями як економічними та соціальними партнерами у сфері соціального забезпечення» [178] від 10 грудня 1997 року, в якому також наголошувалося на ролі благодійних організацій у соціальному вимірі. Але такий підхід є скоріше секторальним, ніж таким, що реально охоплює вирішення комплексу проблем. Зокрема, у п. 1.4.1. відзначається, що благодійні асоціації можуть певною мірою сприяти створенню додаткових робочих місць, навіть на тлі стагнації або повільно зростаючого ринку праці. Фінансування, яке використовується благодійними асоціаціями, має високий рівень доданої вартості, оскільки фокусується на тих аспектах, де соціальні проблеми є найгострішими, та може збільшуватися за рахунок добровільних пожертвувань від громадськості. Крім того, у Висновку робиться наголос на практичному вимірі впровадження співробітництва Комісії з благодійними організаціями, зокрема пропонується запровадити конкретну програму фінансової підтримки під назвою «співпраця з благодійними асоціаціями» та розробити пілотний проект зі співпраці з благодійними асоціаціями (п. 4.5). Таким чином, ЄС на рівні сектору соціальної політики визнав важливість ролі та необхідність

максимально можливої гармонізації підходів до регулювання діяльності благодійних організацій.

Певний секторальний підхід до регламентації благодійних організацій спостерігається не лише у сфері соціальної політики ЄС. У рамках спільної сільськогосподарської політики було прийнято Рішення Комісії 79/946/ЄЕС від 25 жовтня 1979 року про затвердження операцій з продовольчої допомоги, що здійснюються благодійною організацією і цим самим звільняють її від сплати грошових компенсаційних сум [97]. Хоча це рішення стосувалося виключно Франції та надавало дозвіл на звільнення зазначених операцій від грошових компенсаційних сум, однак у ньому прописана окрема процедура діяльності благодійних організацій у сфері сільського господарства в певному сегменті цієї сфери. Крім того, у 1987 році було ухвалено низку регламентів [116; 117; 118; 124; 125] щодо вільної поставки благодійним організаціям інтервенційних запасів оброблених зернових культур.

Також не можна говорити про відсутність на рівні ЄС спроб гармонізації законодавства щодо діяльності благодійних організацій. Як зазначають Сміт Дж., Рочестер К. та Недлі Р. [192, с. 140], наприкінці 80-х років ХХ століття юристи Сполученого Королівства занепокоїлися чуткою про те, що Комісія запропонувала «гармонізувати» національні системи законодавств, які регулюють діяльність благодійних організацій, асоціацій, фондів тощо. Зокрема, виникли побоювання, що принцип субсидіарності, закріплений у Договорі, призведе до експорту в країни – члени німецької системи регламентації розподілу обов'язків між національними та місцевими органами влади, а також між державою і некомерційним сектором.

На початку 90-х років минулого століття Європейською Комісією було розроблено дві ініціативи, покликані врегулювати діяльність організацій некомерційного сектору: пропозиція Регламенту Ради (ЄЕС) [101] про статут Європейського товариства взаємодопомоги та пропозиція Регламенту Ради (ЄЕС) про статут Європейської асоціації [102]. Статут Європейської асоціації

передбачав її заснування як некомерційної організації, а статут Європейського взаємного товариства передбачав створення організації, діяльність якої пов'язана зі сферами охорони здоров'я, соціального забезпечення та страхування. Крім того, для ефективного впровадження цих регламентів були розроблені пропозиції директив, присвячених залученню працівників до управління товариствами [100].

Однак вже у 1997 році ЄС офіційно підтвердив свою політику невтручання у сферу неприбуткових організацій. Зокрема, у відповіді Комісії на письмове запитання: «Чи має Комісія будь-які плани із впровадження на рівні ЄС законодавства щодо критеріїв для присвоєння організації статусу благодійної?», – наданій паном Папютсісом від імені Європейської Комісії, зазначалося, що «Комісія не має наміру сприяти законодавству Співтовариства щодо створення загальноєвропейського реєстру благодійних організацій або встановлення загальних підходів до реєстрації цих організацій у державах-членах» [217].

У 2006 році Комісія відкликала свої пропозиції щодо статутів Європейського товариства взаємодопомоги та Європейської асоціації, мотивуючи це тим, що «вони не відповідають Лісабонським критеріям та критеріям «кращого регулювання»; навряд чи матимуть перспективу в законодавчому процесі або визнані такими, що більше не актуальні з об'єктивних причин» [109; 216]. Однак такі аргументи можна використати для відхилення будь-якого акта. Однією з реальних причин, що загальмувала процес ухвалення цих регламентів, окремі дослідники називають імперативне положення директив (які пропонувалися разом із регламентами) про залучення працівників до процесу управління [31, с. 72].

У 2012 році розпочався новий етап спроб уніфікації права ЄС у частині діяльності фондів. Європейська Комісія надала пропозицію щодо проекту Регламенту про Статут європейського фонду [185], розроблений для спрощення роботи організацій у межах ЄС. Згідно з проектом Європейський фонд (*Fundatio Europaea*) – це нова європейська організаційно-правова

форма, яку зможуть вибрати фонди на всій території ЄС для діяльності з метою суспільної користі. Вона існуватиме паралельно з національними фондами та буде повністю добровільною. Незважаючи на те, що проект був підтриманий Європейським Парламентом у відповідній резолюції 2013 року [135], ця пропозиція була вилучена з Програми роботи Комісії на 2015 рік (інформація про це опублікована в Офіційному журналі ЄС 7 березня 2015 року) [176].

Таким чином, спроби врегулювати діяльність благодійних організацій на рівні вторинного законодавства ЄС не мали успіху. Більш продуктивною у цьому відношенні стала практика Суду ЄС, яка сформувалася завдяки справам, що розглядалися за преюдиційними зверненнями держав-членів.

Рішенням у справі «*Sodemare SA, Anni Azzurri Holding SpA and Anni Azzurri Rezzato Srl v Regione Lombardia*» [152] було визнано особливий статус благодійних організацій. Суд ЄС, зокрема, постановив, що відповідно до законодавства ЄС будь-яка держава-член, організовуючи власну систему соціального забезпечення, може допускати до неї приватних операторів як постачальників послуг із соціального забезпечення за умови, що вони є неприбутковими.

Разом із тим у справі «*Ambulanter Pflegedienst Kügler GmbH v Finanzamt für Körperschaften I in Berlin*» [149] Суд ЄС підтвердив виключну компетенцію держав щодо визнання благодійних організацій. Справа стосувалася положень статті 13A(1)(g) Шостої директиви 77/388 щодо звільнення від оподаткування послуг і товарів, тісно пов'язаних зі сферою соціального захисту. Ішлося про товари та послуги, що надаються в будинках перестарілих органами, діяльність яких регулюється публічним правом, або іншими організаціями, визнаними благодійними у відповідній державі-члені.

Суд ЄС постановив, що платник податків може посилатися на винятки, передбачені у статті 13A(1)(g) Шостої директиви 77/388, у національних судах для оскарження національних норм, несумісних із цим положенням. Однак лише національний суд може встановлювати, враховуючи відповідні

фактори, чи є платник податків організацією, визнаною благодійною за змістом вказаної норми. В окремій думці щодо цього рішення Генеральний адвокат А. Тізано зазначив: «Не може бути виключено, що 13A(1) (g) Шостої директиви має пряму дію (навіть за відсутності належного законодавства у відповідній державі), якщо національний суд може визначити на основі переконливих доказів, що платник податків є організацією, визнаною благодійною» [149].

Майже аналогічне питання для преюдиційного висновку було порушене у справі «*Christoph-Dornier-Stiftung für Klinische Psychologie v Finanzamt Giessen*» [144]. Предмет звернення стосувався 13A(1)(b) та (c) щодо звільнення від оподаткування: b) лікарняного та медичного догляду, а також тісно пов'язаної діяльності, що здійснюється органами, діяльність яких регулюється публічним правом, або за соціальних умов, порівняних з тими, що застосовуються до органів, діяльність яких регулюється публічним правом, у лікарнях, центрах лікування або діагностики, а також інших належним чином визнаних установах аналогічного характеру; c) надання медичної допомоги під час здійснення медичної та парамедичної професійної діяльності, як це визначено у відповідній державі-члені. Перед Судом ЄС було порушене питання: чи підпадає під дію положень цих підпунктів психотерапевтичне лікування, надане амбулаторно в установі, діяльність якої регулюється приватним правом, кваліфікованими психологами, які не є лікарями?

На думку Суду ЄС, для цілей статті 13A(1) (b) Шостої директиви 77/388 визнання установи не обов'язково повинно передбачати процедуру «офіційного визнання», та не обов'язково повинно впливати з положень національного податкового законодавства. Якщо національні норми стосовно визнання містять обмеження, які перевищують межі дискреції держав-членів у рамках цього положення, національний суд, оцінюючи відповідні факти, має самостійно визначити, чи повинен платник податків розглядатися як «належним чином визнана установа».

У справі «*Kingscrest Associates Ltd and Montecello Ltd v Commissioners of Customs & Excise*» [151] перед Судом ЄС були порушені питання значення терміну «благодійна організація». Національний суд, зокрема, звернувся до Суду ЄС з такими питаннями: 1) чи включає словосполучення «організація, визнана як благодійна у відповідній державі-члені» приватних неприбуткових юридичних осіб; 2) чи мають держави-члени дискрецію визнавати приватну прибуткову юридичну особу, яка не має благодійного статусу за національним законодавством, як «благодійну» у межах значення статті 13A(1) (g) та (h) Шостої директиви.

Суд ЄС постановив, що термін «організація, визнана як благодійна у відповідній державі-члені», не виключає навіть приватних прибуткових юридичних осіб. Крім того, Суд ЄС зазначив, що саме національні суди мають дискрецію визнавати «благодійною» для цілей, передбачених у статті 13A(1) (g) та (h) Шостої директиви 77/388, приватну прибуткову юридичну особу, яка за національним правом не має благодійного статусу. Однак таке визнання має відбуватися з урахуванням принципів рівного ставлення та фінансового нейтралітету, а також враховуючи зміст надання відповідних послуг та умов їх прийняття.

Проблемні питання, пов'язані з неврегульованістю транскордонної діяльності благодійних організацій на рівні ЄС, відображені у справі «*Centro di Musicologia Walter Stauffer v Finanzamt München für Körperschaften*» [150]. Справа стосувалася оподаткування благодійного фонду, який отримав статус благодійної організації відповідно до італійського законодавства, але був власником торгових приміщень у Мюнхені. Федеральний фінансовий суд Німеччини звернувся до Суду ЄС із питанням про те, чи забороняють положення Договору про ЄС щодо права на заснування свободу надання послуг та/або вільний рух капіталу державі-члену, яка звільняє від податку на прибуток доходи від оренди, отримані на її території благодійними фондами, заснованими в цій державі-члені, відмовляти у наданні такого самого звільнення для благодійного фонду, діяльність якого регулюється приватним

правом, на підставі того, що він заснований в іншій державі-члені та має таке звільнення від оподаткування виключно на її території.

Суд ЄС постановив, що стаття 73b Договору про ЄС, у поєднанні зі статтею 73d Договору про ЄС, повинні тлумачитися як такі, що забороняють державі-члену, яка звільняє від податку на прибуток доходи від оренди, отримані на її території благодійними фондами, відмовляти благодійній організації у такому звільненні виключно на тій підставі, що її засновано в іншій державі-члені.

Аналогічна заборона була також визнана Судом ЄС щодо оподаткування подарунків, які були зроблені як благодійна пожертва організації, заснованій в іншій державі-члені, у справі «*Hein Persche v Finanzamt Lüdenscheid*» [146]. Суду ЄС були поставлені питання: 1) чи може платник податків вимагати від держави-члена вирахування для цілей оподаткування вартості подарунків, зроблених установам, заснованим та визнаним благодійними в іншій державі-члені; 2) чи підпадають такі подарунки під дію положень Договору про ЄС стосовно вільного переміщення капіталу, якщо вони зроблені в натурі у вигляді повсякденних споживчих товарів? Суд однозначно визнав поширення на такі подарунки дії положень Договору, а також зазначив, що положення, які передбачають звільнення від оподаткування подарунків, зроблених виключно благодійним установам, заснованим у цій державі-члені, обмежують свободу переміщення капіталу та, відповідно, суперечать статті 56 Договору ЄС.

Крім того, у світлі цієї ж статті, а також статті 40 Угоди від 2 травня 1992 року про Європейський економічний простір Суд ЄС розглядав позов Європейської Комісії про невиконання Австрією зобов'язань щодо дотримання положень про вільний рух капіталу. Суд постановив, що законодавчі положення Австрії, які створюють податкові переваги для пожертвувань науковим та навчальним закладам, суперечать законодавству ЄС, якщо бенефіціар заснований у межах національної території [145].

Суд заявив, що, запровадивши такі положення, Австрійська Республіка не виконала свої зобов'язання відповідно до статті 56 Договору ЄС та статті 40 Угоди про Європейський економічний простір.

Це рішення автоматично зобов'язує Австрію змінити своє національне законодавство, оскільки, як уточнив Суд ЄС у рішенні «*Commission of the European Communities v Italian Republic*» [115], верховенство та пряма дія положень права ЄС накладають на держави-члени зобов'язання усунути з їх внутрішніх правопорядків будь-які норми, несумісні з правом Співтовариств». Іншими словами, держава-член зобов'язана *a fortiori* після констатації Судом ЄС порушення права ЄС скасувати будь-яку норму внутрішнього права, несумісну з правом ЄС. Суд ЄС також уточнив, що коли рішення вказує на невідповідність певного положення внутрішнього права держави-члена праву ЄС, то відповідні органи влади держави зобов'язані вжити всіх необхідних заходів для того, щоб змінити дані положення та привести внутрішнє право у відповідність до вимог права ЄС, а судові органи держави повинні зробити відповідні висновки з рішення Суду ЄС [86, с. 55].

У преюдиційному рішенні у справі «*Verein Radetzky-Orden v Bundesvereinigigung Kameradschaft "Feldmarschall Radetzky"*» [147] щодо тлумачення Першої Директиви 89/104/ЄЕС від 21 грудня 1988 року про наближення законів держав-членів, що стосуються торговельних марок, Суд ЄС розглядав питання права благодійної організації на реєстрацію торгової марки. Суд зазначив, що торгова марка, зареєстрована неприбутковою асоціацією, має *raison d'atre*, оскільки вона захищає асоціацію від можливого використання в бізнесі ідентичних або подібних ознак третіми особами. Той факт, що благодійна асоціація не має на меті отримання прибутку, не означає, що її завданням не може бути створення й подальше просування своїх товарів або послуг. Зокрема, існують платні послуги соціального забезпечення. Крім того, у сучасному суспільстві, виникли різні види неприбуткових організацій, які, на перший погляд, пропонують свої послуги

безкоштовно, але, насправді, фінансуються за рахунок субсидій або отримують оплату в різних формах.

У справі «*Finanzamt Steglitz v. Ines Zimmermann*» [148] Суд ЄС дав тлумачення німецького Закону «Про податок з обороту». Йдеться про положення, які передбачають звільнення від оподаткування операцій тих організацій, що надають допомогу амбулаторно хворим або потребуючим догляду, якщо в попередньому календарному році для таких організацій медичні та фармацевтичні витрати були покриті принаймні у двох третинах випадків, повністю або переважно, органами соціального забезпечення або соціальної опіки.

Якщо тлумачити положення статті 13A(1) (g) шостої Директиви Ради 77/388/ЄЕС у світлі принципу фінансового нейтралітету, умовою для звільнення від ПДВ для амбулаторних послуг, що надаються комерційними агентами, не може бути та обставина, що витрати, пов'язані з цими послугами, упродовж попереднього календарного року повинні були повністю або частково нести органи соціального забезпечення або органи опіки та піклування принаймні у двох третинах випадків, оскільки така умова не може забезпечити рівне ставлення у відношенні визнання «благодійного» характеру організації, що не є установою публічного права.

Не можна також оминати увагою останні розробки у сфері приватного права ЄС, які зроблені у рамках проекту Європейського цивільного кодексу – «Проект спільної системи підходів» (*Draft Common Frame of Reference – DCFR*) [184]. Проект, який містить принципи, визначення та модельні норми європейського приватного права, хоча і не регламентує здійснення благодійної діяльності як такої, однак опосередковано врегульовує його у рамках інституту довірчої власності через призму суспільно корисних цілей (*public benefit purposes*). Проект, зокрема, передбачає: якщо траст було засновано для досягнення суспільно корисних цілей, то довірчий власник, який діє в рамках професійної діяльності, не має права на винагороду за роботу, виконану при виконання трастових обов'язків, за рахунок трастового

фонду (стаття X. – 6:202). Крім того, у DCFR передбачено можливість зміни умов трасту в судовому порядку. Так, відповідно до статті X.-9:204 за заявою з боку трасту або особи, яка має право вимагати виконання трастових обов'язків, суд може змінити умову трасту, яка передбачає досягнення суспільно корисних цілей, якщо за результатами зміни обставин ця мета не може більше бути прийнятною або ефективною. Однак DCFR все ще перебуває у стадії фахового обговорення, і скоріше за все його прийняття на рівні ЄС не відбудеться найближчим часом.

Таким чином, попри відсутність комплексної регламентації діяльності благодійних організацій на рівні ЄС, не можна говорити про повну відсутність правового регулювання діяльності благодійних організацій в ЄС. Проведений аналіз свідчить, що окремі аспекти регламентації їх діяльності відображені в *acquis communautaire* та мають тенденцію до фрагментації на рівні окремих сфер політики ЄС. Це пояснюється ситуативним вирішенням проблеми у певних сферах, що створює ситуацію «фрагментованої уніфікації». По суті, йдеться про окремі критерії конвергенції у сфері правового регулювання діяльності благодійних організацій, що найбільш комплексно представлені у соціальній політиці ЄС, та окремі аспекти звільнення від оподаткування в контексті свободи заснування та вільного руху капіталу. Водночас це створює для некомерційних організацій, які провадять транскордонну діяльність, певні перепони, пов'язані з різними національно-правовими режимами. Відповідно, різні податкові закони, різні закони про компанії та різні закони про благодійництво створюють не досить сприятливе бізнес-середовище для благодійних організацій, які хотіли б працювати в цілому ряді європейських держав-членів.

Проблеми, які існують в уніфікації правового регулювання діяльності благодійних організацій у рамках ЄС, зумовлені рядом факторів. По-перше, у ряді випадків, зокрема у сфері прямого оподаткування, ЄС бракує компетенції для гармонізації національних законодавств. По-друге, в інших сферах, в яких ЄС має таку компетенцію з гармонізації, зокрема у сфері

права компаній, Союз виключив некомерційні організації зі сфери свого регулювання. Таким чином, нинішній правовий режим ЄС щодо некомерційних організацій перешкоджає благодійним організаціям повною мірою користуватися перевагами єдиного правового простору.

Висновки до Розділу 2

1. Дослідження зарубіжного законодавства пов'язане з низкою складнощів, насамперед лінгвістичного характеру. Це обумовлено у тому числі й тим, що правове регулювання суспільних відносин, будучи системою юридичних засобів і методів, які використовуються регулюючим суб'єктом, формується переважно під впливом історичних особливостей розвитку держави (групи держав) і варіюється залежно від предмета регулювання. У цьому контексті особливо складним видається використання термінів, які або відсутні у вітчизняній правовій системі, або ж мають іншу правову конотацію.

2. У державах континентальної системи права цілком можна прослідкувати спільні риси формування спільних підходів до системи законодавчого регулювання благодійних відносин: рамковий та функціональний підходи.

Рамковий підхід характеризується створенням базових правил до основних організаційно-правових форм юридичних осіб, а особливості благодійної діяльності регулюються на рівні різних правових актів галузевої спрямованості залежно від потреб (Франція, Іспанія, Німеччина). Основною перевагою такого підходу є те, що регулюються винятково ті питання, які реально потребують регулювання на рівні певних особливостей.

Функціональний підхід притаманний державам постсоціалістичним та характеризується наявністю *lex specialis* у системі правового регулювання благодійної діяльності (Латвія, Литва, Польща). Формування спеціального законодавства відбувається, як правило, шляхом прийняття спеціалізованого закону та внесення відповідних коректив до податкового законодавства. Основною перевагою такого підходу є створення єдиного механізму врегулювання відносин у благодійній сфері.

Уніфікуючим елементом у даному випадку можна вважати суспільно корисну ціль як визначальний критерій для встановлення чи відсутності благодійної діяльності. Як правило, такі цілі чітко визначені *lex specialis*.

Спільним для держав наслідком цього процесу є винятки із класичної благодійної діяльності – лобізм (окрім Польщі, де частина лобістської діяльності може, за певних умов, бути частиною благодійної діяльності); політична діяльність; фінансування політичних партій та рухів (як правило, винятків немає).

Однак недоліком такого функціонального підходу є можливість виникнення затримок між внесенням змін до спеціального закону та змінами до податкового законодавства, що не може не відобразитися на складнощах здійснення благодійної діяльності та взагалі може призвести до відсутності економічної мотивації у благодійництві.

3. Досліджено особливості застосування інституту ендавменту у практиці держав Європи та встановлено, що в міжнародній практиці він є досить поширеним явищем, оскільки дозволяє:

- забезпечити незалежність благодійної організацій від разових пожертвувань через створення довготривалого джерела фінансування у вигляді ендавмент-фонду;

- здійснювати фінансування широкого спектру соціальних проектів та благодійних програм;

- підвищити ефективність управління майновими активами, які складають ядро ендавменту, у зв'язку з їх передачею спеціалізованій компанії з управління активами;

- отримати податкові пільги та створити прозору структуру активів;

- здійснювати стратегічне планування благодійної діяльності на декілька років.

4. Благодійні організації в країнах загального права є учасниками досить складних, з точки зору правового регулювання, благодійних відносин, які включають дві ключові складові: норми загального права та норми законодавства, що робить таку систему складною і не завжди лінійною. Статутне право складається з досить громіздких законодавчих актів, кожен з яких включає положення переважно техніко-юридичного характеру, що

стосуються тієї чи іншої конкретної соціальної діяльності. Однак іноді темпи і масштаб соціальних змін вимагають більш фундаментального та швидкого регулятивного підходу. Зокрема, це стосується удосконалення певних напрямків регулювання, спрямованого на посилення існуючих положень, що дозволяє вирішувати комплексні та системні питання. Такі норми, по суті, створюють нову правову матерію, непритаманну континентальній системі права, – зв'язок між законом і його предметом.

Крім того, важливу роль у регулюванні благодійної діяльності відграє прецедентне право. Саме прецеденти сформували іманентні ознаки благодійних цілей. У контексті судової практики було виокремлено два ключові правила для встановлення ознак благодійності:

1) «тест на суспільну користь» (*public benefit test*), який встановлює наміри та наслідки діяльності;

2) «тест особистого зв'язку» (*personal nexus test*), який встановлює відсутність особистих зв'язків (конфлікту інтересів).

5. Проблеми, які існують в уніфікації правового регулювання діяльності благодійних організацій у рамках ЄС, зумовлені рядом факторів. По-перше, у деяких випадках, наприклад у сфері прямого оподаткування, ЄС бракує компетенції для гармонізації національних законодавств. По-друге, в інших сферах, в яких ЄС має таку компетенцію, Союз виключив некомерційні організації зі сфери свого регулювання. Таким чином, нинішній правовий режим ЄС щодо некомерційних організацій перешкоджає благодійним організаціям повною мірою користуватися перевагами спільного ринку. Разом із тим не можна говорити про повне нівелювання регламентації діяльності благодійних організацій в ЄС.

Проведений аналіз свідчить, що окремі аспекти регламентації діяльності благодійних організацій знайшли відображення в *acquis communautaire* та мають тенденцію до фрагментації на рівні окремих сфер політики ЄС. Така фрагментація пояснюється ситуативним вирішення проблеми у певних сферах, що створює ситуацію «фрагментованої

уніфікації». По суті, йдеться про окремі критерії конвергенції у сфері правового регулювання діяльності благодійних організацій, що найбільш комплексно представлені у соціальній політиці ЄС та окремих аспектах звільнення від оподаткування у контексті свободи заснування та вільного руху капіталу. Крім того, доволі продуктивною стала практика Суду ЄС, яка сформувалася завдяки справам, що розглядалися за преюдиційними зверненнями держав-членів.

Незважаючи на відсутність комплексної регламентації благодійної діяльності у рамках вторинного законодавства ЄС, у цьому напрямі все ж таки відбуваються певні зрушення. Останні тенденції свідчать про наміри ЄС запровадити єдину організаційно-правову форму – європейський фонд, яка зможе стати уніфікованою формою юридичної особи на всій території ЄС для провадження суспільно корисної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ПРИВАТНОПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Види благодійної діяльності в Україні

Першим законодавчим актом, покликаним врегулювати суспільні відносини у сфері благодійної діяльності, був Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ухвалений 16 вересня 1997 року [67]. Згідно із його преамбулою закон визначав загальні засади благодійництва, забезпечував правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму та милосердя, гарантував державну підтримку її учасникам, створював умови для діяльності благодійних організацій.

Цей нормативно-правовий документ регламентував ключові аспекти благодійництва майже 16 років – до тих пір, поки Верховна Рада України 5 липня 2012 року ухвалила новий Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68]. Останній набрав чинності 3 лютого 2013 року і запровадив широкий спектр нововведень у сфері регулювання благодійної діяльності.

Одним із таких нововведень є встановлення переліку видів благодійної діяльності, який закріплений у статті 5 закону. Так, згідно із частиною першою статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів:

- 1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав;

- 2) безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права;
- 3) безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав;
- 4) безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів;
- 5) благодійна спільна діяльність та виконання інших контрактів (договорів) про благодійну діяльність;
- 6) публічний збір благодійних пожертв;
- 7) управління благодійними ендаментами;
- 8) виконання заповітів, заповідальних відказів і спадкових договорів для благодійної діяльності;
- 9) проведення благодійних аукціонів, негрошових лотерей, конкурсів та інших благодійних заходів, не заборонених законом.

Відшкодування благодійними організаціями витрат інших бенефіціарів, пов'язаних із передачею майна та майнових прав, також визнається благодійною діяльністю (ч. 2 ст. 5 Закону). Крім того, ч.4 ст. 5 цього ж закону передбачає, що закони України можуть визначати додаткові види благодійної діяльності.

Таким чином, виходячи зі змісту вказаних норм, можна дійти висновку, що перелік видів благодійної діяльності встановлюється виключно законами. На наш погляд, такий підхід законодавця не можна вважати виправданим, оскільки законодавчо унормувати весь спектр можливих видів благодійної діяльності досить складно. Як результат, це може призвести до ситуації, коли благодійник, маючи намір здійснити певний вид благодійної діяльності, яка є цілком легальною, відповідає світовій практиці і фундаментальним принципам благодійництва, але не закріплена у законі, не матиме законодавчих підстав для її здійснення. Аналогічну позицію висловило у своєму висновку щодо проекту Закону «Про благодійництво та благодійні організації» Головне наукове-експертне управління Апарату ВР України,

вказуючи, що законодавець не повинен прагнути визначити вичерпний перелік видів та напрямів благодійної діяльності, оскільки це практично неможливо. На думку експертів Управління, основна увага у такого роду законопроектах має бути зосереджена на визначенні видів та напрямів благодійної діяльності, які забороняються [15]. Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне внести зміни до статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а саме: доповнити її новою частиною 5 такого змісту: «5. Благодійники можуть здійснювати інші види благодійної діяльності, які не заборонені законом та не порушують публічний порядок», а частину 2 статті 3 пунктом 16 такого змісту: «16) інші сфери, не заборонені законами України».

Але оскільки законодавець пішов іншим шляхом – закріплення, необхідно дослідити правову природу кожного з перелічених вище видів благодійної діяльності.

Перший вид благодійної діяльності (безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав) за правовою сутністю є вольовим актом розпорядження благодійником своєю власністю й передбачає передачу права власності на майно від благодійника до бенефіціара.

Ключовою ознакою аналізованого виду благодійної діяльності є те, що передача майна відбувається добровільно та на безвідплатній основі. Останнє означає, що бенефіціар не має обов'язку за отримання певного майна від благодійника здійснювати будь-яку компенсацію чи зустрічне надання майна. Тим самим проявляється безвідплатний характер відносин, які виникають між бенефіціаром та благодійником.

Як правило, безоплатна передача майна відбувається через застосування традиційних правових інструментів: договору дарування та договору пожертви, які регламентовані ЦК України. Так, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у

власність (стаття 717 ЦК України). Юридична характеристика договору дарування свідчить про те, що він: за своєю типовою належністю є договором, спрямованим на передачу майна у власність; безоплатним; може бути одностороннім договором або договором, який не має зобов'язального характеру; може бути реальним, консенсуальним, а в деяких випадках формальним договором (укладеним з моменту його нотаріального посвідчення та/або державної реєстрації) [28].

Предметом договору дарування можуть бути рухомі речі, у тому числі гроші та цінні папери, нерухомі речі, а також майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути в нього в майбутньому (стаття 718 ЦК України). Ці положення в цілому кореспондуються зі змістом Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Однак аналізований закон не встановлює жодних критеріїв чи обмежень стосовно того, що саме може бути предметом безоплатної передачі в цілях благодійної діяльності, лише в загальному окреслюючи, що бенефіціару можна передати грошові кошти, інше майно та майнові права. В аспекті останнього, на наш погляд, доцільно було б законодавчо закріпити, яке майно не може бути безоплатно передане як благодійна допомога. До такого переліку, на нашу думку, перш за все, слід включити майно, яке вилучене з цивільного обороту (зокрема те, що наведене в Додатку № 1 до Постанови Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-ХІІ).

Особливим різновидом договору дарування визначають пожертву. Характерною його ознакою є зобов'язання обдаровуваного використовувати предмет договору виключно для досягнення певної, заздалегідь обумовленої мети [24 с. 177]. Специфікою договору пожертви є не тільки цільова обумовленість використання предмета пожертви, а й наявність у ЦК України положень, що спрямовані на забезпечення контролю за цільовим використанням пожертви з боку жертвувача, а також наслідки порушення волі дарувальника за договором пожертви [92, с. 122].

На відміну від ЦК України, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» використовує термін «благодійна пожертва», під якою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених, цілей благодійної діяльності відповідно до цього Закону (частина 1 статті 6). Тобто, фактично, поняття, яке вживається у законі, є тотожним терміну, наведеному у ЦК України, з єдиним уточненням: благодійна пожертва надається для досягнення цілей благодійної діяльності. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах. Таким чином, сфера використання благодійної пожертви дещо звужується порівняно із звичайною пожертвою, що обумовлено її специфікою як спеціального інструментарію благодійництва. Також варто зазначити, що проведений у попередньому розділі аналіз регулювання благодійної діяльності в зарубіжному законодавстві свідчить про використання терміну «суспільно корисні цілі» на позначення мети благодійності. Тому з метою приведення українського законодавства у відповідність із найкращою зарубіжною практикою у цьому питанні доцільно викласти ч. 1 ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» у такій редакції: «1. Цілями благодійної діяльності є надання допомоги для досягнення суспільно корисних цілей та сприяння реалізації законних інтересів бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом».

Крім того, слід відзначити, що частина положень закону, які регламентують інститут благодійної пожертви, йде у розріз із приписам ЦК України. По-перше, згідно із частиною 1 статті 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» договір про благодійну пожертву валютних цінностей не підлягає обов'язковому нотаріальному

посвідченню. У свою чергу, відповідно до частини 5 статті 719 ЦК України договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню. На нашу думку, зазначені норми співвідносяться між собою як загальна та спеціальна, а тому говорити про наявність колізії було б помилковим. Однак з метою правової визначеності доцільно доповнити частину 3 статті 729 новим реченням такого змісту: «Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору про пожертву». При цьому необхідно зробити відповідне уточнення у статті 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», замінивши слова «не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню» на «є особливим видом договору про пожертву, на який не поширюється вимога щодо обов'язкового нотаріального посвідчення».

По-друге, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» передбачає можливість для благодійника встановлювати певні відкладальні або скасувальні обставини надання благодійної пожертви (за умови, що бенефіціаром є благодійна організація або інша юридична особа), а також надає йому право змінити бенефіціарів благодійної пожертви у разі порушення цілей, строків та порядку використання такої пожертви або її частини. Натомість ЦК України таких правомочностей для благодійника не передбачає, а лише закріплює право жертвувача або його правонаступників встановити мету пожертви та вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням.

У цілому встановлення певних особливостей правового регулювання договору благодійної пожертви є виправданим з точки зору забезпечення цільового використання бенефіціаром майна та коштів, наданих йому як благодійна допомога.

Поряд із категорією «благодійна пожертва» Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» оперує також поняттям «благодійний грант», під яким розуміється цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром упродовж строку, визначеного благодійником. При цьому встановлено, що до благодійних грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, якщо інше не визначено законом (частина 2 статті 6).

Отже, можна констатувати, що благодійний грант є різновидом благодійної пожертви, однак із двома характерними ознаками: 1) предметом благодійного гранту виступають валютні цінності; 2) грант повинен бути використаний упродовж встановленого благодійником строку, а якщо цього не відбулося, то невикористана сума валютних цінностей підлягає поверненню благодійнику як поворотна фінансова допомога.

Загалом грант – це поняття, яке широко використовується не тільки в рамках багатьох дисциплін, а й у повсякденному житті, що часто призводить до термінологічної плутанини при його вживанні: грантами називають пожертвування, субсидії, різні виплати, стипендії [81, с. 187]. Саме слово «грант» походить від англійського слова «grant», яке в буквальному перекладі означає «акт дарування».

У світовій практиці гранти найчастіше використовуються в науковій та навчальній сферах як засоби для фінансування наукових досліджень і навчання, а грантодавцями виступають не тільки приватні організації та фонди, але й державні органи. Що стосується України, то, окрім законодавства про благодійність, термін «грант» зустрічається також і в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», згідно з яким грантом вважаються фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі юридичними, фізичними особами й міжнародними організаціями для проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранта, а також у деяких підзаконних нормативно-правових

актах, зокрема у постанові КМ України від 15 лютого 2002 р. № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги», указі Президента України «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98. Тобто, за українським законодавством гранти використовуються не тільки як інструментарій благодійної діяльності, але й як засоби для фінансування наукових досліджень і підтримки письменників та інших діячів у галузі театрального, музичного, циркового, образотворчого мистецтва та кінематографії.

Не зовсім зрозумілою є позиція законодавця щодо виділення поряд із безоплатною передачею у власність бенефіціара коштів та іншого майна також і «безоплатного відступлення бенефіціарам майнових прав», оскільки за змістом ст. 190 ЦК України категорія «майно» поряд із річчю, сукупністю речей включає також і майнові права та обов'язки. Тобто, формулювання «безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна» охоплює й безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав.

Схожою за правовою природою до аналізованого виду благодійної діяльності є безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав, яку законодавець виокремив у самостійний вид благодійної діяльності. У цьому випадку так само відбувається перехід права власності на доходи від благодійника до бенефіціара на безоплатній і добровільній основах.

Разом із тим, на наш погляд, правова норма закону сформульована недостатньо коректно, оскільки чи не єдиним прикладом майна, яке може безпосередньо приносити своєму власнику дохід, є деякі види цінних паперів, зокрема акції (акція, як пайовий цінний папір, надає своєму власнику не тільки право на управління товариством, але й забезпечує його доходом у вигляді виплати акціонерним товариством дивідендів своїм акціонерам). У переважній же більшості випадків дохід приносить не саме майно, а певні операції із ним (наприклад, дохід від передачі рухомого та нерухомого майна в оренду). Крім того, будь-який дохід за своєю правовою

природою є майном, а тому безоплатна передача благодійником доходів від майна і майнових прав також цілком охоплюється попередньо проаналізованим видом благодійної діяльності.

Черговий вид благодійної діяльності – безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права – безперечно має важливе практичне значення для реалізації визначених законодавством цілей благодійництва, оскільки дозволяє забезпечити бенефіціара необхідним для нього майном без передачі права власності. При цьому, як і в раніше проаналізованих видах благодійної діяльності, передача речових прав відбувається на безоплатній основі. Закріплюючи у законі цей вид благодійної діяльності, законодавець не деталізував, на яке саме майно (власне чи чуже) можуть бути передані речові права бенефіціару. У зв'язку з цим слід відзначити, що ЦК України поряд із основним речовим правом – правом власності, закріплює також перелік речових прав на чуже майно: право володіння, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій). Тобто, право користування ЦК України відносить до речових прав на чуже майно. При цьому право користування, як і інші речові права на чуже майно, за загальним правилом, може бути надане особі саме власником цього майна. Таким чином, благодійник не може самостійно прийняти рішення про передачу речових прав на чуже майно іншій особі, навіть за умови, що такі права йому було попередньо передано власником. Відповідне рішення повинен прийняти власник майна, а отже, поряд з основним благодійником фактично виникає ще один – власник відповідного майна.

Якщо мову вести про передачу права користування власним майном, то це право у даному випадку є складовою частиною іншого речового права – права власності, яке складається з тріади взаємопов'язаних елементів: право володіння, право користування та право розпорядження належним майном.

При цьому цивільне законодавство у контексті реалізації правомочностей власника майна замість формулювання «передача права користування» використовує іншу правову конструкцію: «передача речі (майна) в користування» (наприклад, договір найму – стаття 759 ЦК України, договір позички – стаття 827 ЦК України).

З огляду на викладене, для уникнення правової невизначеності й кореляції із відповідними приписами ЦК України, доцільно уточнити в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», що одним із видів благодійної діяльності є безоплатна передача благодійником власного майна в користування бенефіціарам.

На відміну від проаналізованих, черговий вид благодійної діяльності (безоплатне надання послуг на користь бенефіціарів) характеризується специфічним предметом – послугами, які ЦК України виділив в окремий об'єкт цивільних прав (ст. 177).

На жаль, ЦК України не містить дефініції терміну «послуги». У доктрині цивільного права також не склалося єдиного підходу до цього питання та правової природи послуг. Так, В. Васильєва розглядає послугу як вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом вчинення дій (здійснення діяльності) суб'єктом, у корисних властивостях якої і полягає суб'єктивний інтерес особи. При цьому науковець виділяє такі особливості послуги як правового явища: майнова цінність цієї діяльності; невіддільність процесу надання послуги від послугонадавача; ексклюзивність; безповоротність; неможливість гарантувати результат [14]. А. Телестакова пропонує закріпити поняття послуги як продукту корисної дії або діяльності, що не має майнового вираження, результат якої (послуги) не має юридичного значення й не може бути гарантованим. До системи ознак послуги як предмета договору про надання послуг автор відносить: корисний ефект послуги, що задовольняє потребу замовника та споживається в процесі надання; відсутність гарантованого позитивного результату; споживність послуги в процесі її надання; послуга надається у відповідності до завдання

замовника; фідучіарність, які повинні бути враховані при формуванні системи договорів про надання послуг [83]. О. Сибіга зазначає, що послуга – це об'єкт зобов'язальних правовідносин, який становить правомірну дію виконавця, спрямовану на досягнення певного результату не матеріалізованого характеру, обмежену в часі і споживання якої, як правило, відбувається в момент її надання [77]. Г. Шаркова стверджує, що усі послуги мають спільні риси: 1) мають нематеріальний характер, а їх результат не набуває уречевленого вигляду; 2) тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності); 3) не збігаються із самими діями (здійсненням діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо; 4) корисний ефект від наданої послуги [93, с. 127]. Таким чином, у науковій літературі послуги розглядаються як вчинення певної дії (діяльності); як продукт (результат) цієї діяльності; як сукупність діяльності та її результату. Кожна із зазначених концепцій має свої переваги та недоліки, однак дослідження правової природи послуг не є предметом даного дисертаційного дослідження. Поставити крапку у цій дискусії має законодавець шляхом закріплення дефініції «послуги» у ЦК України.

Цивілістика поділяє послуги на три групи: фактичні (передбачає здійснення конкретних фактичних дій, наприклад, перевезення вантажу чи пасажирів, зберігання майна), юридичні (полягають у вчиненні дій правового характеру, наприклад, дії повіреного за договором доручення чи комісіонера за договором комісії), змішані (включають дії як фактичного, так і юридичного характеру. Наприклад, надання послуг за договором транспортного експедирування).

Таким чином, з огляду на викладене, можна дійти висновку, що безоплатне надання послуг бенефіціарам полягає у здійсненні благодійником певних юридичних та/або фактичних дій, які мають корисний ефект і задовольняють законні інтереси бенефіціара у сферах благодійної діяльності.

Ще один вид благодійної діяльності передбачає безоплатне виконання робіт на користь бенефіціарів. У науці цивільного права під роботами розуміються дії, спрямовані на досягнення матеріального результату, що може полягати в створенні речі, її переробці чи обробці. Результати таких робіт передаються замовнику. При цьому основна відмінність між роботами та послугами полягає в тому, що наслідком виконання робіт є певний матеріальний результат, у той час як послуги безпосередньо не породжують матеріальних наслідків.

І хоча роботи й послуги все ж таки мають деякі спільні риси, роботу не можна розглядати як різновид послуг, так само як і послугу не можна розглядати як різновид робіт, оскільки: 1) хоч дані категорії і є діями, однак ці дії, як об'єкти зобов'язальних прав, мають неоднаковий характер, спрямовані на досягнення різних цілей та результатів; 2) послуга є більш складним явищем, аніж роботи, вона має певну мету, наділена визначеним корисним ефектом, від робіт може бути відмежована через аналіз та характеристику її ознак; 3) результат роботи повинен існувати окремо від виконавця й замовника роботи для того, щоб його можна було передати від виконавця замовникові, а, на відміну від роботи, результат послуги не можна передати, він невідокремлюваний від самих дій чи діяльності виконавця; 4) послуга є результатом безпосередньої взаємодії виконавця послуги та послугоотримувача, у зв'язку з чим надання послуг носить індивідуальний суб'єктний характер [74]. Спільною ознакою надання послуг і виконання робіт у цілях благодійництва є їх безоплатний характер. Це означає, що бенефіціар отримує послуги та результати робіт на безоплатній і безкомпенсаційній основах.

Благодійна спільна діяльність, яку законодавець виділив в окремий вид благодійної діяльності, є певною формою співпраці двох або більше благодійників, направленої на надання допомоги особам, які її потребують. Спільній благодійній діяльності притаманні такі ознаки: 1) учасниками спільної благодійної діяльності не може бути менше двох осіб; 2) суб'єктів

спільної діяльності об'єднує єдина мета – надання благодійної допомоги; 3) між учасниками спільної діяльності виникає взаємозв'язок і взаємозалежність; 4) спільна діяльність передбачає об'єднання дій, майна, знань тощо її учасників; 5) у рамках спільної благодійної діяльності відбувається розподіл обов'язків між учасниками.

Черговим видом благодійної діяльності згідно із Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є виконання контрактів (договорів) про благодійну діяльність.

Передусім слід відзначити, що договір (контракт) про благодійну діяльність не є новелою для українського законодавства. Його існування було передбачено й у Законі «Про благодійництво та благодійні організації». Однак поширення у правозастосовній діяльності він так і не набув.

За своєю правовою природою даний вид договору, як правило, є змішаним і належить до так званих нетипових договорів. Нетиповість договору про благодійництво знаходить свій вираз у тому, що він, як договір, не підпадає під ознаки будь-якого виду цивільно-правових договорів, передбачених чинним законодавством. Такий договір в одному випадку має ознаки договору підряду (виконання робіт), в іншому – це фактичні послуги (посередницька діяльність), у третьому – носить характер договору на користь третьої особи, а в четвертому – може бути схожим на зобов'язання із множинністю осіб [92, с. 125]. Змішаний характер договору про благодійну діяльність полягає в тому, що у ньому зазвичай поєднуються елементи договорів різних типів.

Законодавство України не розкриває дефініції договору про благодійну діяльність та не містить будь-яких вимог щодо його змісту. Надати визначення цьому договору на доктринальному рівні спробував В. Чепурнов. На думку науковця, «за договором про благодійництво одна сторона (благодійник) передає іншій стороні (отримувачу благодійної допомоги) на пільгових умовах (у тому числі за символічну плату) майно або майнове право у власність для подальшого використання в благодійній

діяльності» [92, с. 126]. На наш погляд, дана дефініція є недосконалою і не містить всіх найістотніших ознак договору про благодійну діяльність. Так, по-перше, предметом договору про благодійну діяльність може бути не тільки передача певного майна чи майнового права набувачу, але і виконання на його користь певних робіт чи надання послуг. По-друге, така передача може здійснюватися не тільки на пільгових умовах, але й безкоштовно. По-третє, майно, яке передається набувачу на підставі договору про благодійну діяльність, не обов'язково повинно використовуватися в благодійній діяльності. Воно може бути використане для задоволення законних інтересів набувача, якщо це передбачено самим договором. По-четверте, даний вид договору може укладатися не тільки між благодійником та бенефіціаром, але і виключно між благодійниками.

Продовжуючи дослідження видів благодійної діяльності, хотілося б зупинитися на таких законодавчо закріплених видах благодійної діяльності, як публічний збір благодійних пожертв, проведення благодійних аукціонів, негрошових лотерей, конкурсів та інших благодійних заходів, не заборонених законом. На нашу думку, перелічені заходи не можна вважати видами благодійної діяльності, оскільки цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах. Натомість вказані заходи (зокрема, публічний збір благодійних пожертв, проведення благодійних аукціонів) безпосередньо не передбачають надання такої допомоги, а спрямовані, як правило, на залучення грошових коштів та іншого майна. У світовій практиці благодійництва даний вид діяльності прийнято називати фандрайзингом. Термін «фандрайзинг» походить від англійського fundraising (словосполучення англійських слів fund (кошти, фонди) і raise (піднімати, збільшувати)) – залучення ресурсів, коштів [85, с. 9–10]. У науковій літературі фандрайзинг розглядають як: процес залучення ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), необхідних для реалізації соціально важливого проекту чи програми [56,

с. 197]; професійну діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів із різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проектів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора [85, с. 10]; комплексну систему заходів, що забезпечує пошук фінансових та матеріальних засобів, необхідних для реалізації некомерційних проектів [94, с. 2]. Узагальнення вказаних дефініцій дає підстави зробити висновок, що основною метою фандрайзингу є залучення ресурсів (коштів та майна) для реалізації певних проектів. При цьому проведення благодійних аукціонів та публічний збір благодійних пожертв не є єдиними методами фандрайзингу. Також активно використовуються такі методи, як отримання грантів, участь у державних та муніципальних програмах, спонсорська допомога тощо.

Національне законодавство не використовує поняття «фандрайзинг». Разом із тим Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплює положення, які регламентують публічний збір благодійних пожертв. Так, згідно із статтею 7 закону публічним збором благодійних пожертв визнається добровільний збір цільової допомоги у формі коштів або майна серед невизначеного кола осіб, зокрема із використанням засобів електронного зв'язку або телекомунікації, для досягнення цілей, визначених цим законом. Аналіз визначення дає підстави зробити висновок про те, що збір благодійних пожертв цілком можна віднести до одного з інструментів фандрайзингу.

Крім того, останнім часом, враховуючи трагічні події, що відбуваються на сході нашої держави, поширення набув публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України. Порядок та умови збору таких пожертв врегульовано Постановою КМ України [62]. Серед ключових положень даного нормативно-правового акта можна назвати такі:

1) публічний збір благодійних пожертв може здійснюватися:
а) особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені благодійної організації або на користь благодійної організації від власного імені (через благодійні організації); б) особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони;
в) уповноваженими посадовими особами Міноборони із використанням засобів масової інформації;

2) особи, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені благодійної організації, діють на підставі нотаріально посвідченої довіреності керівника благодійної організації (п. 3);

3) особи, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв на користь благодійної організації від власного імені, діють на підставі договору про благодійну діяльність, укладеного з такою благодійною організацією (п. 4);

4) особи, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони, діють на підставі договору про благодійну діяльність, укладеного з Міноборони (п. 7).

Закріплення вказаних особливостей публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України направлене на мінімізацію ризиків недобросовісних і шахрайських дій осіб, які, прикриваючись благодійною метою, незаконно використовують зібрані кошти для власного збагачення.

Черговий вид благодійної діяльності, який закріплено законом, полягає в управлінні благодійними ендавментами. Загалом ендавмент є одним із найефективніших інструментів у сфері благодійництва.

Інститут ендавменту в Україні не знайшов у національному законодавстві належного закріплення. Більше того, ані старий, ані новий Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не надає визначення «ендавменту». Тракткування цього терміну закріплене у п. 170.7.5. ст. 170 Податкового кодексу України, згідно з яким «ендавмент» означає

суму коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту [60]. При цьому такий набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника.

У свою чергу, ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68] встановлює, що управління благодійними ендавментами є одним із видів благодійної діяльності. При цьому закон передбачає, що проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами призначені для: 1) надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначених благодійниками або уповноваженими ними особами; 2) виконання благодійних програм; 3) спільної благодійної діяльності.

Разом із тим, окрім цього закону, в Україні з 2014 року діє нова редакція Закону «Про вищу освіту», який також оперує поняттям «ендавмент». Перед тим, як перейти безпосередньо до розгляду змісту ендавменту українського вищого навчального закладу, слід розібратися, що дає підстави останньому створювати та розпоряджатися ендавментами.

У Magna Charta Universitatum, учасниками якої є 776 університетів із 81 держави світу, у тому числі ряд українських вищих навчальних закладів, останній позиціонується як самостійна установа. Хартія визнає, що університети різних держав можуть розрізнятися між собою, однак мають бути автономним утворенням у рамках суспільства, що дозволить ефективно передавати знання від викладачів до студентів. Основна ідея, закладена в документі – економічна та політична незалежність університету від влади [198].

Закон України «Про вищу освіту» [69] називає таку незалежність «академічною свободою» («самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної,

наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» (п. 3 статті 1).

Одним із проявів такої незалежності є право ВНЗ створювати сталий фонд – ендавмент, який вже давно став інструментом розвитку науки за кордоном шляхом здійснення інвестиційної діяльності (за своєю природою так або інакше комерційної): вкладання коштів таких фондів у цінні папери (інвестиційні фонди), створюючи при цьому спеціальні компанії по управлінню цими фондами. Цілком очевидно, що для університету основне призначення такого фонду – отримання доходу.

Дещо інша філософія закладена у національній Закон «Про вищу освіту», який у статті 1 зазначає: «Сталий фонд (ендавмент) вищого навчального закладу – сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою». А стаття 70 (Матеріально-технічна база і правовий режим майна вищих навчальних закладів) передбачає: «Вищий навчальний заклад у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право (...): засновувати сталий фонд (ендавмент) вищого навчального закладу та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу».

Як свідчить досвід функціонування ендавментів в успішних університетах (Гарвард, Оксфорд тощо), такий фонд є постійним, він не може бути обмежений певним строком капіталізації, як і не може бути встановлено мінімальну межу такої капіталізації.

Зі змісту Закону взагалі не зрозуміло, чи має університет оприлюднювати інформацію про ендавмент, його склад, благодійників, управляючу компанію.

Закон «Про вищу освіту» зобов'язує вищі навчальні заклади оприлюднювати на своєму офіційному веб-сайті статут та інші документи, якими регулюється порядок здійснення освітнього процесу, інформацію про склад керівних органів, а також бюджет вищого навчального закладу та річний звіт, у тому числі фінансовий.

Згідно зі статтею 79 Закону вищі навчальні заклади зобов'язані публікувати на своїх офіційних веб-сайтах: кошторис вищого навчального закладу на поточний рік і всі зміни до нього; звіт про використання та надходження коштів; інформацію про проведення тендерних процедур; штатний розпис на поточний рік.

Крім того, реформа законодавства про вищу освіту у контексті фінансової автономії не може вважатися завершеною до того часу, поки не будуть внесені відповідні зміни до Податкового та Бюджетного кодексів. Якщо із приватними університетами все цілком врегульовано та зрозуміло, то комунальні й державні навчальні заклади мають свої особливості, які так або інакше стануть на заваді функціонуванню ендавментів. Усі кошти, які отримують університети від держави, згідно з чинним законодавством зберігаються в казначействі, тобто розпоряджатися ними університети можуть дуже обмежено. Хоча зі вступом у дію статті 70 Закону «Про вищу освіту» ситуація змінилася не кардинально, адже згідно з частиною другою «власні надходження державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ, отримані від оплати послуг, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти (...) зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі казначейства, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків. Ці доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів на вкладних

(депозитних) рахунках, включаються до фінансового плану (кошторису) і можуть використовуватися на придбання майна, капітальне будівництво і ремонт приміщень, поліпшення матеріально-технічного, навчально-лабораторного, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в межах статутної діяльності».

Разом із тим слід враховувати, що усі бюджетні установи не можуть витратити асигновані їм суми на власний розсуд, а лише згідно із вимогами бюджетного законодавства – відповідного бюджетного розпису, кошторисів тощо. Такі університети зобов'язані витратити державні кошти тільки на досягнення статутних цілей. Більше того, Закон України «Про вищу освіту» обмежує такі університети в повноцінному створенні та розпорядженні ендавментами. Так, у частині 6 статті 71 визначається, що «залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності вищого навчального закладу в порядку і на умовах, визначених законодавством та статутом вищого навчального закладу». Отже, вищі навчальні заклади в Україні, особливо державні, істотно обмежені у своєму праві вкладати гроші на депозитний рахунок, адже серед їх цілей не зазначено отримання доходу.

Таким чином, з огляду на проведений аналіз згаданих приписів, можна дійти висновку, що в національному законодавстві про благодійну діяльність ендавмент розуміється як сума грошових коштів або цінних паперів, внесених благодійником у банк або іншу фінансову установу, з метою використання доходів (процентів, дивідендів) від такого розміщення для цілей благодійництва, які визначені благодійником у статуті чи благодійній програмі.

Безперечно, таке трактування ендавменту істотно звужує його зміст у порівнянні із практикою Англії, Франції, Німеччини та Чехії, оскільки: по-перше, у національному законодавстві встановлено, що основу ендавменту можуть складати тільки гроші та цінні папери. Тоді як у країнах Західної Європи активи ендавменту формуються за рахунок і нерухомого майна; по-друге, правові норми України закріплюють, що кошти (цінні папери) можуть

вноситися виключно у фінансові установи і, при цьому, не передбачають альтернативних напрямів їх розміщення; по-третє, законодавство України не закріплює можливість формування спеціалізованого цільового фонду (тобто ендавмент-фонду), який створюється у формі юридичної особи і призначений для накопичення активів від донорів для подальшого інвестування з метою отримання доходу.

Враховуючи викладене, на наш погляд, необхідно розробити та прийняти спеціальні норми, якими імплементувати інститут класичного ендавменту (за прикладом Франції та Англії) у практику національного благодійництва. Вважаємо, що даними нормами необхідно передбачити:

а) можливість створення благодійного ендавмент-фонду, у рамках якого формується цільовий капітал;

б) можливість формування цільового капіталу ендавмент-фонду як за рахунок грошових коштів і цінних паперів, так і за рахунок іншого майна, зокрема нерухомого;

в) напрями використання доходу від управління (інвестування) цільового капіталу;

г) напрями інвестування цільового капіталу, який складає основу ендавменту;

д) порядок управління ендавментом, умови і порядок відчуження активів фонду (за прикладом незмінного ендавменту в законодавстві Англії);

е) можливість передачі цільового капіталу або його частини в управління спеціалізованій компанії з управління активами для проведення відповідних інвестиційних операцій із метою отримання доходу;

є) звільнення доходу, отриманого від управління ендавментом, від податку на прибуток.

З огляду на це доцільно доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68] новою статтею 8-1, в якій закріпити загальні засади функціонування благодійного ендавменту:

«Стаття 8-1. Благодійний ендавмент

Благодійний ендавмент призначений для накопичення активів із метою отримання доходу, який використовується виключно для цілей благодійної діяльності.

Благодійний ендавмент формується у вигляді цільового капіталу за рахунок майна та/або коштів благодійників (меценатів)».

Також необхідно внести відповідні корективи до статті 9, виклавши абзац перший частини 1 у такій редакції:

«1. Управління благодійними ендавментами здійснюється благодійними організаціями на умовах, визначених благодійниками (меценатами). Благодійні організації мають право передавати благодійні ендавменти в управління компаніям з управління активами на умовах, визначених благодійниками (меценатами). Не підлягають оподаткуванню проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами призначені для:».

Останній вид благодійної діяльності, який передбачений частиною першою статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68], полягає у виконанні заповітів, заповідальних відказів і спадкових договорів для благодійної діяльності. Даний вид благодійної діяльності пов'язаний із реалізацією спадкових прав і виникає у сфері спадкового правонаступництва. Однак, на наш погляд, правова норма сформульована достатньо некоректно, оскільки: по-перше, не зовсім зрозуміло, у чому полягає даний вид благодійної діяльності; по-друге, не зрозуміло, чи стосується даний вид благодійної діяльності будь-яких заповітів, спадкових угод, заповідальних відказів, чи лише тих, в яких спадкодавець прийняв рішення про передачу всього свого майна чи його частини на благодійні цілі; по-третє, виконання заповітів, спадкових відказів і спадкових договорів є інститутами цивільного права, достатньою мірою врегульованими в ЦК України.

Як уже зазначалося, відшкодування благодійними організаціями витрат інших бенефіціарів, пов'язаних із передачею майна та майнових прав, також

визнається одним із видів благодійної діяльності. На наш погляд, у даному випадку мова йдеться про відшкодування таких витрат, наприклад, як: оплата послуг нотаріуса за нотаріальне посвідчення договору дарування об'єкта нерухомості бенефіціару, сплата державного мита за державну реєстрацію права власності бенефіціару на таке нерухоме майно тощо.

Однак у даній нормі також спостерігається певна логічна помилка законодавця, адже таке відшкодування може бути здійснене не тільки благодійними організаціями, але й іншими благодійниками, а надання виняткових прав для благодійних організацій у даному випадку, з нашої точки зору, не є виправданим. У зв'язку із цим частину другу статті 5 слід викласти в такій редакції: «2. Відшкодування благодійниками витрат бенефіціарів, пов'язаних із передачею майна та майнових прав, зазначених у частині першій цієї статті, визнається благодійною діяльністю».

Завершуючи дослідження основних видів благодійної діяльності, які передбачені законами України, слід відзначити, що з теоретичної точки зору ці види діяльності можна класифікувати за певними критеріями. Так, залежно від кількості учасників благодійної діяльності можна виокремити індивідуальну та спільну благодійну діяльність. За предметом благодійної діяльності останню можна поділити на: 1) безоплатну передачу у власність бенефіціарів коштів, іншого майна; 2) безоплатну передачу бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права; 3) безоплатне надання послуг на користь бенефіціарів; 4) безоплатне виконання робіт на користь бенефіціарів.

3.2. Особливі форми благодійної діяльності в Україні

Емпіричний аналіз законодавства України дозволив виокремити такі форми благодійної діяльності, як меценатство, спонсорство, волонтерська діяльність та гуманітарна допомога. Розглянемо їх окремо.

Слід зазначити, що Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [68] містить досить контроверсійне регулювання меценатства. Перш за все, наведене в законі визначення меценатської діяльності – «благодійна діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень» – значно звужується регулюючою статтею закону. Так, стаття 10 визначає меценатську діяльність як підготовку чи підтримку благодійних заходів, пов'язаних зі створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів.

Такий підхід значно звужує сам вид діяльності у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень. Зокрема, можна припустити, що кошти, виділені меценатом на розвиток університету, не будуть розглядатися як меценатська діяльність, оскільки це не буде вважатися благодійним заходом, пов'язаним із ... використанням творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності.

Крім того, закон не містить жодних положень щодо того, хто може бути меценатом та набувачем меценатської допомоги. Це, у свою чергу, не дозволяє провести відмінності, зокрема між меценатами та волонтерами.

Тому у статті 10 доцільно усунути такі недоліки. Ми пропонуємо викласти частину першу статті 10 у такій редакції: «1. Меценатською діяльністю визнається безоплатна діяльність фізичних або юридичних осіб (меценатів) із підготовки чи підтримки благодійних заходів, пов'язаних зі

створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів, а також діяльність, спрямована на підтримку та розвиток освіти, культури й мистецтва, охорони культурної спадщини, науки та наукових досліджень шляхом передачі меценатами майна чи коштів для таких цілей».

Дуже подібним за природою до меценатства є спонсорство. Визначення спонсорства відсутнє у чинному Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». У попередньому Законі України «Про благодійництво та благодійні організації» спонсорство вважалося специфічною формою благодійництва і визначалося як добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг. Ця дефініція залишилася лише у Законі України «Про рекламу» [72], яким спонсорство визначається як добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами будь-якої діяльності з метою популяризації виключно свого імені, найменування, свого знака для товарів і послуг. З огляду на те, що дефініції законів відрізняються виключно за суб'єктним складом, тобто підтримка згідно з попередньою редакцією закону була спрямована на «набувачів благодійної допомоги». Таким чином, не можна вважати цілком виправданим вилучення спонсорства із форм благодійної діяльності, оскільки, незважаючи на те, що спонсор популяризує своє ім'я (до речі, як і меценат), основна мета благодійної діяльності – сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, – все ж таки за певних обставин може залишатися і в діяльності спонсора.

Наприклад, якщо договір зі спонсором передбачає поширення інформації про нього, то відносини між спонсором і бенефіціаром повинні

розглядатися як надання рекламних послуг. При цьому договір може передбачати поширення не тільки спонсорської реклами (згадка особи як спонсора), а й рекламу його товарів, робіт і послуг, наприклад, шляхом розміщення логотипу спонсора. У свою чергу, якщо договір зі спонсором не передбачає жодних зобов'язань з боку бенефіціара, то така безоплатна спонсорська допомога може бути визнана благодійною [1].

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не передбачає такої категорії, як «волонтерська діяльність», закріплюючи лише деякі положення про Реєстр волонтерів антитерористичної операції (п. 2-1 Прикінцевих положень). Даний вид діяльності регламентується спеціальним законодавчим актом – Законом України «Про волонтерську діяльність» [70]. Так, згідно зі статтею 1 цього Закону волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Цілком очевидно, що волонтерство слід також прописати як форму благодійної діяльності в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Крім того, донедавна Закон України «Про волонтерську діяльність» взагалі розглядав її як форму «благодійності», проте законопроектом «Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності)», який 5 березня 2015 року став законом, було внесено відповідні зміни [73].

Слід погодитися з тим, що волонтерська діяльність, на відміну від класичної благодійної, має певні нюанси, оскільки так або інакше пов'язана із працею волонтера. Не випадково ті держави, де діє окреме законодавство про волонтерську діяльність, зокрема Литва, Грузія (проект закону розглянуто у першому читанні), Македонія, Молдова, Сербія, Україна, застосовують термінологію, розроблену Міжнародною організацією праці. Зокрема, волонтерство розглядається цією міжнародною організацією як безоплатна необов'язкова робота, тобто час, який особи витрачають без компенсації на діяльність або через організацію, або безпосередньо в інтересах інших осіб, які не належать до складу їхньої сім'ї [16]. Згідно зі статтею 1 Закону України «волонтерська діяльність – добровільна, соціально

спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються й надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю».

Виходячи із наведених визначень волонтерській діяльності притаманні такі ознаки:

1) волонтерство включає діяльність або працю, результатом якої стає вклад у виробництво товарів або послуг, не тільки на користь волонтера. Однак закон не містить застережень щодо тривалого характеру такої діяльності. Як свідчить світова практика, волонтерська діяльність повинна здійснюватися упродовж певного періоду часу (як правило, не менше однієї години на добу) [16]. Волонтерство є безоплатним. Водночас це не виключає можливості отримання волонтерами стипендії або компенсації за витрати (наприклад, витрати на проїзд, проживання), але така винагорода не може бути основним джерелом доходів волонтера;

2) волонтерство не може бути примусовим і має включати елемент вибору. Ця ознака є ключовою для відмежування волонтерської діяльності від примусової роботи за рішенням суду, від альтернативної військової служби тощо;

3) волонтерство має дві форми: індивідуальну (пряму) та організаційну (через організації й установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів);

4) волонтерство здійснюється на користь інших осіб, а не осіб, які проживають спільно із волонтером, та не обмежується певним бенефіціаром. При цьому бенефіціаром необов'язково може бути винятково фізична особа, але й тварини, навколишнє середовище як таке тощо.

Національне законодавство України досить звужено підходить до розуміння суті та змісту волонтерської діяльності. Так, у Керівництві щодо оцінки волонтерської діяльності зазначається, що така діяльність може

здійснюватися в рамках усіх типів суспільних інститутів: некомерційні організації, уряд (держава), приватний бізнес тощо [50]. Водночас законодавець не розглядає можливості участі держави в такій діяльності, зводячи її функції винятково до контролюючих та регулятивних. Згідно з частиною четвертою статті 1 «держава в особі її органів та посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, отримувачів волонтерської допомоги, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів». Це положення цілком кореспондується із відповідними положеннями Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»: «засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права» (частина 1 статті 12).

Разом із тим такий підхід істотно знижує можливість держави належними чином реалізувати її соціальну функцію, яка, на нашу думку, має видозмінюватися. Активна участь держави в благодійній діяльності дозволить не тільки вирішити гострі соціальні конфлікти, але, пом'якшуючи їх, уникнути нових.

У цьому контексті Севрюков Д. Г. слушно наголошує, що належним чином виконуючи свою соціальну функцію держава посилить вплив на суспільство. Більше того, вона зміцнює свою гегемонію (в термінології А. Грамші) не через публічний примус і різні непопулярні поліцейські заходи, а завдяки визнаним та схваленим суспільством соціальним програмам [76].

Залучаючи державу до участі у волонтерській діяльності, слід передбачити механізми стримувань і противаг у зв'язку з корупціогенними факторами, які присутні в діяльності будь-якого державного механізму.

Додатково існують проблеми волонтерської діяльності на території, на якій ведуться бойові дії. Це питання неможливо вирішити лише шляхом внесення змін у профільне законодавство. Тут питання стоїть набагато складніше, необхідні комплексні зміни до законодавства про страхування, які б забезпечили належне страхування волонтерів на території, де ведуться бойові дії. Цілком очевидно, що волонтери потребують окремого виду страхування. Разом із тим для таких випадків слід зробити виняток з абзацу 3 частини третьої статті 8 Закону України «Про волонтерську діяльність», згідно з яким отримувач допомоги зобов'язаний «не створювати додаткових ризиків для життя та здоров'я волонтерів під час надання волонтерської допомоги». Категорія «додаткові ризики» є невизначеною, тому її тлумачення може різнитися від випадку до випадку, у зв'язку з чим видається необхідним введення окремого розділу, який би регулював здійснення волонтерської діяльності в умовах, що можуть загрожувати життю чи здоров'ю волонтера.

Ще однією особливою формою благодійної діяльності є гуманітарна допомога, правові, організаційні й соціальні засади отримання, надання, оформлення та розподілу якої визначає спеціальний нормативно-правовий акт – Закон України «Про гуманітарну допомогу» [71]. Згідно із цим законом гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій та епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя та здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного

захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Однак Закон України «Про гуманітарну допомогу» розглядає гуманітарну допомогу не як специфічну форму благодійної діяльності, а як різновид благодійництва. При цьому ні цей закон, ні чинний Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не надають визначення поняття «благодійництво». Цей термін був закріплений у попередньому законі, згідно з яким благодійництво розглядалося як добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги [67].

Аналізуючи цей аспект, І. Літвіна відзначає, що поняття «гуманітарна допомога» є вузьчим, ніж поняття «благодійництво». Надання гуманітарної допомоги не пов'язане зі створенням благодійної організації. Нюанс полягає в розходженні понять «благодійництво» та «благодійна діяльність». У розумінні Закону України «Про благодійництво і благодійні організації» благодійна діяльність розглядається як «добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутку». Якби законодавець відніс гуманітарну допомогу до «різновиду благодійної діяльності», то надання гуманітарної допомоги було б неможливим без створення благодійних організацій [45, с. 54].

Дійсно, спеціальний закон не закріплює імперативної вимоги про те, що надавати гуманітарну допомогу можуть тільки благодійні організації. Її донорами можуть бути юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами (стаття 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу»). Разом із тим, на відміну від попереднього Закону України «Про благодійництво і благодійні організації», чинний закон надає право здійснювати благодійну діяльність не тільки виключно благодійним організаціям, але й дієздатним фізичним особам та юридичним особам приватного права. Однак гуманітарну допомогу можуть надавати не тільки юридичні особи приватного права, але й держава.

В. Чепурнов розглядає гуманітарну допомогу як специфічну форму благодійної діяльності, якій притаманні як загальні ознаки (безкорисливість, цільовий характер), так і специфічні – її надзвичайний (ургентний) характер. Надання такої допомоги здійснюється в умовах, що носять характер надзвичайних і створюють загрозу життю та здоров'ю осіб, які її потребують [92, с. 46].

Дійсно, аналізуючи законодавчо закріплену дефініцію «гуманітарна допомога», можна виокремити такі її ключові ознаки:

- 1) адресність;
- 2) цільовий характер;
- 3) безоплатність;
- 4) предметом гуманітарної допомоги можуть бути грошові кошти, майно, послуги, а також роботи.

Крім того, щоб допомога вважалася гуманітарною необхідно пройти певну процедуру визнання її такою. Визнання товарів (робіт, послуг) гуманітарною допомогою здійснюється Міністерством соціальної політики України.

З огляду на викладене можна стверджувати, що гуманітарна допомога має багато спільних із благодійною діяльністю рис, зокрема безоплатність та спрямованість на досягнення певних суспільно корисних цілей. Більше того, згідно зі статтею 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» гуманітарна допомога має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», яка закріплює цілі та сфери благодійної діяльності. Це дає підстави вважати, що гуманітарна допомога має відповідати цілям і сферам благодійної діяльності.

Таким чином, враховуючи зазначене та нові підходи до регламентації благодійної діяльності, можна дійти висновку, що гуманітарна допомога є специфічною формою благодійної діяльності, хоча й має певні особливості

як за своїм змістом, правовою природою, так і нормативно-правовим регулюванням.

3.3. Суб'єкти благодійної діяльності в Україні

Питання визначення та розкриття системи й правового статусу суб'єктів благодійної діяльності, дослідження основних ознак та властивостей цих суб'єктів є вкрай актуальними для глибокого розуміння всіх цивільно-правових аспектів благодійництва. Вивчення цих проблем дає можливість зрозуміти не тільки специфіку правовідносин, які виникають у сфері здійснення благодійної діяльності, але й з'ясувати прогалини в національному законодавстві та розробити пропозиції щодо його удосконалення.

Система суб'єктів благодійної діяльності України чітко закріплена у статті 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», згідно з якою суб'єктами благодійної діяльності є благодійні організації, а також інші благодійники та бенефіціари. Проаналізуємо правовий статус та істотні риси кожного із цих суб'єктів.

Благодійні організації є основним суб'єктом благодійної діяльності. Вони наділяються спеціальним правовим статусом, правами та обов'язками, мають специфічну організаційно-правову форму, яка відрізняється від інших юридичних осіб. Поряд із тим, як і будь-які інші організації, благодійні організації наділяються загальними ознаками, що притаманні юридичним особам: наявність відокремленого майна, організаційна єдність, проведення реєстрації як юридичної особи в установленому законом порядку, можливість бути позивачем та відповідачем у суді, наявність цивільної правоздатності та дієздатності, участь у цивільному обороті від свого імені, здатність нести самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Досліджуючи місце та роль благодійних організацій у системі юридичних осіб України, І. Літвіна слушно відзначає, що благодійна організація належить до непідприємницьких юридичних осіб, тому що:

а) основна мета її – «досягнення суспільного блага», у нашому випадку – це благодійні цілі;

б) отримання прибутку хоча й може мати місце, але є другорядною метою;

в) наявність права на здійснення підприємницької діяльності, тільки якщо така діяльність відповідає цілям створення організації та спрямована на їх досягнення;

г) відсутність права на розподіл отриманого прибутку між засновниками (учасниками) [45, с. 62].

Із цією позицією науковця неможливо не погодитися, оскільки благодійні організації, здійснюючи специфічний вид діяльності, – благодійну діяльність, мають на меті не отримання прибутку, а надання благодійної допомоги для задоволення законних інтересів осіб у сферах, визначених законом, а також розвиток і підтримку цих сфер у суспільних інтересах.

Зазначене твердження цілком підтверджується й положеннями Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Відповідно до них благодійна організація розглядається як юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах як основну мету її діяльності (стаття 2). Тобто, основа мета створення і функціонування благодійної організації – це здійснення благодійної діяльності.

Аналізуючи визначення благодійної організації, слід зазначити, що дана дефініція також окреслює й інші характерні (спеціальні) ознаки благодійної організації.

Перша ознака полягає в тому, що благодійна організація є юридичною особою приватного права. Поділ юридичних осіб на особи приватного права та особи публічного права передбачена як у вітчизняній цивілістиці, так і у

ЦК України. При цьому критерієм для поділу є порядок створення юридичних осіб. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів. У свою чергу, юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (частина 2 статті 81 ЦК України).

Метою створення суб'єктів публічного права є, передусім, реалізація інтересів загалом всього суспільства або окремої територіальної одиниці, а тому в традиційно публічних галузях права – адміністративному, конституційному – зазначені особи наділяються можливістю застосувати владні приписи. Суб'єкти, які створені в рамках приватних галузей права з метою забезпечити на рівних засадах реалізацію власних корпоративних інтересів, не мають можливості застосовувати примусовий вплив на невизначене коло осіб [27, с. 101].

Згідно з концепцією ЦК юридичні особи приватного права можуть бути: а) такими, що становлять об'єднання осіб; б) такими, що становлять об'єднання майна; в) такими, що становлять об'єднання осіб та майна. Такий поділ становить не лише теоретичний, але й практичний інтерес, оскільки від виду юридичної особи приватного права залежить визначення переліку установчих документів, обсяг правосуб'єктності такої юридичної особи, порядок набуття й реалізації прав та обов'язків тощо [89].

Таким чином, благодійні організації не можуть бути створені законом або підзаконним нормативно-правовим актом, вони не наділяються владними адміністративними повноваженнями, а створюються в загальному нормативно-явочному порядку.

Ще однією істотною рисою благодійних організацій є те, що їх засновниками можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, окрім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права (частина 1 статті 12 закону).

Чергова спеціальна ознака передбачає, що установчі документи благодійної організації повинні визначати благодійну діяльність як основну мету її діяльності.

Наявність вказаної мети в основному документі організації є вирішальною умовою для визнання за нею статусу благодійної. Разом із тим закон встановлює певні критерії, яким повинна відповідати ця мета: основною метою необхідно вказувати здійснення благодійної діяльності в одній чи кількох сферах, закріплених у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Перелік таких сфер є вичерпним і встановлений у статті 3 цього закону. Отже, щоб набути статусу благодійної, в установчих документах організації основною метою повинно бути вказано здійснення благодійної діяльності в одній чи декількох сферах: освіта; охорона здоров'я; екологія, охорона довкілля та захист тварин; запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; опіка і піклування, законне представництво та правова допомога; соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; наука і наукові дослідження; спорт і фізична культура; права людини і громадянина та основоположні свободи; розвиток територіальних громад; розвиток міжнародної співпраці України; стимулювання економічного росту й розвитку економіки України та її окремих регіонів; підвищення конкурентоспроможності України; сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні; сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.

На нашу думку, встановленням зазначених критеріїв та вичерпного переліку сфер благодійної діяльності законодавець дещо зарегулював

питання діяльності благодійних організацій, що, у свою чергу, не відповідає Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/Rec(2007)14, схваленої 10 жовтня 2007 року Комітетом Міністрів Ради Європи. У ній визначено, що неурядові організації (до яких належать і благодійні організації) повинні мати можливість вільно здійснювати свої завдання за умови відповідності цих завдань і засобів їх досягнення вимогам демократичного суспільства.

Крім того, варто констатувати певну логічну помилку у формулюванні сфер благодійної діяльності, зазначених в окремих пунктах частини другої статті 3). Ряд сфер, визначених у Законі, фактично, є цілями такої діяльності. Зокрема, це стосується: «4) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; 13) стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України; 14) сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні; 15) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану». Тому варто вилучити такі цілі з переліку сфер, натомість встановити невичерпний перелік сфер, доповнивши частину другу статті 3 новим пунктом такого змісту: «16) інші сфери, не заборонені законами України».

Одним з основних нововведень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є те, що нарешті наведено виключний перелік видів благодійних організацій та подано їх визначення. Так, закон закріплює, що благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд (частина 1 статті 13). Відповідні дефініції наведені у частинах 2, 3, 4 цієї ж статті. Хоча, в аспекті

останнього, слід погодитися з твердженням І. Гончаренка про те, що легальні дефініції сформульовані законодавцем невдало та не дозволяють скласти чітке уявлення про функціональне призначення кожного із видів благодійних організацій [17, с. 22–23]. Насправді, наведені у законі поняття основних організаційно-правових форм благодійних організацій не повністю розкривають їх суть, не дають можливості з'ясувати всі їх відмінні риси та особливості; вказані дефініції є незмістовними й не відповідають загальним правилам і логіці визначення понять. Разом із тим специфічні риси кожного із видів благодійних організацій впливають з інших положень закону.

Так, на підставі аналізу законодавчих приписів можна дійти висновку, що благодійне товариство має такі характерні риси:

1) мінімальна кількість засновників благодійного товариства не може складати менше, ніж дві особи;

2) благодійні товариства, окрім засновників, можуть мати також інших учасників;

3) установчим документом благодійного товариства є статут. При цьому статут має містити також умови та порядок прийняття до складу товариства учасників, права та обов'язки учасників, а також умови та порядок їх виключення зі складу учасників;

4) органами управління благодійних товариств є загальні збори учасників, виконавчий орган і наглядова рада. Вищим органом управління є загальні збори учасників.

Черговий організаційно-правовій формі – благодійній установі – притаманні такі ознаки:

1) благодійна установа може бути створена одним або кількома засновниками;

2) установчим документом благодійної установи є установчий акт;

3) установчий акт повинен визначати активи, які передаються засновником (засновниками) благодійній установі для досягнення цілей

благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від таких активів;

4) установчий акт про заснування благодійної установи може міститися в заповіті;

5) засновники не беруть участі в управлінні благодійною установою;

6) благодійні установи не можуть мати учасників;

7) органами управління благодійної установи є виконавчий орган і наглядова рада. При цьому вищим органом управління є наглядова рада.

Останній вид благодійної організації – благодійний фонд – характеризується такими ознаками:

1) благодійний фонд може бути створено одним чи кількома засновниками;

2) благодійний фонд, окрім засновників, може мати також учасників;

3) благодійний фонд управляється учасниками;

4) активи благодійного фонду можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками. При цьому учасники не зобов'язані передавати благодійному фонду будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності;

5) установчим документом благодійної установи є статут. Він має містити, серед іншого, умови та порядок прийняття до фонду учасників, права та обов'язки учасників, а також умови та порядок їх виключення зі складу учасників;

6) органами управління благодійного фонду є загальні збори учасників, виконавчий орган і наглядова рада. Вищим органом управління є загальні збори учасників.

Отже, можна констатувати, що для двох видів благодійних організацій (благодійне товариство та благодійний фонд) притаманний інститут учасників. У зв'язку із цим слід відзначити, що відносини, які складаються між учасником та благодійною організацією, хоча і схожі за своєю правовою природою з корпоративними правовідносинами, однак мають істотні

відмінності. По-перше, учасники благодійних організацій не мають права на отримання прибутку від діяльності організації; по-друге, у разі ліквідації благодійної організації її учасники не мають права на отримання активів цієї організації. Активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій після задоволення вимог їхніх кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям, а у разі їх відсутності – спрямовані до Державного бюджету України (частини 5 і 6 статті 18 закону).

На жаль, законодавство про благодійність не закріплює будь-яких прав та обов'язків учасників благодійних товариств і фондів по відношенню один до одного, за винятком права учасників брати участь в управлінні благодійною організацією (благодійним товариством і благодійним фондом) та права учасника благодійного фонду передавати чи не передавати будь-які активи благодійному фонду для досягнення цілей благодійної діяльності. Натомість закон наділяє правом засновників самостійно визначати у статуті благодійної організації (благодійного фонду та благодійного товариства) права й обов'язки учасників, умови та порядок прийняття учасників, а також умови та порядок виключення зі складу учасників.

Одним із негативних нововведень українського законодавства в частині господарської діяльності благодійних організацій стали зміни щодо максимального розміру витрат благодійних організацій. Так, Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», який втратив чинність, у частині третій статті 20 встановлював, що «розмір витрат на утримання благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків кошторису цієї організації в поточному році». Нова редакція Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» у частині третій статті 16 встановлює, що «розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році. Витрати, пов'язані з управлінням благодійними ендавментами, включаються до адміністративних витрат благодійної організації, якщо інше не

встановлено законом або правочином між благодійною організацією та благодійником».

Таким чином, на практиці це створює проблеми із визначенням розміру адміністративних витрат благодійної організації. Наприклад, якщо благодійна організація взагалі не отримувала доходу у поточному році, а використовує пожертви, які надійшли в попередні роки. Тому доцільно внести відповідні зміни до Закону, замінивши слово «доходу» на «кошторису».

Підсумовуючи проведені дослідження першої групи суб'єктів благодійної діяльності, можна виокремити такі спеціальні риси, які притаманні благодійним організаціям в Україні:

- 1) благодійна організація є юридичною особою приватного права;
- 2) метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних із ними осіб, а також серед працівників таких організацій;
- 3) установчі документи благодійної організації повинні визначати благодійну діяльність як основну мету її діяльності;
- 4) засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, окрім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права;
- 5) благодійні організації можуть створюватися тільки у таких організаційно-правових формах, як: благодійні установи, благодійні фонди та благодійні товариства.

Другу групу суб'єктів благодійної діяльності складають інші, аніж благодійні організації, благодійники. Тобто, виходячи із змісту п. 5 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», до цієї групи належать дієздатні фізичні особи та юридичні особи приватного права, які добровільно здійснюють один чи декілька видів благодійної діяльності.

Як бачимо із наведеного, законодавець надав право здійснювати благодійну діяльність не тільки юридичним особам приватного права, але і

фізичним особам. На наш погляд, такий підхід цілком відповідає світовій практиці благодійництва.

Останнім суб'єктом благодійної діяльності закон визначає бенефіціара. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» бенефіціаром вважається набувач благодійної допомоги (фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада), що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей, визначених цим Законом. Бенефіціарами благодійних організацій можуть бути також будь-які юридичні особи, що одержують допомогу для досягнення цілей, визначених цим Законом.

Отже, для того, щоб набути статусу бенефіціара благодійної діяльності, суб'єкт повинен мати правовий статус фізичної особи, неприбуткової організації або територіальної громади. При цьому закон про благодійну діяльність не висуває будь-яких вимог до громадянства фізичної особи як набувача благодійної допомоги. Тобто, набувачами благодійної допомоги можуть бути не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства.

Що стосується неприбуткових організацій, то, з нашої точки зору, використання даної правової конструкції не є повною мірою виправданим та юридично досконалим, оскільки благодійне законодавство України не надає визначення цій категорії юридичних осіб та не закріплює конкретного їх переліку. Для з'ясування цього питання, з нашої точки зору, необхідно звернутися до положень ЦК України та ПК України, а також доктрини цивільного права. Так, ЦК України визначає юридичну особу як організацію, що створена в установленому законом порядку. При цьому ст. 83 ЦК України за організаційно-правовою формою поділяє юридичних осіб на товариства та установи. У свою чергу, товариства класифікуються як підприємницькі та непідприємницькі. Останні, за визначенням ст. 85 ЦК України, є товариствами, що не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками.

ПК України надає визначення неприбутковій організації, додаючи при цьому до категорії неприбуткових також і неприбуткові підприємства та установи. Так, пп. 1 п. 4. ст. 133 ПК України містить узагальнюючу дефініцію, згідно з якою неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація, що одночасно відповідає таким вимогам:

- утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

- установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

- установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);

- внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Таким чином, виходячи із викладеного, можна дійти висновку, що ключовою ознакою для віднесення організацій до категорії неприбуткових є відсутність у такої організації мети одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками. Відповідні положення повинні бути зазначені у статутних документах організації. Крім того, умовою визнання певної юридичної особи неприбутковою є включення її до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Присвоєння установам та організаціям ознаки неприбутковості здійснюють державні податкові інспекції у відповідності з Положенням про Реєстр неприбуткових установ та організацій, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 24 січня 2013 року № 37.

Разом із тим не будь-які неприбуткові організації можуть бути набувачами благодійної допомоги і, відповідно, вважатися суб'єктами благодійної діяльності. До таких організацій належать політичні партії, які хоча і є добровільним об'єднанням громадян і не мають на меті отримання прибутку, однак з огляду на приписи законодавства не можуть отримувати благодійну допомогу (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»).

Останнім суб'єктом, який належить до категорії бенефіціара благодійної діяльності, є територіальна громада. На нашу думку, це положення є дискусійним. Так, ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Таким чином, основу територіальної громади складають фізичні особи, які об'єднані за територіальним принципом. Тобто, кінцевими набувачами благодійної допомоги є саме фізичні особи, які вже визначені в законі як бенефіціари.

Крім того, територіальна громада не є юридичною особою, а представницькі функції від її імені здійснюють органи місцевого самоврядування – ради, які складаються з депутатів і наділяються правом представляти інтереси територіальної громади та приймати від її імені рішення. Саме тому суб'єктом благодійної діяльності повинна виступати не територіальна громада, а відповідний її представницький орган. При цьому, надаючи відповідну благодійну допомогу таким представницьким органам, благодійнику доцільно закріплювати у відповідному договорі цільове призначення такої допомоги (наприклад, для подальшого розподілу між жителями відповідної територіальної одиниці). Це забезпечить цільове використання наданої благодійної допомоги, а також те, що саме територіальна громада буде кінцевим набувачем такої допомоги.

Доцільно зупинитися і на положеннях п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», які встановлюють, що бенефіціарами благодійних організацій можуть бути також будь-які юридичні особи, що одержують допомогу для досягнення цілей, визначених цим законом. У даному випадку закон дозволяє благодійним організаціям надавати благодійну допомогу будь-яким юридичним особам, у тому числі й підприємницьким. Однак, на нашу думку, дана норма видається досить дискусійною, оскільки основною метою підприємницьких товариств є отримання прибутку, а не здійснення благодійної діяльності в інтересах певних осіб чи в суспільних інтересах. При цьому благодійні організації мають можливість безпосередньо надавати благодійну допомогу тим особам, які її потребують, без посередництва інших юридичних осіб.

Підводячи проміжні підсумки проведеного у цьому підрозділі дисертації дослідження, вважаємо за необхідне відзначити, що ми цілком погоджуємося з підходом вітчизняного законодавця, який, визначаючи суб'єктний склад благодійної діяльності, відносить до нього благодійні організації, а також інших благодійників та бенефіціарів (частина 1 статті 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»). Разом із тим хотілося б наголосити, що формулювання самої норми не повною мірою відповідає логіці побудови закону, оскільки поняття «благодійник» включає також благодійну організацію. Більше того, у подальших статтях законодавець оперує саме терміном «благодійник» як узагальнюючим в сенсі статті 1 названого закону. Враховуючи викладене, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», виклавши її в такій редакції:

«Стаття 4. Суб'єкти благодійної діяльності

1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійники, які діють відповідно до цього Закону, та бенефіціари».

Такий підхід є більш логічним та не призведе до звуження суб'єктивного складу благодійної діяльності.

Якщо розглядати таку специфічну форму благодійної діяльності, як гуманітарна допомога, то слід відзначити, що законодавець для визначення суб'єктів останньої пішов дещо іншим шляхом. Так, на відміну від Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закон України «Про гуманітарну допомогу» не містить спеціальної норми, яка прямо закріплює суб'єктний склад гуманітарної допомоги. Але, виходячи з узагальнюючого аналізу його приписів, можна дійти висновку, що до суб'єктів гуманітарної допомоги закон відносить донорів, отримувачів та набувачів гуманітарної допомоги.

Донорами гуманітарної допомоги є юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу її отримувачам в Україні або за її межами. Тобто, закон дозволяє надавати гуманітарну допомогу будь-яким фізичним та юридичним особам, незалежно від їх організаційно-правової форми, територіальної приналежності та форми власності. Більше того, донором гуманітарної допомоги може виступати й держава. Зокрема, у відповідності до ст. 10 Закону України «Про гуманітарну допомогу» Україна може надавати гуманітарну допомогу іншим державам. Рішення про надання Україною гуманітарної допомоги приймається Верховною Радою України або Президентом України.

Таким чином, у порівнянні із суб'єктами, які можуть вважатися благодійниками (благодійниками є дієздатні фізичні особи або юридичні особи приватного права), законодавець істотно розширив склад суб'єктів, які мають право надавати гуманітарну допомогу.

Другим суб'єктом є отримувачі гуманітарної допомоги. При цьому отримувачами гуманітарної допомоги можуть бути виключно юридичні особи. Основною умовою для віднесення юридичної особи до категорії отримувачів гуманітарної допомоги є факт її реєстрації в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги, яка здійснюється відповідно до Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги, затвердженого Постановою КМ України від 30 січня 2013 року № 39 [63].

Слід відзначити, що не кожна юридична особа має можливість набути статусу отримувача гуманітарної допомоги, оскільки в законі наведений чіткий перелік юридичних осіб, які можуть його набути. До таких осіб належать: а) підприємства громадських організацій інвалідів, ветеранів війни та праці, а також підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, та уповноважені ними державні установи; б) благодійні організації, створені у порядку, визначеному Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; в) громадські організації інвалідів, ветеранів війни та праці, Товариство Червоного Хреста України та його обласні організації, творчі спілки, а також громадські організації, створені для здійснення передбаченої їх статутними документами екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності; г) релігійні організації, зареєстровані у порядку, передбаченому Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації»; г) реабілітаційні установи для інвалідів та дітей-інвалідів, які мають відповідну ліцензію на здійснення реабілітаційних послуг, незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форм власності.

Останнім суб'єктом гуманітарної допомоги є її набувачі – фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. Тобто, набувачі гуманітарної допомоги фактично є її кінцевими бенефіціарами. При цьому закон не висуває будь-яких критеріїв до фізичних осіб, які можуть бути набувачами гуманітарної допомоги, таких, як: вік, стать, наявність повної цивільної дієздатності. Поряд із цим набувачами гуманітарної допомоги зі статусом юридичної особи можуть бути тільки зазначені вище види юридичних осіб.

Волонтерська діяльність, виступаючи однією із форм благодійної діяльності, також характеризується своїм специфічним складом суб'єктів. При цьому основним суб'єктом волонтерської діяльності є волонтер. Його визначення наведене у статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність»: волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання

волонтерської допомоги. Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які є дієздатними. Крім того, закон встановлює певні обмеження й особливості для залучення неповнолітніх осіб до волонтерської діяльності. Так, особи віком від 14 до 18 років можуть здійснювати волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Вказані особи не можуть надавати волонтерську допомогу у медичних закладах, а також за такими напрямками, як: надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції.

Як бачимо, закон не забороняє іноземцям та особам без громадянства здійснювати волонтерську діяльність. Разом із тим до залучення цих категорій осіб до волонтерської діяльності законодавство висуває певні вимоги:

по-перше, такі особи повинні перебувати в Україні на законних підставах і бути дієздатними;

по-друге, іноземці та особи без громадянства здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів для провадження волонтерської діяльності на території України, та інформація про які розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства соціальної політики України.

Волонтери можуть надавати волонтерську допомогу як індивідуально, так і на базі організацій та установ, що мають право залучати волонтерів до своєї діяльності. В останньому випадку такі організації й установи також стають суб'єктом волонтерської діяльності.

Залучати волонтерів до своєї діяльності можуть не всі організації та установи, а лише ті, які є неприбутковими (стаття 5 Закону України «Про волонтерську діяльність»). Як правило, правовою підставою для надання

волонтерами волонтерської допомоги на базі організації чи установи є договір про провадження волонтерської діяльності, який укладається між організацією чи установою та волонтером. Залучати волонтера можна й без укладення такого договору. Однак у деяких випадках наявність письмового договору про провадження волонтерської діяльності є обов'язковою (стаття 9 Закону України «Про волонтерську діяльність»):

1) у разі надання волонтерської допомоги за такими напрямками, як:
а) сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; б) ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

2) коли волонтер або його законний представник (якщо волонтер є особою віком від 14 до 18 років) виявив бажання укласти такий договір.

Останнім суб'єктом волонтерської діяльності є отримувачі волонтерської допомоги. Ними можуть виступати фізичні та юридичні особи, які безпосередньо отримують таку допомогу. Як і у випадку з набувачами гуманітарної допомоги, спеціальний закон не встановлює жодних вимог до фізичних осіб, які можуть бути кінцевими отримувачами волонтерської допомоги (вік, дієздатність тощо). Що стосується юридичних осіб як отримувачів волонтерської допомоги, то ними, по аналогії з бенефіціарами благодійної допомоги, можуть бути виключно неприбуткові організації.

Висновки до Розділу 3

1. Законодавство України (Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»), визначаючи суб'єктний склад благодійної діяльності, відносить до них благодійні організації, а також інших благодійників та бенефіціарів (частина 1 статті 4). У цілому погоджуючись із таким підходом вітчизняного законодавця, хотілося б наголосити на тому, що в такій системі існує внутрішня суперечність, адже згідно зі статтею 1 цього закону під благодійником слід розуміти дієздатну фізичну особу або

юридичну особу приватного права (у тому числі благодійну організацію), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Тобто, частину першу статті 4 слід викласти в такій редакції:

Стаття 4. Суб'єкти благодійної діяльності

1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійники, які діють відповідно до цього Закону, та бенефіціари.

Такий підхід буде відповідати логіці побудови закону, адже вже у подальших статтях законодавець оперує саме терміном «благодійник» як узагальнюючим у сенсі статті 1 закону.

Разом із тим у частині другій статті 5 мова йде винятково про благодійні організації, які є лише одним із різновидів благодійників. У даному випадку також спостерігається певна логічна помилка законодавця, адже таке відшкодування може бути здійснене не тільки благодійними організаціями, але й іншими благодійниками, а надання виняткових прав для благодійних організацій у даному випадку, з нашої точки зору, не є виправданим. У зв'язку із цим частину другу статті 5 слід викласти в такій редакції: 2. Відшкодування благодійниками витрат бенефіціарів, пов'язаних із передачею майна та майнових прав, зазначених у частині першій цієї статті, визнається благодійною діяльністю.

2. У національному законодавстві під ендавментом слід розуміти суму грошових коштів або цінних паперів, внесених благодійником у банк або іншу фінансову установу з метою використання доходів (процентів, дивідендів) від такого розміщення для цілей благодійництва, які визначені благодійником у статуті чи благодійній програмі. Такий законодавчий підхід істотно звужує його зміст, адже, як свідчить світова практика, в основу ендавменту можуть бути покладені не тільки гроші і цінні папери, але й нерухоме майно.

Закріплення у законодавстві обмежень у розміщенні цінних паперів як основи ендавменту винятково у фінансових установах істотно обмежує можливість використання ендавменту як ефективного інструменту благодійної діяльності.

Необхідно розробити та прийняти спеціальні норми, якими імплементувати інститут класичного ендавменту у практику національного благодійництва. Вважаємо, що такими нормами необхідно передбачити:

а) можливість створення благодійного ендавмент-фонду, який надає змогу акумулювати цільовий капітал;

б) можливість формування цільового капіталу ендавмент-фонду як за рахунок грошових коштів і цінних паперів, так і за рахунок іншого майна, зокрема нерухомого;

в) напрями використання доходу від управління (інвестування) цільового капіталу;

г) напрями інвестування цільового капіталу, який складає основу ендавменту;

д) порядок управління ендавментом, умови та порядок відчуження активів фонду;

є) можливість передачі цільового капіталу або його частини в управління спеціалізованій компанії з управління активами для проведення відповідних інвестиційних операцій із метою отримання доходу;

ж) звільнення доходу, отриманого від управління ендавментом, від податку на прибуток.

3. Для подолання незгодженості між спеціальним законодавством України у сфері благодійної діяльності пропонуємо внести до ЦК України зміни, а саме:

доповнити частину третю статті 729 ЦК України новим реченням такого змісту: «Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору про пожертву».

4. Дослідження волонтерської діяльності як форми благодійної діяльності дозволили виявити ряд концептуальних недоліків вітчизняного законодавства у цій сфері. По-перше, обмеження участі держави у волонтерській діяльності, що зумовлює невиправдано вузький підхід до тлумачення соціальної функції України, зміст якої повинен цілком відповідати змісту статті 3 Конституції:

людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Активна участь держави у волонтерському русі дозволить не тільки вирішити гострі соціальні конфлікти, але й, пом'якшуючи їх, уникати нових. Залучаючи державу до участі у волонтерській діяльності, слід передбачити механізми стримувань і противаг у зв'язку з корупціогенними факторами, які притаманні діяльності будь-якого державного механізму.

Відповідно, концептуальних та комплексних змін потребують закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про засади запобігання та протидії корупції», які уможливають участь держави у діяльності волонтерів та створять необхідні передумови для належного функціонування благодійної діяльності.

5. Дослідження проблем правового статусу волонтера при здійсненні ним діяльності, пов'язаної з ризиком для здоров'я та життя, дозволило виявити системні недоліки вітчизняного законодавства. Так, необхідні комплексні зміни до законодавства про страхування, які б забезпечили належне страхування волонтерів на території, де ведуться бойові дії, встановивши окремий вид страхування для таких випадків. Крім того, слід додати до профільного закону окремий розділ, який би регулював здійснення волонтерської діяльності в умовах, що можуть загрожувати життю чи здоров'ю волонтера.

6. У порівнянні з благодійною діяльністю гуманітарна допомога має певні особливості за своїм змістом, суб'єктами, правовою природою та нормативно-правовим регулюванням, однак спільність основних рис і ознак, які закладені в основу як благодійної діяльності, так і гуманітарної допомоги, дає підстави вважати, що остання є специфічною формою першої. У зв'язку із цим доцільно внести зміни до Закону України «Про гуманітарну допомогу» та закріпити положення про те, що гуманітарна допомога є особливою формою благодійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало можливість сформулювати ряд висновків, пропозицій та узагальнень, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Емпіричний аналіз доктринальних підходів до поняття «благодійність» дозволив сформулювати такі узагальнення. У доктринальних роботах визначення цього поняття варіюється залежно від сфери, безпосереднього предмета дослідження, а також від суб'єктивного підходу автора. Ускладнюється визначення також тим, що існує ряд дотичних понять, які інколи в доктринальній літературі (і, навіть, у законодавстві) вживаються як ідентичні – благодійність, благодійництво, благодійна діяльність, філантропія, меценатство, спонсорство, гуманітарна допомога, волонтерство. Ці поняття можна умовно об'єднати у дві групи: 1) благодійність, благодійництво, благодійна діяльність (як загальні правові категорії); 2) філантропія, меценатство, спонсорство, гуманітарна допомога і волонтерство (як різновиди або форми благодійності). При цьому благодійність, філантропія, меценатство та спонсорство, гуманітарна допомога і волонтерство є поняттями, благодійництво є явищем, а благодійна діяльність – формою реалізації благодійності.

Встановлено, що благодійність є ширшим поняттям, а філантропія, меценатство, гуманітарна допомога і волонтерство можуть розглядатися як форми здійснення благодійництва. Спонсорство можна вважати формою благодійності лише умовно, оскільки існує істотна відмінність між благодійними цілями та цілями, які переслідує спонсорство, хоча способи та форми здійснення благодійної діяльності та спонсорства можуть співпадати.

2. Аналіз правової природи благодійної діяльності свідчить про те, що вона характеризується одночасно наявністю двох елементів приватних та публічних. Розгляд благодійної діяльності винятково як об'єкта приватно-або публічно-правового регулювання призводить до штучного звуження

предмета дослідження і втрати останнім наукової чистоти, адже приватноправові та публічно-правові елементи правового регулювання благодійної діяльності інколи неможливо відокремити один від одного. Так, за своїми наслідками для громадянського суспільства благодійна діяльність є приватноправовою (за винятком гуманітарної допомоги), а за методами регулювання – публічно-правовою. Водночас правовий статус суб'єктів благодійної діяльності визначається, переважно, приватноправовими галузями. Зокрема, це стосується організаційно-правової форми суб'єктів, майнових та немайнових прав, заснованих на рівності сторін та автономії волі. Однак реалізація правосуб'єктності суб'єкта благодійної діяльності можлива тільки за наявності належного публічно-правового регулювання. Таким чином, благодійна діяльність є однією з небагатьох сфер, в якій приватноправові елементи регулювання врівноважуються публічно-правовими, що дає підстави стверджувати, що така діяльність є приватно-публічною за своєю природою.

3. На основі узагальнення, систематизації й аналізу вітчизняної та зарубіжної доктрини, а також законодавства й правозастосовної практики держав Європи, було виокремлено загальні принципи благодійної діяльності, які іманентні для більшості правових систем Європи:

- несуперечність здійснення благодійної діяльності публічному порядку держави, що забезпечується в тому числі належним правовим регулюванням цієї сфери;

- рівність суб'єктів благодійної діяльності;

- адресність, тобто надання благодійної допомоги конкретним групам, особам із врахуванням положень законодавства та суб'єктивним побажанням благодійників;

- принцип розумної достатності благодійної допомоги із врахуванням соціальних ризиків та потреб нужденних;

- звітність та прозоре використання коштів;

– гнучкість та керованість системи благодійництва, яка враховує зміну соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства;

– наукова обґрунтованість благодійної діяльності, що дозволяє розробляти нові концепції, методи, способи благодійної діяльності, які потім можуть бути застосовані на практиці. Особливо цей принцип важливий для сфери правового регулювання благодійної діяльності, адже саме теоретичні напрацювання дозволяють у своїй критичній масі вирішити виявлені прогалини та колізії правового регулювання;

– належне інформаційне забезпечення, яке дозволяє мати двосторонню комунікацію між одержувачами допомоги та благодійниками.

4. За результатами аналізу законодавства держав континентальної системи права було виокремлено спільні підходи до законодавчого регулювання благодійних відносин: рамковий та функціональний.

Рамковий підхід характеризується формуванням базових вимог до основних організаційно-правових форм юридичних осіб, а особливості благодійної діяльності регулюються на рівні різних правових актів галузевої спрямованості, залежно від потреб (Франція, Іспанія, Німеччина). Основною перевагою такого підходу є те, що регулюються винятково ті питання, які реально потребують регулювання на рівні певних особливостей.

Функціональний підхід характеризується наявністю *lex specialis* у системі правового регулювання благодійної діяльності (Латвія, Литва, Польща). Формування спеціального законодавства відбувається, як правило, шляхом прийняття окремого закону та внесення відповідних коректив до податкового законодавства. Перевагою такого підходу є створення єдиного механізму врегулювання відносин у благодійній сфері, основним елементом якого є визначення суспільно корисної цілі як визначального критерію для встановлення чи відсутності благодійної діяльності. Як правило, такі цілі чітко визначені *lex specialis*.

5. На основі проведеного аналізу законодавства країн загального права було виявлено, що підходи до системи законодавчого регулювання

благодійних відносин включають дві базові складові: норми загального права (у тому числі судові прецеденти) та норми законодавства (статутне право).

Встановлено, що судові прецеденти сформували іманентні ознаки благодійних цілей у країнах загального права. У контексті судової практики було виокремлено два ключові принципи-правила для встановлення ознак благодійності:

1) «тест на суспільну користь» (*public benefit test*), який встановлює наміри та наслідки діяльності;

2) «тест особистого зв'язку» (*personal nexus test*), який встановлює відсутність особистих зв'язків (конфлікту інтересів).

б. Доведено, що система правового рулювання ЄС щодо некомерційних організацій перешкоджає благодійним організаціям повною мірою користуватися перевагами спільного ринку. По-перше, у деяких випадках, наприклад у сфері прямого оподаткування, ЄС бракує компетенції для гармонізації національних законодавств. По-друге, в інших сферах, в яких ЄС має таку компетенцію з гармонізації, зокрема права компаній, Союз виключив некомерційні організації зі сфери свого регулювання.

Разом із тим не можна говорити про повне нівелювання регламентації діяльності благодійних організацій в ЄС. Окремі аспекти регламентації благодійної діяльності знайшли відображення в *acquis communautaire* та мають тенденцію до фрагментації регулювання на рівні окремих сфер політики ЄС (соціальна політика, звільнення від оподаткування для реалізації свободи заснування та вільного руху капіталу). Це пояснюється ситуативним підходом до вирішення проблеми у певних сферах, що створює ситуацію «фрагментованої уніфікації».

Незважаючи на відсутність комплексної регламентації благодійної діяльності у рамках вторинного законодавства ЄС, у цьому напрямі все ж таки відбуваються певні зрушення на рівні ЄС. Останні тенденції свідчать про наміри ЄС запровадити єдину організаційно-правову форму на рівні ЄС –

європейський фонд, яка зможе стати уніфікованою формою юридичної особи на всій території ЄС для провадження суспільно корисної діяльності.

7. Дослідження європейського досвіду приватноправового регулювання благодійної діяльності дозволило виявити найкращі практики та з урахуванням цього критично підійти до відповідного регулювання в Україні, а також запропонувати відповідні зміни до законодавства з урахуванням підходів Англії, Франції, Польщі та Латвії.

Формально-юридичний підхід до аналізу законодавчого закріплення поняття «благодійність» дозволив виявити системну помилку вітчизняного законодавця при формулюванні цілей та сфер благодійної діяльності. Так, цілі, визначені у статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», не можуть бути притаманними благодійній діяльності як такій, а лише державній політиці у цій сфері, а сфери сформульовані таким чином, що частина з них дійсно є сферами, а частина – цілями. Це дає підстави стверджувати про необхідність внесення змін до відповідної статті.

Законодавство України (Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»), визначаючи суб'єктний склад благодійної діяльності, відносить до них благодійні організації, а також інших благодійників та бенефіціарів (частина перша статті 4). У цілому, погоджуючись із таким підходом вітчизняного законодавця, разом із тим хотілося б наголосити, що у такій системі існує внутрішня суперечність, адже згідно зі статтею 1 цього Закону під благодійником слід розуміти дієздатну фізичну особу або юридичну особу приватного права (у тому числі благодійну організацію), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Тобто, частину першу статті 4 Закону слід викласти у такій редакції:

Стаття 4. Суб'єкти благодійної діяльності

1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійники, які діють відповідно до цього Закону, та бенефіціари.

Такий підхід буде відповідати логіці побудови закону, адже вже у подальших статтях законодавець оперує саме терміном «благодійник» як узагальнюючим у сенсі статті 1 Закону.

Разом із тим у частині другій статті 5 мова йде винятково про благодійні організації, які є лише одним із різновидів благодійників. Тут також спостерігається певна логічна помилка, адже таке відшкодування може бути здійснене не лише благодійними організаціями, а й іншими благодійниками, а надання виняткових прав для благодійних організацій, з нашої точки зору, не є виправданим. У зв'язку із цим частину другу статті 5 слід викласти в такій редакції: 2. Відшкодування благодійниками витрат бенефіціарів, пов'язаних із передачею майна та майнових прав, зазначених у частині першій цієї статті, визнається благодійною діяльністю.

Для подолання неузгодженості між спеціальним законодавством України у сфері благодійної діяльності пропонуємо внести до ЦК України зміни, а саме: доповнити частину третю статті 729 новим реченням такого змісту: «Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору про пожертву».

8. Дослідження інституту ендавменту у практиці держав Європи свідчить, що він є досить поширеним явищем, оскільки дозволяє: забезпечити незалежність благодійної організації від разових пожертвувань через створення довготривалого джерела фінансування у формі ендавмент-фонду; здійснювати фінансування широкого спектру соціальних проектів та благодійних програм; підвищувати ефективність управління майновими активами, які складають ядро ендавменту, у зв'язку з їх передачею спеціалізованій компанії з управління активами; отримувати податкові пільги та створювати прозору структуру активів; здійснювати стратегічне планування благодійної діяльності на декілька років.

Національне законодавство України під ендавментом розуміє суму грошових коштів або цінних паперів, внесених благодійником у банк або іншу фінансову установу, з метою використання доходів (процентів,

дивідендів) від такого розміщення для цілей благодійництва, які визначені благодійником у статуті чи благодійній програмі. Такий законодавчий підхід істотно звужує його зміст, адже в основу ендавменту можуть бути покладені гроші, цінні папери та нерухоме майно.

Закріплення в законодавстві обмежень у розміщенні цінних паперів як основи ендавменту винятково у фінансових установах обмежує можливості використання ендавменту як ефективного інструменту благодійної діяльності.

Необхідно розробити та прийняти спеціальні норми, якими імплементувати інститут класичного ендавменту у практику національного благодійництва.

Найбільш вдалим для рецепції в даному випадку вважаємо підходи до правового регулювання ендавменту в Англії, де передбачено одночасно існування двох типів ендавментів: витратного (*expendable endowment*) та незмінного (*permanent endowment*).

Пропонуємо внести відповідні корективи до національного законодавства, якими передбачити: 1) можливість створення благодійного ендавменту, який надає змогу акумулювати цільовий капітал; 2) можливість формування цільового капіталу як за рахунок грошових коштів і цінних паперів, так і за рахунок іншого майна, зокрема нерухомого; 3) напрями використання доходу від управління (інвестування) цільового капіталу; 4) напрями інвестування цільового капіталу, який складає основу ендавменту; 5) порядок управління ендавментом, умови та порядок відчуження активів фонду; 6) можливість передачі цільового капіталу або його частини в управління спеціалізованій компанії з управління активами для проведення відповідних інвестиційних операцій із метою отримання доходу; 7) звільнення доходу, отриманого від управління ендавментом, від податку на прибуток.

9. Дослідження волонтерської діяльності як форми благодійної діяльності дозволило виявити ряд концептуальних недоліків вітчизняного

законодавства у цій сфері. По-перше, обмеження участі держави у волонтерській діяльності, що зумовлює невинувато вузький підхід до тлумачення соціальної функції України, зміст якої повинен цілком відповідати змісту статті 3 Конституції. Активна участь держави у волонтерському русі дозволить не стільки вирішити гострі соціальні конфлікти, скільки, пом'якшуючи їх, уникати нових. Залучаючи державу до участі у благодійній (волонтерській) діяльності, слід передбачити механізми стримувань і противаг у зв'язку з корупціогенними факторами, які наявні в діяльності будь-якого державного механізму.

10. У порівнянні з благодійною діяльністю гуманітарна допомога має певні особливості за своїм змістом, суб'єктами, правовою природою та нормативно-правовим регулюванням. Однак спільність основних рис і ознак, які закладені в основу благодійної діяльності та гуманітарної допомоги, дає підстави вважати, що остання є специфічною формою першої. У зв'язку з цим доцільно внести зміни до Закону України «Про гуманітарну допомогу», якими закріпити, що гуманітарна допомога є особливою формою благодійної діяльності.

ДОДАТОК

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо врегулювання окремих аспектів благодійної діяльності)»

ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо врегулювання окремих аспектів благодійної діяльності)»

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» ((Відомості Верховної Ради, 2013 р., № 25, ст. 252):

1) частину першу статті 1 доповнити новим пунктом такого змісту:

«2-1) благодійна допомога – безоплатна передача, у тому числі благодійна пожертва та благодійний грант, благодійником у власність (користування) бенефіціара майна та/або виконання робіт чи надання послуг на користь бенефіціара для сприяння реалізації його законних інтересів у сферах благодійної діяльності»;

2) у статті 3:

а) у частині першій:

слова «сприяння законним інтересам» замінити словами «досягнення суспільно корисних цілей та сприяння реалізації законних інтересів»;

слова «а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах» виключити;

б) у частині другій:

пункти 4, 13, 14 виключити;

пункт 15 викласти в такій редакції:

«15) обороноздатність та мобілізаційна готовність країни»;

доповнити новим пунктом такого змісту:

«16) інші сфери, не заборонені законами України»;

3) частину першу статті 3 викласти в такій редакції: «1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійники, які діють відповідно до цього Закону, та бенефіціари»;

4) у статті 5:

а) у назві статті після слова «види» доповнити словами «та форми»;

б) у частині першій:

пункт 2 викласти в такій редакції:

«2) безоплатна передача власного майна у користування бенефіціарам»;

доповнити новим пунктом такого змісту:

«10) інші види, не заборонені законами України»;

в) у частині другій слова «благодійними організаціями витрат інших» замінити словами «благодійниками витрат»;

г) частину четверту викласти в такій редакції:

«4. Закони України можуть визначати додаткові види, форми та сфери благодійної діяльності. Особливими формами благодійної діяльності є волонтерська діяльність та гуманітарна допомога»;

г) доповнити частиною п'ятою такого змісту:

«5. Благодійники можуть здійснювати інші види благодійної діяльності, які не заборонені законом та не порушують публічний порядок»;

5) абзац другий частини першої статті 6 викласти в такій редакції:

«Договір про благодійну пожертву валютних цінностей є особливим видом договору про пожертву, на який не поширюється вимога щодо обов'язкового нотаріального посвідчення»;

б) доповнити новою статтею 8-1 такого змісту:

«Стаття 8-1. Благодійний ендавмент

Благодійний ендавмент призначений для накопичення активів із метою отримання доходу, який використовується виключно для цілей благодійної діяльності. Благодійний ендавмент формується у вигляді цільового капіталу за рахунок майна та/або коштів благодійників (меценатів)»;

7) у статті 9:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«1. Управління благодійними ендавментами здійснюється благодійними організаціями, на умовах, визначених благодійниками (меценатами). Благодійні організації мають право передавати благодійні ендавменти в управління компаніям з управління активами на умовах, визначених благодійниками (меценатами).

Не підлягають оподаткуванню проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами призначені для:

1) надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;

2) виконання благодійних програм;

3) спільної благодійної діяльності».

б) частину другу доповнити новим абзацом першим такого змісту:

«Умови управління благодійним ендавментом включають цілі, порядок та строки його використання з урахуванням обмежень, встановлених цим Законом»;

8) у частині першій статті 10:

а) слова «підготовка чи підтримка» замінити словами «безоплатна діяльність фізичних або юридичних осіб (меценатів) з підготовки чи підтримки»;

б) доповнити словами «а також діяльність, спрямована на підтримку та розвиток освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень шляхом передачі меценатами майна чи коштів для таких цілей»;

9) у частині третій статті 16 слово «доходу» замінити словом «кошторису».

2. Частину третю статті 729 Цивільного кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №№ 40–44, ст. 356) доповнити реченням такого змісту:

«Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору про пожертву».

3. У статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 51, ст. 451) слова «різновидом благодійництва» замінити словами «особливою формою благодійної діяльності».

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності через місяць з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у місячний строк з дня опублікування цього Закону:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих
актів України (щодо врегулювання окремих аспектів благодійної
діяльності)»

1. Обґрунтування необхідності прийняття Закону

Основним нормативно-правовим актом, який регулює суспільні відносини у сфері здійснення благодійної діяльності, є Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Цей закон набув чинності 3 лютого 2013 року. Разом із тим практика вітчизняної благодійності останніх років вказала на наявність деяких недоліків у правовій регламентації благодійної діяльності та невідповідність окремих його положень європейській практиці, що, звісно, не сприяє здійсненню цього виду суспільно корисної діяльності в Україні.

Так, у чинній редакції закону не надається визначення благодійної допомоги, а правові конструкції норм, які закріплюють перелік сфер і видів благодійної діяльності, фактично обмежують потенційно можливі напрями діяльності благодійників. Крім того, існує невідповідність між Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та ЦК України щодо обов'язковості нотаріального посвідчення договору пожертви валютних цінностей. Стаття 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» передбачає, що договір про благодійну пожертву валютних цінностей не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, тоді як стаття 729 ЦК України передбачає, що до договору про пожертву застосовуються положення про договір дарування, який відповідно до статті 719 підлягає нотаріальному посвідченню.

Крім того, нова редакція Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» у частині третій статті 16 встановлює, що «розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році». Таким чином, на практиці це створює проблеми із визначенням розміру адміністративних

витрат благодійної організації, зокрема, якщо благодійна організація взагалі не отримувала доходу у поточному році, а використовує пожертви, які надійшли в попередні роки. Тому доцільно внести відповідні зміни до Закону, замінивши слово «доходу» на «кошторису».

Саме тому законопроект спрямований на вдосконалення нормативно-правового регулювання благодійної діяльності виходячи із потреб сьогодення, необхідності усунення суперечностей та узгодження між собою положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Цивільного кодексу України та Закону України «Про гуманітарну допомогу», а також рецепції найкращої зарубіжної практики правового регулювання благодійної діяльності.

2. Цілі та завдання законопроекту

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо врегулювання окремих аспектів благодійної діяльності)» розроблено з метою удосконалення законодавчого регулювання благодійної діяльності.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроектом передбачається:

закріпити у Законі визначення «благодійної допомоги» як ключової категорії, що міститься у Законі;

усунути невідповідності у розмежуванні цілей та сфер благодійної діяльності;

дати можливість благодійникам здійснювати інші види благодійної діяльності у разі якщо вони не заборонені законом та не порушують публічний порядок;

визнати благодійною діяльністю відшкодування витрат бенефіціарів не лише благодійними організаціями, а будь-якими благодійниками відповідно до положень закону;

усунути конкуренцію правових норм, узгодивши між собою положення Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» і Цивільного кодексу України в частині регулювання благодійної пожертви валютних цінностей, зробивши відсилочну норму з ЦК до спеціального Закону;

доповнити Закон положеннями щодо благодійних ендавментів;

визнати гуманітарну допомогу особливою формою благодійної діяльності.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Основними нормативно-правовими актами у даній сфері регулювання є Закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про гуманітарну допомогу», Цивільний кодекс України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування законопроекту

Реалізація цього законопроекту не потребує додаткових видатків із Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття Закону

Прийняття проекту закону надасть можливість вирішити проблемні питання, які виникають під час здійснення благодійної діяльності, та сприятиме підвищенню ефективності цієї діяльності на практиці.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких
законодавчих актів України (щодо врегулювання окремих аспектів
благодійної діяльності)»

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	
Чинна редакція	Редакція з урахуванням пропонованих змін
Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ
Стаття 1. Визначення термінів	Стаття 1. Визначення термінів
1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ...	1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ...
2) благодійна діяльність - добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара;	2) благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара;
<i>Відсутній</i>	2-1) благодійна допомога – безоплатна передача, у тому числі благодійна пожертва та благодійний грант, благодійником у власність (користування) бенефіціара майна та/або виконання робіт чи надання послуг на користь бенефіціара для сприяння реалізації його законних інтересів у сферах благодійної діяльності.
Розділ II БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	Розділ II БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
Стаття 3. Цілі та сфери благодійної діяльності	Стаття 3. Цілі та сфери благодійної діяльності
1. Цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.	1. Цілями благодійної діяльності є надання допомоги для досягнення суспільно корисних цілей та сприяння реалізації законних інтересів бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом.
2. Сферами благодійної діяльності є:	2. Сферами благодійної діяльності є:

<p>1) освіта; 2) охорона здоров'я; 3) екологія, охорона довкілля та захист тварин; 4) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; 5) опіка і піклування, законне представництво та правова допомога; 6) соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; 7) культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; 8) наука і наукові дослідження; 9) спорт і фізична культура; 10) права людини і громадянина та основоположні свободи; 11) розвиток територіальних громад; 12) розвиток міжнародної співпраці України; 13) стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України; 14) сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні; 15) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.</p>	<p>1) освіта; 2) охорона здоров'я; 3) екологія, охорона довкілля та захист тварин; виключити 5) опіка і піклування, законне представництво та правова допомога; 6) соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; 7) культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; 8) наука і наукові дослідження; 9) спорт і фізична культура; 10) права людини і громадянина та основоположні свободи; 11) розвиток територіальних громад; 12) розвиток міжнародної співпраці України; виключити виключити 15) обороздатність та мобілізаційна готовність країни; виключити</p>
відсутній	16) інші сфери, не заборонені

	законами України.
3. Благодійні організації не мають права надавати благодійну допомогу політичним партіям або від імені політичних партій, а також брати участь у виборчій агітації.	3. Благодійні організації не мають права надавати благодійну допомогу політичним партіям або від імені політичних партій, а також брати участь у виборчій агітації.
Стаття 4. Суб'єкти благодійної діяльності	Стаття 4. Суб'єкти благодійної діяльності
1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійні організації, які утворені та діють відповідно до цього Закону, а також інші благодійники та бенефіціари.	1. Суб'єктами благодійної діяльності є благодійники, які діють відповідно до цього Закону, та бенефіціари.
...	...
Стаття 5. Види благодійної діяльності	Стаття 5. Види та форми благодійної діяльності
1. Благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів:	1. Благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів:
1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав;	1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав;
2) безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права;	2) безоплатна передача власного майна у користування бенефіціарам;
...	...
відсутній	10) інші види, не заборонені законами України.
2. Відшкодування благодійними організаціями витрат інших бенефіціарів, пов'язаних з передачею майна і майнових прав, зазначених у частині першій цієї статті, визнається благодійною діяльністю.	2. Відшкодування благодійниками витрат бенефіціарів, пов'язаних з передачею майна і майнових прав, зазначених у частині першій цієї статті, визнається благодійною діяльністю.
3. Отримання бенефіціарами благодійної допомоги від благодійників не може бути підставою для обмеження чи припинення будь-яких інших видів допомоги, виплат чи пільг,	3. Отримання бенефіціарами благодійної допомоги від благодійників не може бути підставою для обмеження чи припинення будь-яких інших видів допомоги, виплат чи пільг,

визначених законами України.	визначених законами України.
4. Закони України можуть визначати додаткові види благодійної діяльності та особливості регулювання певних видів благодійної діяльності.	4. Закони України можуть визначати додаткові види, форми та сфери благодійної діяльності. Особливими формами благодійної діяльності є волонтерська діяльність та гуманітарна допомога.
<i>відсутня</i>	5. Благодійники можуть здійснювати інші види благодійної діяльності, які не заборонені законом та не порушують публічний порядок.
Стаття 6. Благодійна пожертва. Благодійний грант	Стаття 6. Благодійна пожертва. Благодійний грант
1. Благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону.	1. Благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону.
Договір про благодійну пожертву валютних цінностей не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.	Договір про благодійну пожертву валютних цінностей є особливим видом договору про пожертву, на який не поширюється вимога щодо обов'язкового нотаріального посвідчення.
2. Благодійним грантом визнається цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником.	2. Благодійним грантом визнається цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником.
...	...
<i>відсутня</i>	Стаття 8-1. Благодійний ендавмент Благодійний ендавмент призначений для накопичення активів з метою отримання доходу, який використовується виключно для цілей благодійної діяльності. Благодійний ендавмент формується у вигляді цільового капіталу за рахунок майна та/або

	коштів благодійників (меценатів).
Стаття 9. Управління благодійними ендавментами	Стаття 9. Управління благодійними ендавментами
1. Проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами призначені для:	1. Управління благодійними ендавментами здійснюється благодійними організаціями, на умовах, визначених благодійниками (меценатами). Благодійні організації мають право передавати благодійні ендавменти в управління компаніям з управління активами на умовах, визначених благодійниками (меценатами). Не підлягають оподаткуванню проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами призначені для:
1) надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;	1) надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;
2) виконання благодійних програм;	2) виконання благодійних програм;
3) спільної благодійної діяльності.	3) спільної благодійної діяльності.
2. Зміни цілей, порядку та строків використання благодійного ендавменту можливі лише на підставі згоди благодійника або його правонаступників, а також за рішенням суду, якщо благодійний ендавмент створено на підставі заповіту.	2. Умови управління благодійним ендавментом включають цілі, порядок та строки його використання з урахуванням обмежень, встановлених цим Законом. Зміни цілей, порядку та строків використання благодійного ендавменту можливі лише на підставі згоди благодійника або його правонаступників, а також за рішенням суду, якщо благодійний ендавмент створено на підставі заповіту.
Стаття 10. Меценатська діяльність	Стаття 10. Меценатська діяльність
1. Меценатською діяльністю визнається підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому	1. Меценатською діяльністю визнається безоплатна діяльність фізичних або юридичних осіб (меценатів) з підготовки чи підтримки благодійних заходів, пов'язаних із створенням,

законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів.	відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів, а також діяльність, спрямована на підтримку та розвиток освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень шляхом передачі меценатами майна чи коштів для таких цілей.
2. Положення частини першої цієї статті не застосовуються до заходів, пов'язаних з рекламою (крім соціальної реклами), виборчою агітацією, а також з відтворенням чи використанням комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг) і промислових зразків, які охороняються у встановленому законом порядку.	2. Положення частини першої цієї статті не застосовуються до заходів, пов'язаних з рекламою (крім соціальної реклами), виборчою агітацією, а також з відтворенням чи використанням комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг) і промислових зразків, які охороняються у встановленому законом порядку.
Стаття 16. Активи (доходи) благодійних організацій	Стаття 16. Активи (доходи) благодійних організацій
1. Благодійні організації мають право власності та інші речові права на кошти, цінні папери, земельні ділянки, інше нерухоме та рухоме майно, а також нематеріальні активи, якщо інше не встановлено законом або установчими документами.	1. Благодійні організації мають право власності та інші речові права на кошти, цінні папери, земельні ділянки, інше нерухоме та рухоме майно, а також нематеріальні активи, якщо інше не встановлено законом або установчими документами.
2. Використання активів (доходів) та правочини благодійних організацій не повинні суперечити актам законодавства та цілям благодійної діяльності.	2. Використання активів (доходів) та правочини благодійних організацій не повинні суперечити актам законодавства та цілям благодійної діяльності.
3. Розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році. Витрати, пов'язані з управлінням	3. Розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків кошторису цієї організації у поточному році. Витрати, пов'язані з управлінням

благодійними ендавментами, включаються до адміністративних витрат благодійної організації, якщо інше не встановлено законом або правочином між благодійною організацією та благодійником.	благодійними ендавментами, включаються до адміністративних витрат благодійної організації, якщо інше не встановлено законом або правочином між благодійною організацією та благодійником.
4. Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність без мети одержання прибутку, що сприяє досягненню їх статутних цілей.	4. Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність без мети одержання прибутку, що сприяє досягненню їх статутних цілей.
Цивільний кодекс України	
Стаття 729. Пожертва	Стаття 729. Пожертва
1. Пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особам, встановленим <u>частиною першою статті 720</u> цього Кодексу, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети.	1. Пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особам, встановленим <u>частиною першою статті 720</u> цього Кодексу, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети.
2. Договір про пожертву є укладеним з моменту прийняття пожертви.	2. Договір про пожертву є укладеним з моменту прийняття пожертви.
3. До договору про пожертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом.	3. До договору про пожертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом. Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору про пожертву.
Закон України «Про гуманітарну допомогу»	
Стаття 1. Визначення термінів і понять	Стаття 1. Визначення термінів і понять
У цьому Законі наведені нижче терміни та поняття вживаються в такому значенні: безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам; гуманітарна допомога – цільова	У цьому Законі наведені нижче терміни та поняття вживаються в такому значенні: безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам; гуманітарна допомога – цільова

адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є **рзновидом благодійництва** і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" (5073-17); { Абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами N 5073-VI (5073-17) від 05.07.2012, N 1190-VII (1190-18) від 08.04.2014 } донори (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами;

...

адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є **особливою формою благодійної діяльності** і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" (5073-17); { Абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами N 5073-VI (5073-17) від 05.07.2012, N 1190-VII (1190-18) від 08.04.2014 } донори (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благотворительная и спонсорская помощь. Когда применять льготу? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ndsinfo.ru/>
2. Благотворительность вчера и сегодня / Под ред. В. В. Меньшикова. – М. : Статут, 1994. – 211 с.
3. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.; СПб., 2000. – 1456 с.
4. Буздуган Я. Сутність поняття «благодійна діяльність»: правовий та філософський аспекти // Право і суспільство. – 2014. – № 6.2(3). – С. 50–55 [Электронный ресурс] / Я. М. Буздуган. – Режим доступа: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2\(3\)__12.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2(3)__12.pdf)
5. Буздуган Я. Організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні // Віче. – 2011. – № 10. – С. 5–8. [Электронный ресурс] / Я. Буздуган – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_10_3.pdf
6. Буздуган Я. Правова характеристика фінансово-господарської діяльності благодійних організацій в Україні // Віче. – 2012. – № 6. – С. 5–7 [Электронный ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2012_6_3.pdf
7. Буздуган Я. Правові засади гуманітарної діяльності міжнародних організацій // Віче. – 2013. – № 2. – С. 5–8 [Электронный ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2013_2_3.pdf
8. Буздуган Я. Правові основи діяльності українських благодійних об'єднань медичного спрямування // Віче. – 2010. – № 24. – С. 4–6 [Электронный ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2010_24_3.pdf
9. Буздуган Я. Правові та економічні засади організації діяльності благодійних об'єднань // Віче. – 2012. – № 2. – С. 9–11 [Электронный ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2012_2_5.pdf

10. Буздуган Я. Сучасна вітчизняна практика оподаткування благодійної допомоги та благодійної діяльності // Віче. – 2012. – № 22. – С. 14–15 [Електронний ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2012_22_6.pdf

11. Буздуган Я. Еволюція світового волонтерського руху // Віче. – 2013. – № 12. – С. 7–10 [Електронний ресурс] / Я. Буздуган, О. Никонович. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2013_12_4.pdf

12. Буздуган Я. М. Теоретико-правові засади благодійних надходжень / Я. М. Буздуган // Фінансове право. – 2012. – № 3. – С. 4–6.

13. Буздуган Я. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності // Віче. – 2011. – № 4. – С. 7–10 [Електронний ресурс] / Я. Буздуган. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf

14. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / В. А. Васильєва; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 33 с.

15. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» (нова редакція) (реєстраційний № 6343) 09.02.2011 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37599

16. Волонтерская деятельность – европейские практики регулирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [european center for not-for-profit law // ecnl-volonterskaya-deyatelnost-evropejskie-praktiki-regulirovaniya.pdf](http://european-center-for-not-for-profit-law.org/ecnl-volonterskaya-deyatelnost-evropejskie-praktiki-regulirovaniya.pdf)

17. Гончаренко М. В. Критический анализ нововведений в законодательстве Украины о благотворительных организациях (хозяйственно-правовой аспект) // Вісник економічної науки України. –

2014. – № 1. – С. 22–24 [Електронний ресурс] / М. В. Гончаренко. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Venu_2014_1_8.pdf

18. Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. – Одесса : «Астропринт», 2006. – 320 с.

19. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії). – Миколаїв : Вид-во «Гліон», 2006. – 231 с.

20. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю. І. Гузенко; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2004. – 18 с.

21. Деревягина Т. А. Теоретико-методологические аспекты благотворительности / Т. А. Деревягина // СО-ГИС. – 2006. – № 4. – С. 37–41.

22. Дзера О. В. Зміст інституту права повного господарського відання та оперативного управління / Дзера О. В., Пересунько С. І. // Право власності в Україні: Навч. посібник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 277.

23. Діалог суспільства і влади: європейські правові стандарти та досвід: Збірка документів. Пер. з іноз. мов., Заг. ред. Литвина В. М. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 480 с.

24. Долинська М. С. Деякі правові аспекти укладення та нотаріального посвідчення договору пожертви як різновиду договору дарування / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 176–184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvlduvs_2013_1_22.pdf

25. Журавлева Т. Б. Благотворительность как социальный институт современного гражданского общества / [Т. Б. Журавлева,

Ф. Ш. Мухаметзянова, Т. М. Трегубова, А. Ю. Шакирова] / Под редакцией Г. В. Мухаметзяновой. – Казань : АСО (КСЮИ), 2008. – С. 204.

26. Закон за юридическите лица с нестопанската цел [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2134942720>

27. Иванов С. О. До питання поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного та публічного права / С. О. Иванов // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3. – С. 100–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2005_3_19.pdf

28. Ісаєв А. М. Договір дарування за цивільним кодексом України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. М. Ісаєв. – Х. : Б. в., 2009. – 19 с.

29. Кадикина А. А. Обзор благотворительных фондов (фондов целевого капитала) Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/10/ekonomika/kadikina.pdf

30. Кадикина А. А. Благотворительные фонды поддержки образования и науки как канал финансирования вузов Германии // Современные технологии управления. – 2013. – № 09 (33) [Електронний ресурс] / А. А. Кадикина. – Режим доступу: <http://sovman.ru/all-numbers/archive-2013/september2013.html>

31. Кібенко О. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз *acquis* ЄС та законодавства України / Кібенко О., Пендак-Сарбах А.; за ред. Кібенко О. – К. : Юстініан, 2006. – 491 с.

32. Ключевский В. О. Добрые люди Древней Руси [Електронний ресурс] / В. О. Ключевский. – Режим доступу: <http://www.golubinski.ru/russia/dobrye.htm>

33. Колодий А. М. Принципы права Украины: монография / А. М. Колодий. – К. : Одиссей, 1998. – 208 с.

34. Колосова Н. А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець ХХ – початок

XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01 / Н. А. Колосова. – К., 2006. – 23 с.

35. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія / За наук. ред. М. К. Галянтича / В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 200 с.

36. Кудрявцева Г. А. Материальная основа деятельности общественных организаций на современном этапе: Правовой аспект / Отв. ред. А. И. Щиглик; АН СССР, Ин-т гос-ва и права. – М. : Наука, 1988. – С. 9.

37. Лабунська М. Благодійні організації: специфіка і особливості правового врегулювання (по матеріалах конференції «Законодавство для неприбуткових організацій: теоретичні аспекти та практична реалізація») / Лабунська М., Віноградова Г. // Закон і бізнес. – 2000. – № 7. – С. 14.

38. Литвин И. В. Основы правового регулирования деятельности благотворительных организаций в европейских странах общего права // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство» (Пенза, РФ) [Электронный ресурс] / И. В. Литвин. – Режим доступа: http://esj.pnzgu.ru/files/esj.pnzgu.ru/lytvyn_iv_14_2_10.pdf

39. Литвин І. В. Благодійність як цивільно-правова категорія: доктринальний вимір / І. В. Литвин // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2014. – Вип. 4. – С. 104–112.

40. Литвин І. В. Ендавмент як інструмент благодійної діяльності: практика правового регулювання у США та Росії // Вісник Національної академії прокуратури України [Електронний ресурс] / І. В. Литвин. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2015/litvin.pdf>

41. Литвин І. В. Конституційно-правовий статус благодійних організацій в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС / І. В. Литвин // Конституційно-правові засади модернізації економіки України. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. – С. 203–205.

42. Литвин І. В. Правове регулювання утворення та діяльності благодійних організацій в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аналіз / І. В. Литвин // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 6. – С. 83–86.

43. Литвин І. В. Правовий статус громадських об'єднань в Україні / І. В. Литвин // Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10–11 травня 2013 р.). – у 3-х частинах. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2013. – Ч. I. – С. 69–71.

44. Литвин І. В. Принципово важливі новели регулювання діяльності благодійних організацій в Україні / І. В. Литвин // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 4. – С. 60–64.

45. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Ольга Юрійвна Літвіна; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 190 с.

46. Майданик Р. А. Аномалії у цивільному праві; навч.-практичний посіб. / Р. А. Майданик, Бервено С. М., Майданик Н. І. та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. – К., 2010. – 1008 с.

47. Майданик Р. А. Про статус благодійних організацій в Україні / Р. А. Майданик // Підприємництво, господарство і право. – 1998. – № 8. – С. 12.

48. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р. А. Майданик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – С. 244.

49. Махорін Г. Л. Благодійна діяльність на Волині (1793–1917): історичний аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Махорін Геннадій Леонідович ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 202 с.

50. Международная Организация Труда: Руководство по оценке волонтерского труда, 2011. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_162119.pdf

51. Милославская Д. И. Статус организаций общественной пользы в законодательстве различных стран // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2015. – № 1 [Электронный ресурс] / Милославская Д. И., Шумбурова О. В., Иванова Н. В. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/status-organizatsiy-obschestvennoy-polzy-v-zakonodatelstve-razlichnyh-stran>

52. Міщенко С. Г. Інституційне забезпечення фандрайзингу в Україні та перспективи розвитку / С. Г. Міщенко, А. М. Соколова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 275–281.

53. Некрасов А. Я. Благотворительность / А. Я. Некрасов // Социальная энциклопедия. – М., 2000. – С. 45.

54. Новицький В. В. Міжнародно-правовий вимір концепції сталого розвитку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право / Володимир Володимирович Новицький; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2015. – С. 78.

55. Общественно-полезные организации. Определение понятия и обзор международных практик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ecom.su/no_category/index.php?id=943

56. Огородник В. О. Фандрайзинг – інструмент активізації соціально-відповідальної взаємодії суб'єктів суспільних відносин / В. О. Огородник // Економіка і організація управління. – 2014. – № 1 (17) – 2 (18). – С. 195–199.

57. Павленок П. Д. Теория, история и методика социальной работы. Избранные статьи и речи / П. Д. Павленок. – М. : Издательство ДВР, 2004. – 428 с.

58. Пасічніченко С. В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги / С. В. Пасічніченко // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 87–91.

59. Петрова А. В. Благотворительность как социально-ролевое взаимодействие: теория и история процесса : дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.01 / Алла Васильевна Петрова; Уральський державний університет ім. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2004. – 134 с.

60. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.

61. Поляруш С. І. Становлення і діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775–1918 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Поляруш Світлана Іванівна ; Український держ. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1996. – 209 с.

62. Порядок здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 451 // Урядовий кур'єр. – 2015. – 9 лип.

63. Постанова КМ України «Про затвердження Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги» від 30 січня 2013 року № 39 // Офіційний вісник України. – 2013. – 12.02. – Ст. 328.

64. Право власності в Україні: Навч. посібник / О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, О. А. Підпригора та ін.; За заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 816 с.

65. Правовое регулирование благотворительной деятельности в Республике Беларусь и за рубежом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.actngo.info/sites/default/files/files/legal_regulation_of_charities_in_belarus_2014.pdf

66. Правовые основы деятельности некоммерческих организаций в Центральной и Восточной Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icnl.org/research/resources/regional/CEE%20Overview_rus.pdf

67. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16.09.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
68. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
69. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
70. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року // Голос України. – 2011. – 14 трав.
71. Про гуманітарну допомогу : Закон України» від 22.10.1999 р. № 1192-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – Ст. 451.
72. Про рекламу // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
73. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52877
74. Резнікова В. В. Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / В. В. Резнікова ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 28 с.
75. Сайфулина Ю. В. Принципы права и их роль в регулировании общественных отношений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurnal.org/articles/2013/uri73.html>
76. Севрюков Д. Г. Соціальна функція держави / Д. Г. Севрюков // Публічне право . – 2013. – № 1. – С. 296–301.
77. Сибіга О. М. Договір комісії за цивільним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Сибіга ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 22 с.

78. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 664 с.
79. Соколов А. Р. Благотворительность в России как механизм взаимодействия общества и государства (начало XVIII – конец XIX вв.) / А. Р. Соколов. – СПб. : Лики России, 2006. – 648 с.
80. Стефанчук Р. О. Нагальні проблеми реформування системи права / Р. О. Стефанчук // Цивільне законодавство: система, міжгалузеві зв'язки, шляхи вдосконалення. Матеріали міжнародного цивілістичного форуму, Київ, 25–26 квітня 2013 року. – К. : ТОВ «Білоцерківдрук», 2014. – С. 104 – 105.
81. Стрельцова Е. А. Исследовательские гранты: социологический анализ понятия [Електронний ресурс] / Е. А. Стрельцова. – Режим доступу: www.gramota.net/materials/3/2014/7-2/
82. Ступак Ф. Я. Діяльність благодійних товариств Києва другої половини XIX – початку XX століття [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ступак Федір Якович ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 210 с.
83. Телестакова А. А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. А. Телестакова; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 16 с.
84. Толковый словарь русского языка / Сост. С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1983. – 356 с.
85. Фандрайзинг [текст]: навч. посіб. / Чернявська О. В., Соколова А. М. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 118 с.
86. Фесенко В. І. Інституційно-правові засади судової системи Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Вадим Іванович Фесенко; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2012. – 190 с.
87. Фомин Э. А. Благотворительность как социокультурный феномен в России / Фомин Э. А., Чикадзе Е. З. – СПб., 1999. – 112 с.

88. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі, Страсбург, 5 липня 2002 року // Юридичний вісник України. – 2002. – № 50. – 20.12.
89. Харитонов Є. О. Цивільне право України: Підручник. – Вид. 3, перероб. і доп. / Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Старцев О. В. – К. : Істина, 2011. – 808 с.
90. Холостова Е. И. Профессионализм в социальной работе / Е. И. Холостова. – М. : Дашков и К°, 2007. – 236 с.
91. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера (кол. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер 2004. – Кн. 1. – 736 с.
92. Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право / Вадим Олександрович Черпурнов; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 175 с.
93. Шаркова А. Ю. Научно-теоретические подходы к установлению признаков услуги как объекта гражданских прав // А. Ю. Шаркова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 1 (39). – С. 123–128.
94. Шнирков О. І. Фандрайзинг: основні особливості та форми: Методичний посібник / О. І. Шнирков, І. О. Мінгазутдінов. – К. : Інноваційний центр з міжнародних освітніх програм «ІНКОС», 2000. – 17 с.
95. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Томъ IV. Битбургъ – Босха / Подъ редакціей профессора И. Е. Андреевскаго. – СПб. : Типо-Литографія (И. А. Ефрона), 1891. – 472 с.
96. 2011. évi CLXXV. Törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100175.TV

97. 79/946/EEC: Commission Decision of 25 October 1979 approving food-aid operations carried out by a charitable organization and thereby exempting it from payment of monetary compensatory amounts // OJ L 288, 15.11.1979. – P. 39–39.

98. Abgabenordnung [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/

99. Alexy R. Zur Struktur der Rechtsprinzipien. – В. Schiller, P. Koller, B.-Ch. Funk. Regeln, Prinzipien und Elemente im System des Rechts. Vienna: Verlag Österreich, 2000. – 216 p.

100. Amended proposal for a Council Directive supplementing the Statute for a European association with regard to the involvement of employees /* COM/93/252FINAL – SYN 387 */ // OJ C 236, 31.8.1993. – P. 14–16; Amended proposal for a Council Directive supplementing the Statute for a European mutual society with regard to the involvement of employees /* COM/93/252FINAL – SYN 391 */ // OJ C 236, 31.8.1993. – P. 5–65.

101. Amended proposal for a Council Regulation (EEC) on the Statute for a European mutual society /* COM/93/252FINAL – SYN 390 */ // OJ C 236, 31.8.1993. – P. 40–56.

102. Amended proposal for a Council Regulation (EEC) on the Statute for a European association /* COM/93/252FINAL – SYN 386 */ // OJ C 236, 31.8.1993. – P. 1–13.

103. An Overview of the Nonprofit and Charitable Sector. – Molly F. Sherlock, Jane G. Gravelle. – DIANE Publishing, – 60 p.

104. Between State and Market: Essays on Charities Law and Policy in Canada/ Bruce Chapman, Jim Phillips, David Stevens, Kahanoff Foundation. – McGill-Queen's Press - MQUP, 2001. – 594 p.

105. BFH Urteil vom 8. März 2012 Az. V R 14/11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://openjur.de/u/615418.html>.

106. BFH Urteil vom 11. April 2012 Az. I R 11/11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://openjur.de/u/615433.html>.
107. BGB (Bürgerliches Gesetzbuch) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
108. Boyle W. A Practical Treatise on the Law of Charities / William Robert Augustus Boyle. – Saunders and Benning, 1837. – 588 p.
109. Breen O. EU Regulation of Charitable Organizations: The Politics of Legally Enabling Civil Society / O. Breen // The International Journal of Not-for-Profit Law. – 2008. – Volume 10, Issue 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icnl.org/research/journal/vol10iss3/special_3.htm#_ftn0
110. Вīvprātīgā darba likums [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=275061>
111. Charities Act 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/50/contents>
112. Charities Act 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/2009/a0609.pdf>
113. Charities Act 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25>
114. Chiappini Sarah. Expenditure of permanently endowed property [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.charlesrussell.co.uk/UserFiles/file/pdf/Charities/Expenditure_of_permanently_endowed_property1.pdf
115. Commission of the European Communities v Italian Republic (National taxes contrary to Community law). – Judgment of the Court of 24 March 1988. – Case 104/86 // European Court reports, 1988. – Page 01799.
116. Commission Regulation (EEC) No 1212/87 of 30 April 1987 amending Regulation (EEC) No 392/87 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EEC) No 230/87 on the free supply of intervention stocks of processed cereals to charitable organizations // OJ L 115, 1.5.1987. – P. 32.

117. Commission Regulation (EEC) No 392/87 of 9 February 1987 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EEC) No 230/87 on the free supply of intervention stocks of processed cereals to charitable organizations // OJ L 40, 10.2.1987. – P. 5–8.

118. Commission Regulation (EEC) No 979/87 of 3 April 1987 amending Regulation (EEC) No 392/87 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EEC) No 230/87 on the free supply of intervention stocks of processed cereals to charitable organizations // OJ L 92, 4.4.1987. – P. 14–14.

119. Companies Act 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf

120. Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organizations / Edited by Klaus J. Hopt and Thomas Von Hippel Cambridge University Press, 2010. – 991 p.

121. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>

122. Co-operative and Community Benefit Societies Act 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/14/contents/enacted>

123. Council on foundations – Romania [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cof.org/>

124. Council Regulation (EEC) No 230/87 of 26 January 1987 on the free supply of intervention stocks of processed cereals to charitable organizations // OJ L 25, 28.1.1987. – P. 2–2;

125. Council Regulation (EEC) No 961/87 of 31 March 1987 amending Regulation (EEC) No 230/87 on the free supply of intervention stocks of processed cereals to charitable organizations // OJ L 91, 3.4.1987. – P. 1–1.

126. Décret n 2009-158 du 11 février 2009 relatif aux fonds de dotation (Декрет № 2009-158 від 11 лютого 2009 року щодо ендавмент фондів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000020246872>

[&fastPos=1&fastReqId=1353295520&categorieLien=id&oldAction=rechTexte](http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000020246872&fastPos=1&fastReqId=1353295520&categorieLien=id&oldAction=rechTexte)

127. Defining humanitarian assistance [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalhumanitarianassistance.org/data-guides/defining-humanitarian-aid>

128. Dingle vs Turner And Others; HL 16 FEB 1972 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://swarb.co.uk/dingle-v-turner-and-others-hl-16-feb-1972-3/>

129. Diwan Jamaal. The Islamic Concept of Charity [Электронный ресурс] / Diwan Jamaal. – Режим доступа: http://www.mastarbiya.org/resources/lighthouse/episode_2/conceptofcharity.pdf

130. Dunn Alison. As ‘cold as charity’?: poverty, equity and the charitable trust Legal Studies Volume 20, Issue 2. – P. 222–240, June 2000.

131. Durant Will. The Age of Faith: A History of Medieval Civilization – Christian, Islamic, and Judaic – from Constantine to Dante: A.D. 325-1300. – Simon and Schuster, 1950. – 1253 p.

132. Educational Endowments (Ireland) Act 1885[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1885/act/78/enacted/en/print.html>

133. Ellul Tonio. Malta Trusts And Foundations. Last Updated: 4 June 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mondaq.com/x/241842/Trusts/Malta+Trusts+And+Foundations>

134. European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations CETS No. 124 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=124&CM=8&DF=5/15/2006&CL=ENG>

135. European Parliament resolution of 2 July 2013 on the proposal for a Council regulation on the Statute for a European Foundation (FE)

(COM(2012)0035 – 2012/0022(APP)) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2013-293>

136. Harding M. *Charity Law and the Liberal State* / Matthew Harding. – Cambridge University Press, 2014. – 272 p.

137. Harvey Barbara. *The dissolution and Westminster Abbey* [Электронный ресурс] / Harvey Barbara. – Режим доступа: <http://www.monlib.org.uk/papers/westminster/2007harvey.html>

138. Heidenbauer S. *Charity Crossing Borders: The Fundamental Freedoms' Influence on Charity and Donor Taxation in Europe*. – Kluwer Law International, 2011. – 297 p.

139. Hopkins B. R. *Charitable Giving Law Made Easy* / Bruce R. Hopkins. – 2006. – 268 p.

140. Hudson Alastair. *Equity and Trusts* / Alastair Hudson. – (6th ed.). – Routledge-Cavendish, 2009. – 1288 p.

141. John Bossy. *Christianity in the West 1400–1700* (Oxford, 1985). – P. 168.

142. John Pemsel Goes to the Supreme Court of Canada in 2001: the historical context in England. E Blake Bromley & Kathryn Bromley [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.beneficgroup.com/pdf/John%20Pemsel.pdf>

143. Jones G. *History of the Law of Charity, 1532-1827* / Gareth Jones. – Cambridge University Press, 1969. – 270 p.

144. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 6 November 2003. *Christoph-Dornier-Stiftung für Klinische Psychologie v Finanzamt Giessen*. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. VAT – Article 13A(1)(b) and (c) of the Sixth Directive 77/388/EEC – Exemption – Psychotherapeutic treatment given in an out-patient facility provided by a foundation governed by private law (charitable establishment) employing qualified

psychologists who are not doctors – Direct effect. Case C-45/01 // European Court reports 2003. – P. I-12911.

145. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 16 June 2011. European Commission v Republic of Austria. Failure of a Member State to fulfil obligations – Free movement of capital – Deductibility of gifts to research and teaching institutions – Deductibility limited to gifts to institutions established in national territory. Case C-10/10 // Reports of Cases 2011. – P. I-05389.

146. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 27 January 2009. Hein Persche v Finanzamt Lüdenscheid. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Free movement of capital – Income tax – Deduction of gifts to bodies recognised as charitable – Deduction restricted to gifts to national bodies – Gifts in kind – Directive 77/799/EEC – Mutual assistance by the competent authorities of the Member States in the field of direct taxation. Case C-318/07 // European Court Reports 2009. – P. I-00359.

147. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 9 December 2008. Verein Radetzky-Orden v Bundesvereinigigung Kameradschaft «Feldmarschall Radetzky». – Reference for a preliminary ruling: Oberster Patent- und Markensenat – Austria. – Trade marks – Directive 89/104/EEC – Article 12 – Revocation – Marks registered by a non-profit-making association – Concept of ‘genuine use’ of a trade mark – Charitable activities. – Case C-442/07 // European Court Reports 2008. – P. I-09223.

148. Judgment of the Court (Second Chamber) of 15 November 2012. Finanzamt Steglitz v Ines Zimmermann. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Sixth VAT Directive – Exemptions – Article 13A(1)(g) and (2) – Services closely linked to welfare and social security work supplied by bodies governed by public law or organisations recognised as charitable – Recognition – Conditions not applicable to organisations other than bodies governed by public law – Discretion of the Member States – Limits – Principle of fiscal neutrality. Case C-174/11 // European Court Reports 2012.

149. Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 10 September 2002. *Ambulanter Pflegedienst Kügler GmbH v Finanzamt für Körperschaften I in Berlin*. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Article 13(A)(1)(c) and (g) of the Sixth Directive (77/388/EEC) – Exemption of care provided by capital companies – Services closely linked to welfare and social security work supplied by organisations, not being bodies governed by public law, recognised as charitable by the Member State concerned – Direct effect. Case C-141/00 // European Court reports 2002. – P. I-06833.

150. Judgment of the Court (Third Chamber) of 14 September 2006. *Centro di Musicologia Walter Stauffer v Finanzamt München für Körperschaften*. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Free movement of capital – Corporation tax – Exemption of rental income – Residence qualification – Charitable foundation governed by private law. Case C-386/04 // European Court Reports 2006. – P. I-08203.

151. Judgment of the Court (Third Chamber) of 26 May 2005. *Kingscrest Associates Ltd and Montecello Ltd v Commissioners of Customs & Excise*. Reference for a preliminary ruling: VAT and Duties Tribunal, London – United Kingdom. Sixth VAT Directive – Article 13A(1)(g) and (h) – Exempt transactions – Supplies closely linked to welfare and social security work – Supplies closely linked to the protection of children and young persons – Supplies made by bodies other than those governed by public law and recognised as charitable by the Member State concerned – Private, profit-making entity – Meaning of «charitable». Case C-498/03 // European Court Reports 2005. – P. I-04427.

152. Judgment of the Court of 17 June 1997. *Sodemare SA, Anni Azzurri Holding SpA and Anni Azzurri Rezzato Srl v Regione Lombardia*. Reference for a preliminary ruling: Tribunale amministrativo regionale per la Lombardia – Italy. Freedom of establishment – Freedom to provide services – Old people's homes – Non-profit-making. Case C-70/95 // European Court reports 1997. – P. I-0339.

153. Kaufman Jason. Three Views of Associationalism in 19th-Century America: An Empirical Examination AJS Volume 104 Number 5 (March 1999). – P. 1296–1345.

154. Kerry O'Halloran, Myles McGregor-Lowndes, Karla W. Simon Charity Law & Social Policy National and International Perspectives on the Functions of the Law Relating to Charities. – Springer Science, 2008. – 614 p.

155. Ley 45/2015, de 14 de octubre, de Voluntariado [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2015-11072

156. Ley 50/2002, de 26 de diciembre, de Fundaciones [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2002-25180>

157. Ley Orgánica 1/2002, de 22 de marzo, reguladora del Derecho de Asociación [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2002-5852>

158. Lietuvos Respublikos Asociacijų Įstatymas 2004 m. sausio 22 d. Nr. IX-1969 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FF00B0EA2F0E/TAIS_363444

159. Lietuvos Respublikos Labdaros ir Paramos Fondų Įstatymas [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D2D24C160EB1/TAIS_429309

160. Lietuvos Respublikos Labdaros ir Paramos Fondų Įstatymas 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1232 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D2D24C160EB1>

161. Lietuvos Respublikos Labdaros ir Paramos Įstatymas 1993 m. birželio 4 d. Nr. I-172 Vilnius [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269124

162. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362798

163. Lietuvos Respublikos Religinių Bendruomenių Ir Bendrijų Įstatymas 1995 m. spalio 4 d. Nr. I-1057 Vilnius [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289917&p_query=&p_tr2=

164. Lietuvos Respublikos Viešųjų Įstaigų Įstatymas 1996 m. liepos 3 d. Nr. I-1428 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292068&p_query=&p_tr2=

165. Loi du 1er juillet 1901 relative au contrat d'association (Version consolidée au 06 mai 2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069570&dateTexte=20090506>

166. Loi n 2002-5 du 4 janvier 2002 relative aux musées de France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000769536&categorieLien=id>

167. Loi n 2008-776 du 4 août 2008 de modernisation de l'économie (Закон про модернізацію економіки №2008-776 від 04.04.2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019283050>

168. Loi n° 87-571 du 23 juillet 1987 sur le développement du mécénat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069014>

169. Lytvyn I. Unification of Legal Approaches to the Regulation of the Activity of Charitable Organizations within the EU Framework / Lytvyn Ivan // «Evropský politický a právní diskurz». – 2015. – №1. – P. 14–22.

170. Maitland Frederic William. Equity Also the Forms of Action at Common Law: Two Courses of Lectures / Frederic William Maitland. – CUP Archive, 1932. – 412 p.

171. Not-for-Profit Law: Theoretical and Comparative Perspectives / Matthew Harding, Ann O'Connell, Miranda Stewart. – Cambridge University Press, 2014. – 426 p.

172. Nuzhat Malik [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icnl.org/research/journal/vol11iss1/special_2.htm - _ftn1 Defining «Charity» and «Charitable Purposes» in the United Kingdom /The International Journal of Not-for-Profit Law. Volume 11, Issue 1, November 2008.

173. O'Halloran Kerry. Charity Law & Social Policy National and International Perspectives on the Functions of the Law Relating to Charities / Kerry O'Halloran, Myles McGregor-Lowndes, Karla W. Simon. – Springer Science, 2008. – 614 p.

174. O'Halloran, Kerry. Charity law and social inclusion : an international study / Kerry O'Halloran. – Routledge, 2007. – 437 p.

175. O'Brien Barbara. Perfection of Giving [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://buddhism.about.com/od/basicbuddhistteachings/a/giving.htm>

176. Official Journal of the European Union, C 80, 7 March 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2015:080:TOC>

177. O'Halloran Kerry. Charity Law Review in Ireland and the Challenges for the State/Third Sector Partnership / Kerry O'Halloran // The International Journal of Not-for-Profit Law. –2002. – Volume 5, Issue 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icnl.org/research/journal/vol5iss1/art_4.htm#_ftn13

178. Opinion of the Economic and Social Committee on 'Cooperation with charitable associations as economic and social partners in the field of social welfare' // OJ C 73, 9.3.1998. – P. 92.

179. Pagans Christopher Price. Christianity, and Charity [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.christiancadre.org/member_contrib/cp_charity.html

180. Pajas Petr. Endowments of Foundations Receive Contribution from State Privatization Fund of the Czech Republic [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icnl.org/research/library/files/Czech%20Republic/contribution.pdf>

181. Par uzņēmumu ienākuma nodokli [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://likumi.lv/doc.php?id=34094>

182. Peczenik A. Principles of Law. The Search for Legal Theorie. – Rechtstheorie 1971. – P. 30.

183. Piper A.-M. Charity Law. – Anne-Marie Piper. – Sweet & Maxwell, 2012. – 279 p.

184. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference Outline Edition [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf

185. Proposal for a Council Regulation on the Statute for a European Foundation (Fundatio Europaea or FE) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-79_en.htm?locale=en

186. Rabbi Wayne Dosick Living Judaism The Complete Guide to Jewish Belief, Tradition, and Practice [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nazarenemedia.net/uploads/8/1/0/5/8105580/dosick_rabbi_wayne_-_living_judaism_harpercollins_2007.pdf

187. Raul Narits. Principles of Law and Legal Dogmatics as Methods Used by Constitutional Courts /Raul Narits [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.juridicainternational.eu/?id=12672>

188. Resolution on non-profit-making associations in the European Communities // OJ C 99, 13.4.1987. – P. 205.

189. Resolution on Non-Profit-Making Associations in the European Communities: Nicole Fontaine, Rapporteur, European Parliament Committee on Legal Affairs and Citizens' Rights [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uia.org/archive/legal-status-4-12>
190. Sabiedriskā labuma organizāciju likums [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=90822>
191. Schmidt Alvin. How Christianity Changed the World / Schmidt Alvin. – Zondervan, Michigan, 2004. – 448 p.
192. Smith J. D. An Introduction to the Voluntary Sector / Justin Davis Smith, Colin Rochester, Rodney Hedley. – Psychology Press, 1995. – 260 p.
193. Tax when your limited company gives to charity [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.uk/tax-limited-company-gives-to-charity/sponsoring-a-charity>
194. Tēzes no Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 19. decembra sprieduma Lietā Nr. A420470912 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/196562.pdf>
195. The Act on Foundations and Endowment Funds and on changes and supplements of certain related acts (Закон про фундації та ендавмент-фонди) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/5785>
196. The Charitable Purposes Exemption from Income Tax: Pitt to Pemsel 1798 – 1891 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ir.canterbury.ac.nz/bitstream/10092/3448/2/thesis_fulltext.pdf
197. The Illegality of the Charity Commission? The 2006 Charity Act and Independent Schools [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sjol.co.uk/issue-2/illegality-of-the-charity-commission>
198. The Magna Charta Universitatum [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum>
199. The Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=charity&searchmode=none

200. The Statute of Charitable Uses and the English Origins of American Philanthropy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hks.harvard.edu/fs/phall/01.%20Charitable%20uses.pdf>

201. The Third Pillar of Islam: Compulsory Charity [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.islamreligion.com/articles/46/>

202. Titmus R. The Gift Relationship: From Human Blood to Social Policy. – Richard Morris Titmuss. – Allen & Unwin, 1970. – 339 p.

203. Treaty establishing the European Economic Community (Rome, 25 March 1957) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E>

204. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_of_amsterdam/treaty_of_amsterdam_en.pdf

205. Treaty on European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf

206. Trusts (Capital and Income) Act 2013 (Закон про трасти) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/1/notes>

207. Trusts and Trustees Act [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8805>

208. Tzedakah: Charity [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jewfaq.org/tzedakah.htm>

209. Uchwała z dnia 13 stycznia 2006 r., III CZP 122/05 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prawo.money.pl/orzecznictwo/sad-najwyzszy/uchwala;sn;izba;cywilna,ic,iii,czp,122,05,7409,orzeczenie.html>

210. Urt. v. 20.12.2006, Az.: I R 94/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.jurion.de/Urteile/BFH/2006-12-20/I-R-94_02?from=0:400529

211. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pozytek.gov.pl/>

212. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19840210097>

213. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19890200104>

214. Voluntary Organizations Act of 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legislationline.org/documents/id/18366

215. Weinberger O. Revision des traditionellen Rechtssatzkonzeptes, in B. Schiller. – P. Koller, B.-Ch. Funk. Regeln, Prinzipien und Elemente im System des Rechts. Vienna : Verlag Österreich 2000. – P. 64.

216. Withdrawal of Commission proposals following screening for their general relevance, their impact on competitiveness and other aspects // Official Journal C 064. – 2006. – 17.03. – P. 0003–0010.

217. Written Question E-2041/97 by Bill Miller (PSE) to the Commission (13 June 1997) // Official Journal C 045. – 1998. – 10.02. – P. 0148.